

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

С.Т. Шабат-Савка, А.М. Антофійчук, Г.І. Тесліцька

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Навчально-методичний посібник

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2021

Друкується за ухвалою Вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол №10 від 27 вересня 2021 р.)

Рецензенти:

Костусяк Н. М. – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Навальна М. І. – доктор філологічних наук, професор журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів та природокористування України.

III-12 Шабат-Савка С. Т., Антофічук А. М., Тесліцька Г. І.

Односкладні речення в сучасній українській мові : навч.-метод. посібник / С.Т. Шабат-Савка, А.М. Антофічук, Г.І. Тесліцька. – Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 124 с.

У навчально-методичному посібнику представлено теоретично-практичний блок змістового модуля «Синтаксис односкладного речення» з курсу «Сучасна українська мова: синтаксис» для студентів IV курсу філологічного факультету – здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня. З опертям на формально-граматичні, семантичні та комунікативні параметри проаналізовано односкладні речення дієслівного типу (означено-, неозначено-, узагальнено-особові, безособові та інфінітивні конструкції) й односкладні речення іменного типу (номінативні та генітивні конструкції). Кожен навчальний елемент містить чітко й доступно сформульований теоретичний матеріал, систему вправ та завдань, блоки різноспрямованих та диференційованих тестів, банк диктантів, схеми та зразки синтаксичного аналізу односкладних речень, перелік контрольних питань, рекомендовану літературу. Використання пропонованих навчально-методичних матеріалів в освітньому процесі сприятиме актуалізації та систематизації знань з синтаксису української мови.

Для студентів закладів вищої освіти спеціальностей «Філологія (українська мова та література)», «Середня освіта (українська мова та література)», учителів закладів середньої та фахової передвищої освіти.

© Шабат-Савка С.Т., Антофічук А.М.,
Тесліцька Г.І., 2021

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2021

ЗМІСТ

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ.....	5
ТЕМА 1. ДВОСКЛАДНІ ТА ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ ПАРАМЕТРИ	7
ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК.....	7
ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ.....	9
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	15
ТЕМА 2. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ДІЄСЛІВНОГО ТИПУ. ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ КОНСТРУКЦІЇ.....	18
ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК.....	18
ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ.....	19
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	26
ТЕМА 3. ОДНОСКЛАДНІ НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ	30
ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК.....	30
ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ.....	31
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	38
ТЕМА 4. ОДНОСКЛАДНІ УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ	42
ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК.....	42
ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ.....	44
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	49
ТЕМА 5. ОДНОСКЛАДНІ БЕЗОСОБОВІ РЕЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК	53
ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ.....	54
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	61

ТЕМА 6. ОДНОСКЛАДНІ ІНФІНІТИВНІ РЕЧЕННЯ.....	65
ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК.....	65
ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ.....	66
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	72
ТЕМА 7. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ІМЕННОГО ТИПУ. НОМІНАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ	75
ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК.....	75
ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ.....	76
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	81
ТЕМА 8. ОДНОСКЛАДНІ ҐЕНІТИВНІ РЕЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК	84
ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ.....	85
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	90
КОНТРОЛЬНИЙ МОДУЛЬ-ТЕСТИ ДО ТЕМИ «ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ»	93
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ «СИНТАКСИС ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ»	99
СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ.....	100
Схема синтаксичного аналізу односкладного речення.....	100
Умовні позначення для виведення структурної схеми	102
ЗРАЗКИ СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ	103
ТЕКСТИ ДЛЯ ДИКТАНТІВ І СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ.....	109
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	119

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Курс «Сучасна українська мова: синтаксис» належить до переліку обов'язкових навчальних дисциплін підготовки бакалаврів спеціальностей «Філологія (українська мова та література)» і «Середня освіта (українська мова та література)» четвертого року навчання, що забезпечує формування у здобувачів вищої освіти професійно-орієнтованої компетентності, передбачає оволодіння знаннями, уміннями і навичками аналізу синтаксичних конструкцій, виокремлення односкладних та неповних речень, простих ускладнених конструкцій, реченнєвих еквівалентів, визначення їхнього функційного потенціалу в різних дискурсивно-жанрових формах української мови.

Репрезентований навчально-методичний посібник передбачає докладний аналіз односкладних речень дієслівного та іменного типу в сучасній українській мові, ґрунтовне вивчення їхніх формально-граматичних, семантичних та комунікативних параметрів. Попри давню історію дослідження цих синтаксичних конструкцій (В. Брицин, І. Вихованець, В. Горяний, Н. Гуйванюк, П. Дудик, А. Загнітко, Л. Коваль, І. Слинко, О. Синявський, О. Шахматов, Ю. Шевельов, К. Шульжук та ін.), ще й досі існує чимало проблем щодо виокремлення чітких критеріїв класифікації цих речень, систематизації засобів односкладності, визначення їхнього комунікативного потенціалу в різних стилях української мови.

На жаль, і сьогодні деякі типи односкладних речень витлумачують неоднозначно, особливо це питання має стосунок до вивчення односкладних конструкцій у школі, зокрема вналежнення інфінітивних конструкцій до безособових речень, співвідношення головного члена таких речень з групою підмета чи присудка. Автори посібника ставлять за мету ознайомити студентів із дискусійними та проблемними питаннями вивчення цих конструкцій, представити низку вправ для кращого оволодіння важливим у синтаксичній теорії матеріалом, для вдосконалення практичних умінь різнобічного аналізу односкладного речення.

Кожен навчальний елемент змістового модуля «Синтаксис односкладного речення» містить такі розділи:

1) теоретичний блок як опорний конспект лекції, що посприяє актуалізації та засвоєнню нового матеріалу;

2) практикум (система вправ і завдань), покликаний закріпити набуті знання, виробити практичні навички ~~ще~~ синтаксичного аналізу односкладних речень, визначення їхніх структурно-семантичних та комунікативних особливостей у різних текстах та формах мовленнєвої діяльності, у наукових напрацюваннях вітчизняних науковців;

3) банк тестових завдань, що допоможе студентові самостійно перевірити рівень засвоєння матеріалу;

4) контрольний модуль-тест і перелік контрольних питань посприяють ґрунтовно підготуватися до складання екзамену з сучасної української мови.

5) схема синтаксичного аналізу односкладних речень, зразки мовного розбору цих конструкцій допоможуть студентові успішно репрезентувати свої знання на контрольній роботі;

6) тексти диктантів уможливають сформувати практичні навички виокремлення односкладних речень у тексті та пов'язаних із ними правил пунктуації;

7) рекомендована література буде ефективною у використанні в студентській аудиторії та в процесі виконання додаткових, науково-дослідних завдань.

Гадаємо, названі форми роботи допоможуть викладачеві ефективніше проводити практичні заняття із синтаксису сучасної української мови.

ТЕМА 1. ДВОСКЛАДНІ ТА ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ ПАРАМЕТРИ

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

На сучасному етапі розвитку синтаксису односкладне речення витлумачують як самостійну синтаксичну одиницю, виокремлену за способом вираження предикативності поряд із двоскладними конструкціями, як тип простого речення, структурно-предикативна основа якого ґрунтується «на функціонуванні єдиного поширеного або непоширеного залежними компонентами головного члена». Цей головний член односкладного речення не співвідноситься ні з підметом, ні з присудком, хоч формально може уподібнюватися до одного з членів двоскладного речення. Односкладні речення не протиставлені двоскладним, вони не слугують їхніми варіантами з пропущеним підметом чи присудком, не потребують доповнення другим головним членом. Це окремий синтаксичний тип конструкцій, здатний відображати індивідуально-авторську картину світу в тих або тих текстах, слугувати адекватним засобом передавання інформації, спонування та волевиявлення мовця.

В основі поділу речень на двоскладні й односкладні покладено спосіб вираження співвіднесеності їхнього змісту з дійсністю – з предикативністю. Якщо у двоскладних реченнях конкретну віднесеність змісту речення до дійсності виражає вербалізований присудок, зокрема його способів та часові форми, то в односкладних реченнях предикативність реалізує єдиний головний член, який самостійно може виражати закінчену думку-судження.

Односкладні речення – особливий структурний тип речень, який за своєю будовою і лінгвістичною природою суттєво відрізняється від двоскладних. І ті, і ті синтаксичні конструкції виражають судження, однак в односкладних реченнях один із членів не має вербальної репрезентації. Власне, відсутність другого головного члена – суттєвий показник структурної організації односкладних речень, що не слугує ознакою непов-

ноти такої конструкції. Від неповних речень односкладні вирізняються тим, що відсутній головний член речення не можна встановити ні з контексту, ні з мовленнєвої ситуації, а тому не варто вналежнювати односкладні речення до неповних, як це роблять деякі мовознавці (І. Вихованець, Г. Золотова, Н. Шведова та ін.).

Односкладні речення належать до окремого структурного типу. Їм властивий набір формально-граматичних, семантико-синтаксичних і комунікативних характеристик, що увиразнює їхні спільні та відмінні риси з двоскладними реченнями.

Спільні риси двоскладних та односкладних речень:

- на рівні формально-граматичної будови: реалізація предикативності за допомогою граєм синтаксичного індикатива та синтаксично-ірреальних способів;
- на рівні семантичної будови: наявність семантичної структури (одно-, дво- і трикомпонентних моделей);
- на рівні комунікативної будови – наявність теми і реми.

Відмінні риси двоскладних та односкладних речень:

- у двоскладному реченні суб'єкт і предикат формально виражені в структурі речення окремими синтаксемами;
- в односкладному реченні суб'єкт і предикат виражені в структурі речення однією синтаксемою;
- двоскладне речення з одним головним членом називають неповним;
- односкладне речення з одним головним членом називають повним;
- головні члени двоскладного речення – підмет і присудок.
- головний член односкладного речення не можна вважати ні підметом, ні присудком.

Односкладні речення поділяють на кілька типів, кожен з яких представлений значною кількістю різновидів. Їх встановлюють залежно від граматичної форми і значення головного члена.

Односкладні речення репрезентують два структурно-семантичних типи:

- односкладні речення дієслівного типу;
- односкладні речення іменного типу.

ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

***Завдання 1.** Визначити з-поміж наведених речень дво-складні та односкладні конструкції. Установити спільні та відмінні риси у їхній формально-граматичній будові. Пояснити розділові знаки.*

1. Я маю... Я повинен... Я мушу... Щодня мовою вмивати душу (І. Вихованець). 2. Посадити деревце – залишити про себе найкращу пам'ять (В. Стус). 3. Митець думає не тільки розумом, а й серцем (О. Довженко). 4. Убили землю. Вибили з-під ніг. Удалили, як в яблучко, – під дих (І. Жиленко). 5. Слова, слова... Їх так багато! (Г. Саблук). 6. Ще з ночі мав у серці ледь чутний щем (В. Шевчук). 7. А й справді, їй треба було заспокоїтися, бо за ці останні два тижні вона чимало зазнала лиха й клопоту (Б. Грінченко). 8. На полях між Бендерами й Варницею з ранку до ночі скреготали пили, лускали сокири, гриміли молоти (Б. Лепкий). 9. Змалюй оцю стриману гнучкість, оці чорні приламані брови, що тримають і ніжність, і рішучість, оцей довірливий, із скіфським смутком погляд, то й назвуть її чи любов'ю, чи сподіванням, – і, дивлячись на неї, захочеться самому стати кращим і добрішим (М. Стельмах). 10. Протопили. Вимили підлоги. І зняли з горища патефон (І. Жиленко).

***Завдання 2.** Визначити предикативні центри поданих речень. Установити засоби вираження головних членів у дво-складних та односкладних реченнях.*

1. Весніє вже; цвіте по підгір'ю мигдаль, але весна холодна, з вітром, з дощами, і шторми б'ють майже день крізь день (О. Гончар). 2. Іду майданом, розгортаю листя і слухаю вечірній спів соборів (І. Жиленко). 3. Осінивши себе хрестом, устав поспішно з ліжка і знову сів: набрякли за ніч ноги були важкі й болючі (В. Шевчук). 4. Вечір стелиє теплі барви, дощ подбав про свіжість трав (Г. Саблук). 5. Чуєш: миють, миють, миють, миють, відмивають камінь од гріхів, левам і атлантам шиї милять і полощуть пір'ячко птахів (М. Лазарук). 6. Не обмини мене, не обмини, а пригорни мене, а обними (Б. Мельничук). 7. О не жалій! Тим паче – не тужи. Благослови веселу

звичку жить (І. Жиленко). 8. Зупинись. Підійди. Скажи. І розрадь. І прости. І подай. Не розтрать. Подаруй. Збережи. Не забудь. Дорожи. Пам'ятай (Н. Царук). 9. У час війни, у час страждання не згасне й не помре кохання (І. Вихованець). 10. Якись незнані оази маячили йому в далекостях, і віяло від них зеленістю пальм і спочинком (Г. Журба).

Завдання 3. Установити засоби вираження предикативності у двоскладних та односкладних реченнях. Вивести структурні схеми синтаксичних конструкцій. Опрацювати статтю І. Слинька «Чи є односкладні речення?» (1985).

1. Не ходи, моя мила, в садочок під листочки розквітлих вишень! (Д. Загул). 2. Я так любила стежку в спориші – повз нашу хату йшла у тихі верби (Г. Саблук). 3. Ми молоді, уперті, за нами – майбуття. Лиш той не знає смерті, хто творить сам життя (В. Сосюра). 4. Весна. Зелен-хміль молодії трави. І дихання фрезій довірньо-дитинне (Т. Севернюк). 5. То, певно, сам Господь пускав із своїх рук сонячні промені, щоб вигріти їм душі на життя довге і радісне (Ю. Хорунжий). 6. Споконвіку в дивовижних барвах стоїть світ, вражаючи взаємопереходами відтінків і віддзеркалюючи у собі плин часу (І. Вихованець). 7. Так і кортить скинути оці марудні сап'янці, опустити ноги аж до води і годувати каченят крихтами! (М. Лазорський). 8. Життя біжить, мов лань, зеленим полем. А я тебе чекаю із доріг (Н. Царук). 9. Прийду сюди не як у гості, а як додому вранці-рано (Б. Мельничук). 10. Хотіла б я піснею стати у сюю хвилину ясну, щоб вільно по світі літати, щоб вітер розносив луну (Леся Українка).

Завдання 4. Визначити парадигму (значення синтаксичного індикатива та синтаксично-ірреальних способів) для двоскладних та односкладних речень.

1. Не гнівись на мене – я трохи оп'яніла сливовим соком, захмеліла сливовим кроком (І. Жиленко). 2. І ось сніданку нема ще й досі, а час іде (Б. Антоненко-Давидович). 3. Нехай мої струни лунають, нехай мої співи літають по рідній коханій моїй стороні (Леся Українка). 4. Напишися, слово, напишись так, як ще ніколи не писалось (Б. Мельничук). 5. На кожному крилі

городу росли кущі темно-зеленого барвінку (Є. Гуцало). 6. Так щодня: в суєті, в круговерті годин люди втікають від себе й до себе (Г. Чубай). 7. Коли б Марка діждатися (Т. Шевченко). 8. Осінній вітер. Птиця прокричить і замовкне (І. Жиленко). 9. Стоїть фортеця на краю чекання (Н. Царук). 10. Припала б, здається, до того зеленого листочка, пригортала б до серця, сміялася б і плакала – так люблю (Панас Мирний).

Завдання 5. *Визначити комунікативну будову двоскладних та односкладних речень, указати їхній нейтральний чи експресивний тип. Обґрунтувати відповідь, чи впливає інтонація та порядок слів на виокремлення теми й реми в таких висловленнях.*

1. Шлях нашої літератури пролягає через віки, вона була живим голосом і совістю народу протягом її історії, сповненої такого драматизму (О. Гончар). 2. Бери мене на руки, слово, неси мене, веди мене, кохане слово (І. Вихованець). 3. Та чи потрібне це тобі зізнання, мій принце? (Н. Царук). 4. Візьму я сонце на долоні (Г. Саблук). 5. Чом не куєте, не мелете? (М. Стельмах). 6. Отож мені найщасливіша роль дісталася в цій незнайомій п'єсі, в якій я слова жодного не вчив (сувора таємниця) (В. Стус). 7. Перетнути міст і не спитати нічого, бо про що питатися у північних річок? (К. Калитко). 8. Просто в мозок мені увійди, вирви страх, а троянду – вклади (І. Жиленко). 9. Нехай терпке дихання холоднечі літа співця безжально обпекло (Б. Мельничук). 10. Глухого і німого справи не допитаєшся (Народна творчість).

Завдання 6. *Визначити тип речення за комунікативною настановою та емоційним забарвленням. Установити риторичні запитання, з'ясувати їхню стилістичну функцію. Пояснити розділові знаки.*

1. Дорослішає слово... Із зелених віт зринають у бентежний світ слова – дум вогненних посланці, слова – чуттів моїх гінці (І. Вихованець). 2. Як мені без тебе горе згорювати? Як мені без тебе сплакати жалі? Як мені без тебе, як велика хата? Як мені без тебе жити на землі? (Н. Царук). 3. А хмари все пливуть. З яких століть на небо сиву наслано сторожу? А матері

нема. А світ стоїть і я до нього звикнути не можу (Б. Бунчук). 4. Донбаське літо 2015-го... Дороги зриті смертоносним залізом... руїни... чорні дими...(Т. Севернюк). 5. Тільки б відкрутилася неділя пустотливим листом у траву. Тільки б пережити це безділля, а роботу я переживу (Б. Мельничук). 6. Краса у всьому і красиві ночі, проте чи є у тій красі душа?! (С. Шабат-Савка). 7. Коли б скоріше війна закінчилася (М. Стельмах). 8. Ходімо всі разом та й допоможемо сироті (М. Матіос). 9. Ти не мовчи. Суди мене, як знаєш, бо ж винна я (Н. Царук). 10. ...О Боже мій, куди ж мені... Куди?.. (Г. Чубай).

Завдання 7. *Схарактеризувати двоскладні та односкладні речення як поширені та непоширені конструкції. Зробити аналіз головних членів речення. Окреслити стилістику використання поширених та непоширених речень.*

1. Поети умирають молодими – чи в двадцять п'ять, чи в дев'яносто літ (Б. Мельничук). 2. Прийди! Прийди! Прийди! Прийди! Прийди! Прийди і освіти нас теплим світлом (Б. Бунчук). 3. Не жалій за тим, чого нема, світ різноманітністю широкий (Г. Саблук). 4. Сотвори. Побудуй. Посади. І не зрадь. Не зганьби. Повертай. Зрозумій. Збережи. Захисти. Не забудь. Дорожи. Пам'ятай (Н. Царук). 5. Осінь... Пора відлітати (Т. Севернюк). 6. О, цей святий дурман зрадливий-матіол. Настурцієвий хруст... Знетямлена криниця... Вишневий бог і цар... І царственный престол (Т. Севернюк). 7. Не краса красить, а характер (Народна творчість). 8. У гулі століть, у нездоланності народної пісні, у злетах мислі, у праці і борні зростало і розпросторювалося у світ найкоштовніше творіння українського народу, основа його духовності – рідна мова (І. Вихованець). 9. Колискова пісня! Скільки їх створив народний геній! (В. Скуратівський). 10. Ми не глухі, але недочуємо. Недочуємо мелодії нашої мови. Ми не сліпі, але недобачаємо. Недобачаємо краси нашої мови. Ми не німкуваті. Але те, що ми промовляємо, таке неоковирне, незграбне й чужинецьке, що його аж ніяк не можна назвати українською мовою. Радше сказати, що це українсько-російський мішанець (Л. Бутенко).

Завдання 8. Проаналізувати подані речення в ракурсі повні / неповні, побудувати їхні структурні схеми.

1. І сила України у її красі (Г. Саблук). 2. Лисий кінь – краса, лисий парубок – біда (Народна творчість). 3. Зсвятиться на віки в майдані доби новий гордий зміст. Він кличе скинути кайдани і збудувати волі світ (І. Вихованець). 4. Видно птицю по польоту, а молодця по походці (Народна творчість). 5. Яка ж це мить прекрасна, друзі!.. Тут небо, сонце, весен цвіт, розмай... Нехай життя! І лиш у білій смузі! Нехай так завше буде! Хай! (С. Шабат-Савка). 6. Люблю життя, як сонце любить сонях, як високостя люблять журавлі (Н. Царук). 7. Пожити у Римі. Хоч трохи. Хоч кілька днів і написати елегії. Про нас із тобою (Б. Бунчук). 7. Зробив добру справу – помолися у серці своєму (Т. Севернюк). 8. Привели його на світанні у багнюці всього, у крові (В. Симоненко). 9. Проїхали козаки. Зникли за обрієм (Н. Рибак). 10. Небеса, небеса... І Великдень. І пам'яті кола. На столі – крашанки. На подвір'ї – зелена роса (Т. Севернюк).

Завдання 9. У поданому тексті визначити двоскладні та односкладні конструкції, схарактеризувати їх у плані спільне / відмінне. Виконати синтаксичний аналіз виділених конструкцій.

Допитуються молоді: в чому щастя? Яке воно, щастя? Вимагають, як стипендії: щастя нам дайте! Якби ж його можна було виловити в оці ятері та й подати вам готовеньке... Згадався знову Іван Баглай та його товариство, ті, біля чийого вогнища він щойно сидів, – совісні люди, такі стають лицарями праці й життя. **А які лицарі з вас, молоді вітрогони?** Які з вас майстри? Всі, хто буває на Скарбному, діляться для Нечуйвітра на майстрів і браконьєрів. Тарасовим словом їх ділить: «Той мурує, той руйнує...» До останніх причисляв і сина свого. Чому він такий? І як же воно вийшло так, що трудяга невсипущий та викохав браконьєра?

Послухати його, то ніби все він робить для кращого: собор треба знести, бо заважає збудувати ринок для трудящих... **Тумани зліквідувати.** Скарбне оце висушити – воно, мовляв, комарів розводять... На все в нього, в нищителя, готове пояснення, та ще яке? **Чи це все неминуче в житті?** Як на

дерево – шашіль, на метал – корозія, на пшеницю – кукіль, може, так насупроти майстра мусить бути і свій браконьєр? Так було завжди, але чи завжди так буде? Тільки невже всюди, де йде будівник, повинен невідлучно, як тінь, іти і руйнач? В голові самі треньки-бреньки, ще цвяха до пуття ніде не забив, а він усе спішить мерщій знести старе, розкорчувати, розчистити місце під якусь іншу споруду, може, й без вікон, без дверей... «Таке життя, тату, що треба в нього пробоем іти, живохватом! Тільки тоді чогось досягнеш...» І йде. Та все чомусь з корчування починає. А понищиш, кинеш у небуття батьківське, сину, то й власне твоє життя безцільно впаде, заглухне в тебе ж біля ніг... Каліка той, хто не здатен предківщиною дорожити. Людині дано пам'ять, що сягає у віки, тому вона й людина... (О. Гончар).

*Завдання 10. У форматі власного висловлювання написати роздум на тему «**Маємо бути європейцями на ґрунті українському**» (П. Грабовський), сформулювавши тезу, два-три переконливі аргументи, для підтвердження навіши приклади з художньої літератури, з історії, з особистого життя, подати висновки. У тексті використати двоскладні та односкладні речення, поширені й непоширені, повні та неповні.*

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. За вираженням предикативності речення поділяють:

1. На двоскладні та односкладні.
2. На прості та складні.
3. На питальні та непитальні.
4. На окличні та неокличні.
5. На повні на неповні.

2. Визначити рядок із двоскладним реченням.

1. Світи нам, день, безсмертними ognями, шуміть, сади, роди зерно, земля! (В.Сосюра).
2. Хто в захваті вміє горіти, той буде повік молодим (Л. Дмитерко).
3. Немає хмар... нема куди сховатись...Нема! (Т. Севернюк).
4. Пане тюльпане, вам банно? Довкола ж Вас, пане, тюльпанно! (Б. Мельничук).
5. Прудкі життя колеса ... (Г. Саблук).

3. Серед наведених речень визначити односкладне.

1. Пливе в медах лілових конюшина, настоюють гіркоту полини. І що не квітка, не листок, стеблина – то вдача, доля всесвіт таїни (Г. Тарасюк).
2. Людина починається з любові. А любов виростає з дитинства (Я. Гоян).
3. Не шкодуй для матері пісень. Для дітей – тепла і серця дзвону. Для землі – роботи день у день (В. Васкан).
4. Хай гордиться гуцул своєю кресанею і сардаком, а полтавець – шароварами (Б. Стебельський).
5. Піднявши вгору білі, запінені келихи-квіти, красувалися каштани – гордість київських весен (С. Журахович).

4. Указати риторичне запитання.

1. Чому ти не скажеш мені нічого про себе? (М. Чернявський).
2. Мамо, хто це вам допik, що ви уже не ходите тудою? (Л. Костенко).

3. І що там варт чиясь окрема доля, той тихий зойк у безмірі ночей? (Л. Костенко).
4. Хіба ви не одержали мого послання? (М. Коцюбинський).
5. Ой дівчино, чим ти полонила юне серце в той вечірній час? (О. Новицький).

5. Указати речення з неповною реалізацією синтаксичної структури.

1. Я й забув, що вже квіти пов'яли і ні з чого віночка плести, що вони й не мені розцвітали (І. Франко).
2. Перемагай труднощі розумом, а небезпеку – досвідом (Народна творчість).
3. Хіба ж йому, гомерівському греку, не подолати подорож далеку? (Л. Костенко).
4. Од блакитних просторів на душі в мене було блакитно, тепло, тихо (М. Коцюбинський).
5. В дні радості благословлю печаль (Г. Тарасюк).

6. У якому з поданих речень підмет виражений словосполученням?

1. З високих мурів Трої обложені бачили незвичайний рух у грецькому таборі (За Вергілієм).
2. Як не я – то хоч слово хай лине услід за тобою (Н. Кашук).
3. Загриміло «ура», покотилось рядами, стоголосими звуками залунало в лісі (О. Десняк).
4. Кривий Ріг – місто шахтарів і металургів (З газети).
5. Серпень з вереснем стискають один одному правиці (М. Рильський).

7. У якому реченні підмет виражений субстантивованою частиною мови?

1. Голос матері долине до серця спраглих берегів (О. Доріченко).
2. На сизих луках скошено отаву (М. Стельмах).
3. Мов тихий дзвін гірського кришталю, неказане лишилось неказаним (Л. Костенко).

4. Щось різнобарвне, різномовне, розкошлане, галасливе виникло перед очима Богдана (О. Іваненко).
5. В цю миту, таку високу і натхненну, щасливим був мій український дім (Г. Світлична).

8. Визначити речення зі складеним іменним присудком.

1. Не кожен уміє свободою користуватися (М. Чернявський).
2. Опівночі айстри в саду розцвіли... Умились рососою, вінки одягли, і стали рожевого ранку чекать, і в райдугу барвів життя убирать (Олександр Олесь).
3. Києво-Могилянська академія стала колискою науки і культури всього східнослов'янського світу (М. Слабошпицький).
4. Якби ви знали, як хотілось жити! (Ю. Смолич).
5. Не раз в житті ти стрінеш три дороги (В. Василяшко).

9. У якому реченні неозначена форма дієслова виконує функцію означення?

1. Чужа душа – то тихе море сліз. Плювати в неї – гріх тяжкий, не можна (Л. Костенко).
2. – А, кажу тобі, зрозуміти велику людину – це не горіх розкусити (Б. Лепкий).
3. А люди – володарі степу, задумали виростити сад (В. Терен).
4. Вчора був даний по радіо сигнал починати масову сівбу (Ю. Бедзик).
5. Бути абияким – непопулярно, особливо в Америці (В. Коротич).

10. Визначити емоційно-оцінне речення.

1. Був ти. Твій голос. Перший усміх твій. Твій перший крок. Твоє найперше слово (О. Підсуха).
2. І сонця друзі – і трави, й квіти. У вітру – листя (Є. Летюк).
3. Навколо – тиша (М. Коцюбинський).
4. В снігу калина біля тину – початок білої картини (В. Бровченко).
5. Яка земля! Яка велика доля! Які дороги поколінь! (М. Нагнибіда).

ТЕМА 2. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ДІЄСЛІВНОГО ТИПУ. ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ КОНСТРУКЦІЇ

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Основним змістом односкладних дієслівних речень є вираження незалежної ознаки за дією, що її реалізують такі структурно-семантичні типи:

- 1) означено-особові речення;
- 2) неозначено-особові речення;
- 3) узагальнено-особові речення;
- 4) безособові речення;
- 5) інфінітивні речення.

Означено-особові – це такі односкладні речення, у яких відсутній склад підмета, а головний член виражений дієсловом у формі 1-ої або 2-ої особи теперішнього чи майбутнього часу, грамами наказового способу, які вказують на конкретну особу, що є суб'єктом дії. До засобів вираження головного члена означено-особових речень належать:

- грама 1-ої особи однини теперішнього часу дійсного способу;
- грама 1-ої особи множини теперішнього часу дійсного способу;
- грама 2-ої особи однини майбутнього часу дійсного способу;
- грама 1-ої особи множини наказового способу;
- грами 2-ої особи однини і множини наказового способу.

Названі форми дієслів як головні члени речення чітко передають значення конкретної особи чи осіб, які є носіями дії, оскільки ці значення властиві особовим закінченням цих дієслів. Саме визначеність значень цих форм дає змогу розглядати речення цього типу як односкладні, а не вважати їх неповними двоскладними з опущеним підметом – особовим займенником.

Треба знати! Дієслово у формі третьої особи не може бути головним членом односкладного означено-особового речення, оскільки ця форма не вказує на конкретну особу, як і

форма минулого часу дієслова та форма умовного способу. Відсутність особових закінчень у цих формах дієслів робить необхідним вживання підмета.

Означено-особові речення мають такі структурно-семантичні типи реалізації:

- **відмінювано-дієслівний**, головний член якого виражений особовою формою дієслів дійсного (теперішнього чи майбутнього часу) чи наказового способу: *Стою на самотній кручі і стежу за плином хмар* (Т. Севернюк); *Блисками-пожежами небо обмережимо* (І. Жиленко);

- **відмінювано-інфінітивний**, головний член якого виражений особовим дієсловом та інфінітивом: *І смерть мовчанням можеш перейти, ступити в пекло з приязного раю* (Т. Севернюк); *Кинем красти, кривдити, грішити* (І. Жиленко);

- **зв'язково-іменний**, головний член виражений дієслівною зв'язкою та іменною частиною мови: *Будь обережний в подумках своїх* (Т. Севернюк).

Використання односкладних означено-особових речень у мовленні засвідчує динамічність висловлення, а також сприяє уникненню повторення тих самих членів речення, виражених займенниками.

ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

Завдання 1. *Виписати односкладні означено-особові речення, підкреслити головний член, з'ясувати його морфологічне вираження.*

1. Ти зрікся мови рідної. Заріс твій шлях і зник у безіменнім зіллі. Не маєш ти на похороні сліз. Не маєш пісні на весіллі (Д. Павличко). 2. Нікого не картаю і не вчу. Дивлюсь у сад. Освідчуюсь в любові (І. Жиленко). 3. І скільки б років я не мав, якщо я маю маму й тата, в душі моїй довічне свято (І. Вихованець). 4. У рідній мові посміхаюсь, красу землі очима п'ю. І в слові світлому кохаюсь, і в ньому доброту ловлю (Г. Саблук). 5. Я закохана, море. Окриль мене. Хочу в тебе навчитись любити (Н. Царук). 6. Ні квітів, ні дерев, ні огорожі (Леся Українка). 7. Встаньмо з колін, розірвімо пута, якими нас

віками приковано до чорних скель, високо підведімо голови, як це одвіку було написано нам на роду (Я. Гоян). 8. Ліси й ліси... Скільки їх! Ні поглядом не осягнути, ні перейти навпростець (М. Олійник). 9. Ще мені не печально, та вже сумно мені (Г. Чубач). 10. Посидимо за столом, вип'єм трохи сліпого дощу (Т. Севернюк).

Завдання 2. *Переписати означено-особові речення, установити основні засоби морфологічного вираження головного члена, вивести структурні моделі односкладних конструкцій.*

1. Підніми з глибин своїх зірки. Заяскрій круг мене, задзеркалься. Одягни мене в свої шовки, закружи мене в своєму вальсі (І. Жиленко). 2. Тихим жалем за листям опалим сумовито холону одна, то букетом спашну небувалим на зимовій гравюрі вікна (І. Драч). 3. Простіть мені. Простіть і не мені, бо я тепер інакша, не колишня (К. Пасічна). 4. Ой, живу впівголосу, впівсили. Відкладаю щастя – на коли? (Л. Костенко). 5. В затінку чуда. В світлі надії так і живемо. Веснам радієм (І. Жиленко). 6. Блисками-пожежами небо обмережимо (В. Чумак). 7. В час, коли за віконечком сніг, у старенькім картатім жилеті буду жити на радість поетам і малятам казки бубоніть (І. Жиленко). 8. Не одрікайся від своєї долі, вона тебе обрала – не її (М. Лазарук). 9. А то знайдем нову стежину в полях і обійдемо світ (І. Жиленко). 10. В сонці купайтесь, з хмарами грайтеся, жемчуги сійте свої, росами сійтеся, щастям засмійтеся, пісні веселі мої! (Д. Загул). 11. Роки рахуєш, ночі і століття і вірити не віриш; тільки ждеш оту єдину на цьому світі, та де вона, питаєшся, та де ж ? (М. Лазарук). 12. Будьмо, як літом зорі вечірні, мрійні і тихі в саяві нічнім! (Д. Загул).

Завдання 3. *Проаналізувати означено-особові речення за структурно-семантичними типами, визначити відмінювано-особові, відмінювано-інфінітивні, зв'язково-іменні моделі синтаксичних конструкцій.*

1. Твої малюнки сажаю на склі урешті-решт збагну і в білій рамі повішу над собою (М. Лазарук). 2. Кинем красти, кривдити, грішити. Женимось на зведенім дівчатку. виправимо

двійки (І. Жиленко). 3. Волоцюгою і втікачем будеш на землі (М. Стельмах). 4. Безмежжя! Зачарований тобою, пливу в тебе! (Є. Маланюк). 5. Будем на осінь добрі й багаті (І. Жиленко). 6. Не проганяй посеред ночі чужу людину в темний тин (М. Лазарук). 7. Серед довгої мами-зими буду спать в порцеляновій скриньці (І. Жиленко). 8. Життя людське багатогранне, і кожна пора по-своєму прекрасна. Зумій тільки своєчасно це збагнути й оцінити (І. Цюпа). 9. Учися, відмінником будь, люби і поля, і діброви (В. Сосюра). 10. Не дай в неволі пропадати, летючі літа марне тратить (Т. Шевченко). 11. Пізно лягай і раненько вставай. Чашу щоденну до дна випивай (І. Жиленко). 12. Вже ні слав, ні вдячностей не жду (І. Жиленко). 13. Чи довіку ж, браття, будемо мовчати? (П. Куліш) 14. Будь щаслива та здорова, чорноброва (М. Вороний).

Завдання 4. *Схарактеризувати означено-особові речення за комунікативною настановою, з'ясувати роль інтонації (висхідна, спадна, вихідно-спадна) у формуванні речення за метою висловлювання та за можливістю реалізувати інтенції мовця. Представити наукові погляди О. Синявського щодо безпідметових та безприсудкових речень за працею «Норми української літературної мови» (1931).*

1. Дивіться! Змахнувши полою плаща, людина злітає високо, як тенор (І. Жиленко). 2. Довершуй непотрібні вірші, віршуй вогнем останніх сліз, віршуй! (Є. Маланюк). 3. Тож ходіть, забувайте, минайте, щоби голова не боліла, душа почивала... (М. Лазарук). 4. Чуєте? Дзвонять... (О. Гончар). 5. Не вірю в каяття за продання слізливе! (А. Бортняк). 6. Мовчи і не нагадуй лиха. Хай спить (Б. Лепкий). 7. Стережуся? Звісно, стережусь їх. Та не завжди вирізниш лице, що ховає за солодкий усміх сповнене отрутою жальце (В. Вознюк). 8. Що буде завтра? Дасть Біг день і хліба. А що коли не буде того дня? Тоді вже гібій. Отоді вже – гібій, простуючи до смерті навімання (В. Стус). 9. Що ж мовчимо? Про нашу радість чи про страждань осінні зливи? Чи віддамося лютій зраді? Чи зіллємось в єдинім співі? (Є. Маланюк). 10. – То, може пособимо Плачинді? (М. Стельмах). 11. – Чи не продаси отого вола?

(А. Свидницький). 12. Піском посиплю всі свої бажання і шумом сосен тугу заглушу (Т. Севернюк).

Завдання 5. *Визначити семантичну будову односкладних речень, схарактеризувати їх за поширеністю мінімальної структурної схеми (поширені чи непоширені), за вираженням предикативних відношень (стверджувальні чи заперечні).*

1. Ловлю твоє проміння крізь музику беріз. Люблю до оніміння, до стогону, до сліз (Л. Костенко). 2. Осене, перейди на ранетні сади. В ящики, жовтнем збиті, тихі клади плоди (Б. Бунчук). 3. Як терен зацвіте, то буде пізно. Запам'ятай (М. Лазарук). 4. Так вийшовши з глухого степу, з зітхань страждальної землі, вирізьблюю німий життєпис на дикім камені століть (Є. Маланюк). 5. Ось парк. Спинімо фаєтон (І. Жиленко). 6. Злітайте! Небо ж бо велике (І. Жиленко). 7. Не знайдеш слів для пісні в словниках, якщо нема їх у твоєму серці (Т. Севернюк). 8. Пригорнусь до тебе щиро-щиро, як і тоді, у молоді ще роки (Г. Саблук). 9. Зупинись, пілоте, у безхмарнім небі і не кидай бомбу у дитячий сміх. Не затьмарюй щастя (Н. Царук). 10. Розумію, що можу вмерти, відчуваю: не це лякає (Т. Севернюк).

Завдання 6. *Визначити засоби ускладнення (сурядні ряди слів, словосполучень, напівпредикативні звороти, суб'єктивно-модальні конструкції, вокативні форми) означено-особових речень. Змодельовати односкладні означено-особові речення з такими типами звертань: людина (власні та загальні назви), Бог, поетичні адресати (Україна, отча хата, явища природи, етапи життя, почуття тощо).*

1. Тільки поверни мені Вкраїну, Отче мій, молю тебе (М. Лазарук). 2. Дрімай собі, заливши сонцем вікна, фіранками тривожно тріпочи (І. Жиленко). 3. Цей тюльпан із вогню і золота піднімаю і п'ю, мій любий, за твою кучеряву голову, за твої недосяжні губи (І. Жиленко). 4. Не сумуй, душе зболіла, і не плач, не голоси! (Д. Загул). 5. Юдоль плачу, земля моя, планета, блакитна зірка в часу на плаву, мій білий Світ, міцні твої тенета, – страждаю, мучусь, гину, а живу! (Л. Костенко). 6. Обніми

мене, люба, міцніш – буде зима. Поцілуй мене перед зимою (Б. Бунчук). 7. Співай в простір весни, веселий вітре, – сей березіль зустріли ми одні! (Є. Маланюк). 8. Не розівчися, душе, говорити, зривай із уст печатки без страху (Т. Севернюк). 9. Ну, що ж, роки, – присядемо за стіл? (Л. Крупа). 10. Люблю тебе – ясною, голубою, люблю, коли смієшся ти святково, мій соловей, мій синій кущ бузковий! (І. Жиленко). 11. Даруєш щедро, Україно, свої пісні, мов коровай (Г. Саблук).

Завдання 7. *Схарактеризувати односкладні означено-особові речення як предикативні частини складних речень (складносурядних, складнопідрядних, складних безсполучникових конструкцій, поліпредикативних речень з різними видами синтаксичного зв'язку). Написати твір-роздум «Благословенні батьківські пороги», використовуючи односкладні речення означено-особового типу (поширені й непоширені) як предикативні одиниці складних речень.*

1. Почуєш рідний голос з далекого далеку – і на душі стає тепло, і відходять зашпори вагань... І спрагло хочеться жити (Т. Севернюк). 2. І здається, прагнеш до весни вічної, що без жалю і драми (Г. Саблук). 3. У скронях б'ється серце – не лічу його ударів, лиш палю свічу (Т. Севернюк). 4. В щасті власному душа без ворогів, не почуєш внутрішнє ридання (Г. Саблук). 5. Знаходиш, втрачаєш, шукаєш – і знов невтолення будить знеможену кров (Т. Севернюк). 6. Вдихаєш запах осені – а чуєш зелений лоскіт веснотрав'я (Т. Севернюк). 7. Зачаклую ту стежку, якою йшли до мене й від мене – роки (Т. Севернюк). 8. Коли вже сідаєш в човен, то весел не забувай (Т. Севернюк). 9. Не бійся ніжності моєї, бо я сама боюсь її (Т. Севернюк). 10. Наслухай, що мовить тобі розімкнутий потяг серця (Т. Севернюк). 11. Не проклинай... Хто винен в тім, що серця квіти одцвіли, що бурі ночі й білих зим їх снігом смерті замели?.. (П. Грабовський). 12. Себе від себе не сховаєш, дарма, що хитру вдачу маєш (Т. Севернюк).

Завдання 8. *Трансформувати односкладні означено-особові речення у двоскладні конструкції. Обґрунтувати відпо-*

відь про те, чи завжди можлива така заміна, що впливає на вибір мовцем односкладного чи двоскладного речення. Підготувати на основі монографії Н. Гуйванюк «Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць» (1999) наукову доповідь про кореферентність у синтаксисі української мови, з оперттям на монографію С. Шабат-Савки «Категорія комунікативної інтенції в українській мові» (2014) представити теоретичні засади дослідження непрямих висловлень як маркерів вербалізації авторських інтенцій та функційної транспозиції.

1. Не підпускай бездушне і захланне, твори пісенні диворушники, і Україна в узголів'ї стане не на часину, а на всі віки (Б. Мельничук). 2. Не смерті боюся, а болю, не горя, а – довгої муки (Т. Севернюк). 3. Любіть мене в цей літній день (І. Жиленко). 4. Натруджусь, накручусь, наморюсь і, намучена, душу калічну відпущу відпочити в зорю – цвіркуном у небесне запіччя (І. Жиленко). 5. Злазьте, пророки, уже з постаментів, поки звідтіл вас народ не стягнув (М. Лазарук). 6. Заспівай мені пісню про гори, про чудові зелені Карпати, про Марічку – смерічку горду, щоб до серця йти кладку шукати (Н. Царук). 7. Не знаю, що тобі сказати...Мовчу. Почуй мене без слів (Т. Севернюк). 8. Люблю цей світ таким, як бачу, й на терезах душі тепла сміюся щиро і не плачу – во ім'я радості жила (Г. Саблук). 9. Тут роботи нема обережному – де для нього тут межу найдеш (В. Симоненко). 10. Спинись, схились, омий чоло у віщих водах (Т. Севернюк).

Завдання 9. Виокремити односкладні означено-особові та двоскладні неповні речення, пояснити стилістику їхнього використання та пунктуацію. Вивести структурні схеми виділених конструкцій.

1. **Все залежить від людських зіниць: в широких відіб'ється вся епоха, у звужених – збіговисько дрібниць** (Л. Костенко). 2. Читаю книги і рошу дитя, варю, перу – щоденно і уперто (І. Жиленко). 3. Ми у вічність йдемо. Ми вічні. Бо й зайшовши за лінію круговиду, бринітимем у музиці колосся, гучатимем у баритоннім поклику заводу (І. Вихованець).

4. Любов не ділиться на троє, та множитья на сто вона... На сто сміхів взамін жури, на сто пісень, де ллються звуки промінням сонячним згори (В. Крищенко). 5. **Привчав мене батько трудитись до поту, а мати – любити пісні** (П. Воронько). 6. **Ніяк не розлучуся ні з книгою, ні з словом** (Т. Севернюк). 7. **Хотіла чути твого серця клич** (Т. Севернюк). 8. Отче мій, не маю ще нічого: ні добра, ні зла, ні жмутку слів, та молю: не дай мені убого не любов пізнати – тільки гнів (М. Лазарук). 9. Квітку метелик цілує, обрій – сонце ясне, вітер – берізку німую (В. Сосюра). 10. Чекаю на прозоре слово, немов весна чека на перший лист. Чекаю я на дум обнову – щоб думи повинню прийшли (І. Вихованець). 11. Іноді волів би осліпнути і – закам'янити (Т. Севернюк). 12. **Між нами – човен і ріка, і простір тихого чекання** (Т. Севернюк).

***Завдання 10.** З'ясувати стилістичні особливості односкладних означено-особових речень, схарактеризувати їхні функції в художньому тексті та розмовному мовленні. Розробити фрагмент уроку для учнів 8 класу про односкладні речення з головним членом у формі присудка (на матеріалі поезії буковинських письменників). Висловити думку про шкільну класифікацію односкладних речень, зокрема їхній поділ на односкладні речення з головним членом у формі присудка та односкладні речень з головним членом у формі підмета.*

1. Відслоняю рукою тремтливою золотисті торочки дощу і підхоплений долею-зливою над верхів'ями лісу лечу (М. Лазарук). 2. Сплітаю вірші з нервів пасма і жду кінця страшної гри (Є. Маланюк). 3. Не жартуй наді мною, будь ласка, і, говорячи, не мовчи (В. Симоненко). 4. Голосом горлиці серце туркоче, тремчу, як оголена гілка в гаю (Д. Загуд). 5. Дивлюсь, як зло й добро ідуть на змову, сміюсь і плачу. Плачу і сміюсь. Не вірю... й вірю (Т. Севернюк). 6. Дивитися в очі Ісуса – дивитися в себе... Освітлена, чоло підводжу до ясного неба (Н. Царук). 7. Піднявши голову, схилюся душею – променям ясним... Є день – до нього засміюся, бо хочу довго бути з ним! (Г. Саблук). 8. Спинись, схились, омий чоло у віщих водах (Т. Севернюк). 9. Люблю я ранок ранній-ранній, щоби за ним у ногу йти. Тоді все

встигнеш при бажанні і добереться день мети (Г. Саблук).
10. Заночую в полі серед жита, утоплюся в маковому сні, і злечу, блакиттю оповита, в німоту твоїх погаслих днів (Т. Севернюк).

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Указати ряд з односкладним реченням дієслівного типу.

1. Бажав би я, мій рідний краю, щоб ти на волю здобувався, давно сподіваного раю від себе власно сподівався (П. Грабовський).
2. Я не вірші пишу, то душа розмовляє з світами (Т. Севернюк).
3. Стою під кленом біля джерела – у серці йдуть пісні привітні. Поміж березами дівча іде у хусточці блакитній (М. Стельмах).
4. Не ходи у сад сонливий ти ніколи уночі: там шепоче клен журливий, світить місяць чарівливий, тихо в небі ідучи (С. Черкасенко).
5. Немає хмар... нема куди сховатись...Нема! (Т. Севернюк).

2. Указати односкладне означено-особове речення.

1. Криницею стану в степу золотому, пшеницею ярою туго наллуся, явірком зросту біля нового дому, у пісні солдатській в поході озвуся (М. Стельмах).
2. Не будь тією людиною, що догори щетиною (Народна творчість).
3. Від поконвіку нас повчали і нині раду подають, щоб люди злодіїв прощали, – хай ближніх дальш собі цькують (П. Грабовський).
4. Нещасний той, хто не зберіг завзятого юнацтва мрії, хто міцно тримати не міг огню збавенної надії (П. Грабовський).
5. Учителя і дерево пізнають з плодів (Народна творчість).

3. Визначити односкладне означено-особове речення, головний член якого виражений 1-ю особою однини теперішнього часу дійсного способу.

1. Все пройдено, побачено, пробачено (Т. Севернюк).

2. Минаєм фронт в холодну ніч у крижаній воді по пояс (М. Стельмах).
3. Оце дивлюсь безрадісно на тебе, загляну в душу змучену твою – і несподівано самого себе в тобі, мій брате, пізнаю! (П. Грабовський).
4. Зеленого Шума не спинить задума, не згасить туги тінь! (С. Черкасенко).
5. Засівав зерном я ниву, стрів на ниві чорнобриву (М. Стельмах).

4. Визначити односкладне означено-особове речення, головний член якого виражений 2-ю особою однини теперішнього часу дійсного способу.

1. Напитись доброї води вночі підходили до хати (М. Стельмах).
2. Налиймо ж вщерть любові келих! Нехай живе палка рішучість (П. Грабовський).
3. Ідем на луки по квітки – тут душно так і важко (П. Грабовський).
4. Руку, мила! Годі туги, киньмо сум (П. Грабовський).
5. Не чуєш ні Баха, ні Моцарта, ні...Мозгового, не бачиш ні Рубенса, ані Далі, ані ...Вірсти (Т. Севернюк).

5. Указати односкладне означено-особове речення, головний член якого виражений 2-ю особою однини наказового способу.

1. Рубайте добре цю підлоту, щоб не сидів на шиї пан (М. Стельмах).
2. Українці, браття милі, відгукніться, де ви є (П. Грабовський).
3. Звійтесь, крила соколині молодих огневих мрій! (С. Черкасенко).
4. І час, і мудрість мовлять: сій – дорідне зерно, щастя, слово, твори землі святу обнову, як творить вересень надій! (М. Стельмах).
5. Нехай же буйно, переможно – назустріч знудженим благанням – ударить грім (П. Грабовський).

6. Визначити односкладне означено-особове речення, головний член якого виражений 1-ю особою множини майбутнього часу дійсного способу.

1. Ще будемо, хлопці, орать перелоги і слухати пісню ласкаву зерна (М. Стельмах).
2. Та дайте ж жить, спочить, піднятись з небуття (С. Черкасенко).
3. Не стій, вербо, над водою, не плач дрібною сльозою, бо ріки ти не доточиш (М. Стельмах).
4. Не хились додолу, зраджений козаче, про лиху пригоду навіки забудь (П. Грабовський).
5. Із сонцем обміняю погляд, із тихим вітром обнімусь (Г. Саблук).

7. Указати односкладне речення, що слугує предикативною частиною складнопідрядної конструкції.

1. Я став би птицею, коли б не жив на світі чорний хліб (М. Стельмах).
2. Не ховаю посмішку, не треба (Г. Саблук).
3. Багато журливих пісень ми співали, бо змалку ті пісні над нами лунали (С. Черкасенко).
4. У душі моїй ясніє, повно знову в ній пісень, і надія серце гріє (П. Грабовський).
5. Прощайся з ясною красою, бо вже заходять косарі (П. Грабовський).

8. Указати односкладне речення, що слугує предикативною частиною складносурядної конструкції.

1. В тумані лунко плещуть весла, ріка прокинулась од сну (М. Стельмах).
2. На шляху усе зметем – не спинити з гір потока (С. Черкасенко).
3. Скажу Україна – і дихає сад, й парує рілля (Т. Севернюк).
4. Слова – без барв, а почуття – давно погашені огні в душі моїй (П. Грабовський).
5. Ніколи не позбудуся думок, що без любові можна жити (Г. Саблук).

9. Вибрати ряд з односкладним означено-особовим реченням, що входить до поліпредикативної конструкції.

1. Земле моя, запашна, барвінкова, ріки медові, дощі золоті, тільки б побачить тебе у обнові – більше нічого не хочу в житті (М. Стельмах).
2. Всі жита грозою збило; полягла трава, стихла буря: ясно, мило; поле ожива (П. Грабовський).
3. В черговості кроків спливають роки, а серце сміється, не вірить (Г. Саблук).
4. Нема щастя, мабуть, в мене – не приходить сон до мене (М. Стельмах).
5. І мріється: з маленького дитяти з літами виросте палкий співець, що рідним словом збудить сон заклятий зневірених, збайдужілих сердець (С. Черкасенко).

10. Указати ряд із двоскладним неповним реченням.

1. Великий ти – і в небі зорі перелічив у темній млі, і знаєш всі піщини в морі, і що у надрах є землі (С. Черкасенко).
2. Так, дитино моя люба, погуляй – твоя пора, бо вже, може, лиха згубу і по тебе десь чухра (П. Грабовський).
3. Не вишиваю, не в'яжу, не шию, а все це вмію добре, не на сміх (Г. Саблук).
4. Не спішу, а зупинюсь на хвилю (Г. Саблук).
5. А мені б вийти в рідне сузір'я доріг, де чорніє, мов рана, розбитий поріг (М. Стельмах).

ТЕМА 3. ОДНОСКЛАДНІ НЕОЗНАЧЕНО-ОСОВОВІ РЕЧЕННЯ

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Односкладні неозначено-особові речення – це синтаксичні конструкції, головний член яких виражений дієсловом третьої особи множини теперішнього чи майбутнього часу або ж формою множини минулого часу і називає дію, здійснювану неозначеними особами.

З-поміж найтипівіших комунікативних ситуацій, у яких можна експлікувати причину невизначеності суб'єкта, виокремлюємо такі:

1) суб'єкт невідомий нікому і не може бути визначеним ні мовцем, ні співрозмовником: *Кажуть, що ми народ мрійників* (О. Гончар); *Недарма бузьків у народі називають священними* (Б. Харчук);

2) суб'єкт не названо з певних причин: *Україну шантажують, залякують територіальними претензіями* (О. Гончар); *Мене любили, я любив – і це найбільше в світі щастя* (М. Стельмах);

3) суб'єкт підказується мовленнєвою ситуацією: *Весною в селі встають рано* (Г. Тютюнник); *Розстріляли його на світанні за селом у глибокій рові* (В. Симоненко);

4) суб'єктом виступає мовець, який із певних причин вдається до неозначеної форми висловлення, напр.: *Тут тебе завжди чекають* (Розм.). Такі речення використовують у фатичному дискурсі для увиразнення ввічливості та гостинності.

Виконувач дії в таких конструкціях перебуває на задньому плані; важливою є виконувана ним дія, напр.: *Везли людей на заслання* (А. Тесленко); *Цінять його на службі, це правда* (О. Гончар).

До структурно-семантичних типів неозначено-особових речень належать:

- відмінювано-дієслівні конструкції, головний член яких виражений дієсловами третьої особи множини теперішнього чи майбутнього часу або у формі

множини минулого часу: *Уже збирають урожай; Мені принесли листа* (Розм.);

- відмінювано-інфінітивні конструкції; головний член яких представлений відмінювано-інфінітивною формою з фазисними чи модальними дієсловами, напр.: *Скоро почнуть сіяти; У газетах люблять перебільшувати* (Розм.);
- зв'язково-іменні конструкції, головний член складається з дієслова-зв'язки та іменної частини, напр.: *Після цієї події до вас стануть прихильнішими; До нього були уважними та ввічливими* (Розм.).

ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

Завдання 1. З поданих речень виписати односкладні неозначено-особові конструкції, підкреслити головний член та схарактеризувати реченнєві поширювачі.

1. Гей, кохана, не самі ми на таємному стріванні: он між вітами густими вітер ходить і в зітханні шепче любую розмову вечорову (С. Черкасенко). 2. Дивлюсь в віконце – поле біле, на обрію десь – пасмо гір (С. Черкасенко). 3. Хай шепочуть, підглядають, – не злякають (С. Черкасенко). 4. Не кажи, що без кохання твої літа проминуть, що дівочі почування марно в серденьку заснуть (П. Грабовський). 5. Когось виносять в осінь – назавжди (Т. Севернюк). 6. Учися змолоду – пригодиться на старість (Народна творчість). 7. Садом йду сама до гаю, тихо впав доспілий плід (М. Стельмах). 7. Повз їхній двір тоді я саме їхав, коли Грицька на цвинтар повезли (Л. Костенко). 8. Осінню дмухнуло – висохли квіточки; хмуро, безпритуло глянули садочки (П. Грабовський). 9. Мріяти й шукати, доки жити, шкварити байдужість на вогні (В. Симоненко). 10. Убивали в душі душу (Т. Севернюк).

Завдання 2. Списати неозначено-особові речення, визначити їхні предикативні центри, установити засоби вираження головного члена речення.

1. Уже, мабуть, молебень відслужили, бо затужили дзвони, затужили! І заридали дзвони, загули! – це ж там за браму хлопців повели (Л. Костенко). 2. Привели його на світання у багнюці всього, в крові (В. Симоненко). 3. Батько працював у каменоломнях. Тоді починали будувати будинки з каменю, і батько не вилазив зі скали (У. Самчук). 4. Удень не сплять. Очікують. Сотають (М. Лазарук). 5. Справив батько дівчині нові чобітки, пройшлася в них, а другодні про це вже весь куток знає, починають кісточки її перемивати, що неспроста, мабуть, вирядилася, боїться, мабуть, у дівках засидітись, ось і постарались на обнову, ось і показує всім (Є. Гуцало). 6. Вирішили перепроєктувати станцію на мазут. Відселили людей, розгорнули роботи, викинули силу-силенну державних грошей на вітер, і раптом стало відомо, що з Кременчуцького нафтозаводу мазут узимку трубами не піде, ну ніяк не може надходити! (О. Гончар). 7. Вдові звеліли сісти й не клясти (Л. Костенко). 8. Довго ще виглядали маму за туманами, за димами (І. Жиленко). 9. Чекають мене тут щодня (Г. Бойко). 10. Поховали хорошу людину, повернули навіки у лоно землі (В. Симоненко). 11. Були городянами, та стануть селянами! (Розм.).

***Завдання 3.** Схарактеризувати неозначено-особові речення за структурою головного члена, визначити відмінювано-дієслівний, відмінювано-інфінітивний чи зв'язково-іменний підтип. Самостійно скласти неозначено-особові речення, представивши їхні структурно-семантичні підтипи.*

1. Варили із кропом борщі, золоті і червоні (І. Жиленко). 2. Скільки про щастя говорять, а його так мало на світі (М. Стельмах). 3. Після попередніх провалів затіяли цього разу, – знову в Чигирині, заповідному місті, – звести атомну електростанцію, тобто ще один Чорнобиль на Дніпрі, в густонаселеному районі (О. Гончар). 4. Кажуть, що ми народ мрійників (О. Гончар). 5. Поорали, посіяли, зняли яблука й сливи, викопали буряки, бараболі, порубали капусти (У. Самчук). 6. Здавен тут люблять куліш їсти більше, ніж борщ або гарбузову кашу (Є. Гуцало). 7. До нього були уважними, поважали за безкорисливість і турботу (Розм.). 8. В кузню його

приймуть, а на нього ж колгосп щось даватиме? (Є. Гуцало). 9. Покромсали життя моє на частки, на тьмяну січку слів і суєти (Л. Костенко). 10. Ранком вивели їх з казарми на двір і розставили лавами (Панас Мирний).

Завдання 4. *З'ясувати причину невизначеності суб'єкта в неозначено-особових конструкціях, виписати їх у такій послідовності: 1) суб'єкт невідомий нікому і не може бути визначеним ні мовцем, ні співрозмовником; 2) суб'єкт не названо з певних причин; 3) суб'єкт підказується мовленнєвою ситуацією; 4) суб'єктом виступає мовець, який з певних міркувань вдається до неозначеної форми висловлення. Установити роль контексту та фонових знань мовців у визначенні вказаних типів неозначеності суб'єкта мовлення.*

1. Україну шантажують, залякують територіальними претензіями, одначе ми не повинні втрачати гідності, не йти на загострення, хоча добре ж знаємо, ким населена Кубань і далекосхідний Зелений Клин, і до кого відійшла споконвічна козацька частина нашої прекрасної Слобожанщини (О. Гончар). 2. Навіщо школи? В Донецьку єдину українську школу, щойно укомплектовану, не змогли відкрити до першого вересня – для неї в славній шахтарській столиці не знайшлося приміщення! (О. Гончар). 3. Почуло цю мову заполярне крайсвіття, топили її в океанських баржах, заганяли слово Тарасове в тундру і тайгу (О. Гончар). 4. Мене любили, я любив – і це найбільше в світі щастя (М. Стельмах). 5. У домівку двері зачинили. Посідали ближче до вогню. І зітхнули (І. Жиленко). 6. Кажуть: на Домашиному болоті найкращі збаражчани живуть (Є. Гуцало). 7. Навіть розповідь його передавали потім по всьому селу: як зарізали в одній хаті єдину курку й пригостили його разом з товаришами, як валянок для нього десь відшукали на ліву ногу, бо на правій тримався, а на лівій зовсім розлізся... (Є. Гуцало). 8. Вранці Андрія одвезли в лікарню, в город (М. Коцюбинський). 9. По городах ламають кукурудзу, копають бараболі, рубають капусту (У. Самчук). 10. З комина хати валить дим, варять, печуть (У. Самчук). 11. Завтра знову потягнуть багатьох на допит (І. Цюпа). 12. Стояв на смерть. Ніколи не здався.

Йому скрутили руки і здали (Л. Костенко). 13. Двори якісь похмурі, непривітні, на все село зустріли двох жінок (Л. Костенко). 14. Мене просять не втручатися у сімейні справи? Та невже? (Розм.). 16. Мною аж надто піклуються (Ю. Смолич).

Завдання 5. Установити семантичну будову неозначено-особових речень, пояснити неозначеність суб'єкта мовлення в таких конструкціях. Трансформувати подані речення у двоскладні конструкції, з'ясувати стилістику їхнього використання.

1. Хлопцеві оголосили догану (Л. Тендюк). 2. Мене везуть у царство трав, річок і таємничих озер (О. Довженко). 3. Водитимешся з Кларою, то і тебе такою вважатимуть, як вона. А кому охота, щоб про тебе злецько думали? (Є. Гуцало). 4. За що, не знаю, називають хатину в гаї тихим раєм (Т. Шевченко). 5. Господар порядний, Марію милицем чесали, підкормлювали (У. Самчук). 6. Завтра потягнуть його до слідчого – лукавого, підступного, злого, ладного будь-що втопити його, щоб вислужитись перед вищим начальством (І. Цюпа). 7. А потім їхні голови на палях повиставляли в полкових містах (Л. Костенко). 8. Ще в дореволюційні часи автора «Кобзаря» шанували не тільки в Україні, до його творчості тяглись передові люди всіх пригноблених націй і народностей царської імперії (О. Гончар). 9. Лиш виведуть те слово із тої в'язі літер, а слово ж без коріння, покотиться, втече (Л. Костенко). 10. Тоді ялинку роздягають, розпилюють і палять (Н. Бічуя).

Завдання 6. Виокремити односкладні неозначено-особові та неповні двоскладні речення. Установити основні принципи розмежування таких конструкцій. Простежити роль неозначено-особових речень у публіцистичному тексті.

1. Душогиби стояли близько. Багато що їм вдалося. Зникли національні школи, недоступною для молоді ставала справжня історія народу, різні недоуки замінювали її своїми кон'юктурними фальсифікаціями (О. Гончар). 2. Ось такі мудрії зроблять, а потім уже розводять руками (О. Гончар). 3. Дерев змокли. Просься до хати. Займають чергу аж біля воріт (В. Вознюк). 4. У Збаражі говорять, що й Тодосиха могла б правити службу Богу, та не висвячують жінок на попів, що з

жінки за всіх часів одне тільки виходило – попада, не більше (Є. Гуцало). 5. Вечори йдуть, йдуть вечори, мов чорняві веселі парубки. Йдуть і виспівують (У. Самчук). 6. Бо шкода праці: сидить при ватрі плем'я самоїдів, щасливо позіхає. На вогні печеться м'ясо. В казані окріп переливається. Сьорбають юшку і, повні філософських резигнацій, мізкують, з кого б смажити печеню, щоб стало на сніданок і обід (В. Стус). 7. Розмовляли про коровай – світлу метафору селянського життя, а слова обгортались, мов личина, мов колядка, манливими таємницями... Ми з Вами кидали зорі на небо – читали вірші (І. Негрюк). 8. Коли соборують кого, одспівують – він перший гість (Є. Гуцало). 9. Ніч іде. Велика, свята ніч. Спати в таку ніч не хочеться. Балакають про минуле літо, про працю, згадують кожну пролиту краплю поту (У. Самчук). 10. У давнину писали на глиняних табличках, папірусах, пергаменті (З підручника).

Завдання 7. Установити функції неозначено-особових речень у художньому тексті, з'ясувати їхню комунікативну настанову та емоційне забарвлення. З поезії чи прози українських письменників ХХІ ст. підібрати неозначено-особові речення, виконати їхній синтаксичний аналіз.

1. Чуєте, як у селі співають? (М. Стельмах). 2. Чи рвала мати так на собі коси, як задзвонили по його душі? (Л. Костенко). 3. Особливо щедра на них баба Пахурка. Прозвали її так ще тоді, коли маленькою була, а як учепилось прізвисько, так до старості не відчепилось (Є. Гуцало). 4. Чому його тримають у камері-одиночці – в цьому кам'яному мішку? (І. Цюпа). 5. Миють квіти і траву, і глину, і перемивають кісточки, мов питають, за яку провину гаснуть в душах вимитих свічки? (М. Лазарук). 6. Не хочемо рідної! Житимем суржилом! І дітей не пустимо в українські школи: хай хоч і безбатченками ростуть! Хай уникають материнського слова, бо воно ж не престижне, бо це ж мова так звана «колгоспна», більше для насмішок надається та для чиновницьких анекдотів, – хіба з нею далеко підеш? (О. Гончар). 8. Отже, ходять по її подвір'ю – хай ходять, вибирають її воду – хай вибирають. Але навіщо з року в рік подвір'я підкопувати й межу? (Є. Гуцало). 8. Внизу

проказують: нам з тобою жити в любові й радості. Вгорі повторюють: мав би ніж – зарізав би, як собаку (В. Стус). 9. Кажуть, що вона в якусь секту ходить, а там забороняють (Є. Гуцало). 10. Аж ось де прихилю я свою втому за стільки днів, за стільки довгих літ! Чи тут змінили хоч оцю соломку, чи кинули хоч свіжий околіт? (Л. Костенко).

Завдання 8. *Перебудувати двоскладні речення на односкладні неозначено-особові, з'ясувати, чи завжди можлива така заміна. Записати трансформовані конструкції, виконати синтаксичний аналіз. Схарактеризувати роль контексту та пресупозиції при утворенні неозначено-особових речень.*

1. Знову тихі сніги облягли, заболіли, наче спогаду спів, що давно не звучав (В. Вознюк). 2. Ми сиділи за пляшкою шампанського в тихенькому прокуреному кафе (В. Стус). 3. Але ж свої, питомі, кровні в вірі нас продають на глум й азійський сміх (Б. Бунчук). 4. Майбутні дні, мов виноградні грона, до рук твоїх крізь дим, крізь чад і жар схиляють важко свій п'яний тягар (Ю. Клен). 5. Здавна верба на Україні вважалася священним деревом (З календаря). 6. Колись Луначарський сказав про нашу культуру: «Українська музика й поезія найбільш розкішна і запашна з усіх гілок світової народної творчості». Цю розкіш і запашну красу українське мистецтво й література в найталановитіших своїх виявах зберігають і сьогодні (О. Гончар). 7. Напитали шептуху аж у Польовій Лисіївці. Начебто живе там із старою матір'ю літня жінка, котру кинув чоловік, повіявшись до молодшої. До цієї літньої жінки топчуть і топчуть стежину люди з усіх усюд (Є. Гуцало). 8. Ішли дівчата, співали, калину в лузі ламали (Л. Забашта). 9. Важкі краплі роси падали зрідка й тихо в траву (Ю. Смолич). 10. На Вербному тижні в церквах освячувалися вербові гілочки (З календаря).

Завдання 9. *Здійснити порівняльну характеристику означено- та неозначено-особових конструкцій. Самостійно змодельовати односкладні означено- та неозначено-особові речення, репрезентувавши роздуми на тему «З Україною в серці».*

1. Поховали громадою, як слід, по закону (Т. Шевченко).
2. Отак пройду крізь твій великий подив, не зачеплюсь об лагідні

слова (Л. Костенко). 3. Рідна земле, дай мені снаги скрізь, у всьому будь самим собою (В. Тарасенко). 4. На весілля випікали коровай і благословляли ним подружжя (Р. Мовчан). 5. Вже не боронять волю булавою (Т. Шевченко). 6. Назбираю в гаю запашного зілля, запашного зілля, вибуялих трав. З ясеня та кленів назбираю гілля, лепехи нарвати побіжу на став (В. Чумак). 7. У Крим далекий виряджали сина (Л. Костенко). 8. Палять листя на городах. Пахне димом надвечір'я (М. Сингаївський). 9. Посадили над козаком явір та ялину (Т. Шевченко). 10. Люби життя у боротьбі щоденній (Л. Забашта).

***Завдання 10.** Прочитати поданий текст, виписати неозначено-особові речення, установити їхню формально-граматичну, семантичну та комунікативну будову. Виконати синтаксичний та пунктуаційний аналіз виділених речень.*

Живе Ганка на Хацапетівці – є такий куток у їхньому селі. Любить вона свою Хацапетівку, нікуди звідси не перебралася б, хоч би й просили. Бо ще хіба кому в селі так близько до глиняників, як їй? А нікому, бо глиняники теж за її городом. Вигода, звичайно, маленька, а хіба тепер тих великих вигід так уже й багато? Одна маленька вигода, друга – теж невеличка, з пучку, третя – як макове зерно, а коли все докупи скласти?..

А поле під хатою – не в кожного. Коли зеленіє, коли цвіте – радості з того на ламаний гріш, а під осінь? **Під осінь можна й колосок якийсь узяти, а колосок до колоска – уже два.** Чи, скажімо, картоплі прихопити, трохи буряків. Бо коли йдеш через поле – гріх не нагнутись і не взяти, воно ж бо спільне. Раніше то й кавуни тут сіяли, і помідори садили, а позаминулого року перенесли їх далі від села, щоб менше паслося по них...

Чоловіка Ганчиного вбито на фронті. Навіть потім ще довго по всіх усядах розсилала свої запити, ходила в районний військкомат, дивилася в область, аж поки сказали: загинув її чоловік і навіть папірця на руки видали, в якому значилось – чорним поміж фарбованих літер, – що таки загинув. Ганка навіть не плакала – може, тому, що виробилась, а може, через те, що сльози виплакала чи висохли вони... **Видали їй пенсію за вбитого, але хіба пенсія замінить живу людину?..** (Є. Гуцало).

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Визначити ряд з односкладним неозначено-особовим реченням.

1. Туди – в краї зелені, на село, де сил народних б'є ще джерело, неси від міст оглушливого грому свою нудьгу, і сумніви, і втому!.. (С. Черкасенко).
2. То дзвеніли маленькі сніжинки. Висіли на ялинкових гілочках, доторкалися одна до одної, немов срібні дзвіночки. І дзвеніли, дзвеніли (В. Сухомлинський).
3. За гори вже сонце ховалось, рожевії хмарки пливли (М. Рильський).
4. Цей корабель виготовили з людських тіл. Геть усе: палуба, трюм, щогли і навіть машинне відділення (В. Стус).
5. Співали пташки голосисто у сяйві з небесних вершин (В. Сосюра).

2. Установити односкладне неозначено-особове речення, головний член якого виражений 3-ою особою множини теперішнього часу дійсного способу.

1. Не оглядаючись, летять роки, не зупинити їх, не розвернуть (Г. Саблук).
2. Шелестіли розлогим гіллям обважнілі від плодів яблуні (М. Руденко).
3. На другий день про повінь тільки і говорили (О. Довженко).
4. Над лиманом білять синім, білять білим над лиманом (М. Вінграновський).
5. З гармат по горобцях не стріляють (Народна творчість).

3. Виокремити односкладне неозначено-особове речення, головний член якого виражений 3-ю особою множини майбутнього часу дійсного способу.

1. Ой, поділять тебе, земле, поділять (М. Коцюбинський).
2. Вантажать динь багряні кулі (А. Малишко).
3. За добро добром платять (Народна творчість).
4. Благословенна будь, о мово рідна, препишний раю мій у світі цім! (С. Черкасенко).

5. Маки і блавати щось шепчуть у наповнені коханням ночі (І. Вихованець).

4. Установити односкладне неозначено-особове речення, головний член якого виражений дієсловом у формі множини минулого часу дійсного способу.

1. У сірості січнева днина, немає снігу, хмари заблукали (Г. Саблук).
2. Батьків у колгосп заганяли, Сибірами лякали. Били тата, маму тягли до криниць (І. Вихованець).
3. Минулись стрічі вечорові, минувся щебет солов'їв (М. Стельмах).
4. І червоні чоботи муляють (Народна творчість).
5. Женці прибрались до пори, спинились щебети жіночі, і плач, і регіт дітвори (П. Грабовський).

5. Визначити односкладне неозначено-особове речення відмінювано-дієслівного типу.

1. А моє Полісся не любить не можна (М. Сингаївський).
2. За добро віддячують добром, а не злом (Народна творчість).
3. Всього маєш ти багато... А труйні голки вінця? Покохають тебе свято, покохають без вінця! (П. Грабовський).
4. Вже і пороги ось-ось одягнуть у крицю та граніт (Є. Плужник).
5. В янтарі дрімають ті луки, може, сниться їм лапятий сніг? (М. Стельмах).

6. Визначити односкладне неозначено-особове речення відмінювано-інфінітивного типу.

1. Україні, її люду хочу я служити (П. Тичина).
2. Як прагне людство в злагоді іти назустріч сонцю, радості й труду! (В. Сосюра).
3. Між людьми буду жить молодий і крилатий (М. Стельмах).
4. Скоро почнуть збирати врожай. Жнива (З газети).
5. Жити щасливо мусить кожна людина (Р. Братунь).

7. Визначити ряд зі складнопідрядним реченням, одна з предикативних частин якого слугує односкладною неозначено-особовою конструкцією.

1. Сором буде, як нас дикунами, самогубцями люди назвуть (С. Реп'ях).
2. Ви чуєте, як на світанні роси чистотою бринять на травах (І. Вихованець).
3. Мовчи. Послухай, як говорять: мовою днів – трави. Мовою років – дерева. Мовою віків – гори (Г. Тарасюк).
4. Коли цінуєш кожну мить, то й час тоді тебе цінує (М. Сингаївський).
5. Рубали юний ліс у квітні, рубали ліс, рубали зранку. Берізкам віти відтинали, і кору, ніби скальп, знімали (О. Башкирова).

8. Визначити ряд зі складносурядним реченням, предикативні частини якого слугують односкладними неозначено-особовими конструкціями.

1. Прогаєне в дитинстві ніколи не відшкодувати в юності, і тим більше в зрілому віці (В. Сухомлинський).
2. День і ніч матері в узголів'ях стоять над нашим сумлінням, над мислями й долями, над тривогами нашими, нашими болями (Р. Лубківський).
3. Всіх приймали, всіх вітали, всім уміли догодити. Тільки нашого поета пан забувся запросити (Леся Українка).
4. І хто б не трапивсь на обійстя – своя людина чи чужа, та їй ніколи в руки вістря не подадуть у нас ножа (Є. Летюк).
5. Помер верстат, та в хаті ще стояв, дививсь на діда все німим докором (І. Вихованець).

9. Визначити ряд зі складним безсполучниковим реченням, предикативні частини якого слугують односкладними неозначено-особовими конструкціями.

1. У тридцять три розіп'яли Христа, розіп'яли у тридцять третім Україні (В. Василяшко).
2. Наші їдуть, ваші йдуть, наші ваших підвезуть (Народна творчість).

3. Відібрали в мене шаблю і пістолі (Л. Костенко).
4. Всі кажуть: кохання – дарунок долі. Якої долі? Доброї чи злої? (Ю. Мушкетик).
5. Учися мудрості в Тараса, у Лесі мужності учись! (Л. Дмитерко)

10. Визначити ряд зі складним реченням, предикативні частини якого слугують односкладними неозначено-особовими конструкціями з особовою та родовою дієслівними формами як засобами вираження головних членів.

1. Крізь вітру шум впиваюся у жаль: знайоме ж все до крайньої стежини (Г. Саблук).
2. Її, окрадену, збудили в огні, – і розпинають, цькують, катують, що є сили (С. Черкасенко).
3. Мене любили, я любив – і це найбільше в світі щастя (М. Стельмах).
4. Бувають дні: кругом неначе усе окріє мертва тьма; безумно серденько заплаче, розваги тугоньці нема (П. Грабовський).
5. Ви знаєте, як трави вірні трудареві, бо й у зимовім мреві біжать за ним у заметах по колінах запахами сіна (І. Вихованець).

ТЕМА 4. ОДНОСКЛАДНІ УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Односкладні узагальнено-особові речення – це конструкції, головний член яких виражає дію, що стосується узагальненої особи в будь-який момент часу, тобто «мислиться узагальнено», а головний член виражений дієсловом в різних особових формах (2-ій особі однини та множини, 1-ій особі множини, у 3-ій особі множини теперішнього та майбутнього часу дійсного способу, грамами наказового способу).

В односкладних узагальнено-особових реченнях можуть бути виражені такі комунікативні ситуації:

а) загальне судження, узагальнений висновок, безвідносний до місця й часу: *Давніх друзів не забувають, а при горі споминають* (Народна творчість); *Решетом воду не носять* (Народна творчість);

б) суб'єктивність думок, інтимність переживань чи настроїв: *Надійся на себе, тримай собі віжки, аби тільки шал до їзди не зачах, аби не злякався, однак, анітрішки, як шори відчуєш на зрячих очах* (В. Вознюк); *Лунайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод не стинить вас!* (І. Франко). Такі речення відтворюють узагальнені умовиводи автора на основі життєвого досвіду, власних спостережень, а дія, виражена в них, втрачаючи прямий стосунок до мовця, набуває узагальненого значення.

Головний член односкладних узагальнено-особових речень має різні засоби вираження:

- 1) найбільш типова форма вираження головного члена – дієслово 2-ої особи однини теперішнього чи майбутнього часу дійсного способу, напр.: *На кожний гук не одгукнешся* (Народна творчість);
- 2) дієслово 2-ої особи однини чи множини наказового способу: *Не питай старого, а бувало* (Народна творчість);
- 3) дієслово 1-ої особи множини дійсного способу теперішнього чи майбутнього часу, напр.: *Поживемо – побачимо* (Народна творчість);

- 4) дієслово 3-ої особи множини, напр.: *Дарованому коневі в зуби не дивляться* (Народна творчість).

Форма головного члена узагальнено-особових речень лише формально збігається з формами головних членів означено-особових, неозначено-особових та двоскладних речень, проте семантично ці конструкції істотно різняться від указаних речень, оскільки їхнім основним призначенням є вираження незалежної ознаки (дії), що приписується узагальненому діячеві, тобто співвідносного з будь-яким діячем та віднесеного до будь-якої синтаксичної особи. Незалежну ознаку в таких конструкціях характеризують як позачасову, не пов'язану конкретно з моментом мовлення. Загальне граматичне значення цього типу речень зреалізоване формою головного члена, семантика якого зосереджена на вираженні дії та вказівки на узагальненого діяча та особу. Позачасовість слугує основою розрізнення **трьох структурних підтипів узагальнено-особових речень**, серед яких:

- **відмінювано-дієслівні**, у яких головний член представлений дієсловами 2-ої особи (рідше 1-ої чи 3-ої) однини й множини дійсного способу чи формою наказового способу, напр.: *Багато будеш знати – швидко постарієш* (Народна творчість);

- **відмінювано-інфінітивні** речення, у яких основні елементи значення головного члена представлені роздільно (двома лексичними одиницями): дія названа інфінітивом, а вказівка на її узагальнений характер та позачасове значення зосереджена у відмінюваній дієслівній формі допоміжного компонента, а отже, головними членами такого типу узагальнено-особових речень слугують допоміжні дієслова 2-ої особи однини наказового способу та інфінітиви, напр.: *Хочеш їсти калачі – не лежи на печі* (Народна творчість);

- **зв'язково-іменні** речення, для яких характерна аналітичність головного члена: ознака названа в іменній частині, а граматичне значення віднесеності її до узагальненого діяча, до особи та позачасовість виражені відповідними особовими формами дієслова-зв'язки, напр.: *Двічі молодим не будеш* (Народна творчість).

Найвищий ступінь узагальненості, що виражають односкладні узагальнено-особові речення, представлений у прислів'ях.

Це конструкції, у яких відсутнє індивідуальне й конкретне. Узагальнена форма поєднана в них з афористичним змістом. У таких реченнях відсутні другорядні члени, що пов'язані з конкретною ситуацією мовлення, для них нехарактерні вказівні слова та лексичні елементи загальнономінативного значення, напр.: *На гроші розуму не купиш; Від долі не втечеш; Хочеш мати – треба дбати* (Народна творчість).

У таких реченнях реалізуються модальні значення:

- 1) повинності, напр.: *Готуй сани влітку, а воза взимку* (Народна творчість);
- 2) неможливості, напр.: *Старого лиса не виманиш з лісу* (Народна творчість);
- 3) недоцільності, напр.: *Від добра добра не шукають* (Народна творчість);
- 4) недоцільності з відтінком застереження, напр.: *Без щастя і в ліс по гриби не ходи* (Народна творчість).

ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

Завдання 1. *Схарактеризувати узагальнено-особові речення за формально-граматичною будовою. Визначити засоби вираження головних членів.*

1. Любіть Україну, як сонце, любіть, як вітер, і трави, і води, в годину щасливу і в радості мить, любіть у годину негоди! (В. Сосюра). 2. Кожній людині відкрито в нас дорогу – твори, дерзай (О. Бойченко). 3. Багату дівку сватають і в петрівку (Народна творчість). 4. Маленькою латкою великої дірки не прикриєш (Народна творчість). 5. З краси хліба не спечеш (Народна творчість). 6. По одежі нас вітають, а по мудрості садять (Народна творчість). 7. Не зазіхай на чужий кожух (Народна творчість). 8. Надійся на себе, тримай собі віжки, аби тільки шал до їзди не зачах, аби не злякався, однак, анітрішки, як шори відчуєш на зрячих очах (В. Вознюк). 9. Коли не маєш своєї краси, в чорта не проси (Народна творчість). 10. Стаєш для себе судія і самосуд вчиняєш строгий. Убога ж бо твоїх діянь скарбниця – о, яка убога! (І. Жиленко).

Завдання 2. Установити засоби вираження головного члена в узагальнено-особових конструкціях. За допомогою символічних позначок записати структурну схему кожного речення. З'ясувати, чи всі прислів'я побудовані за зразком односкладного узагальнено-особового речення? Підготувати доповідь на тему: «Синтаксична організація прислів'їв».

1. До любові і співу не присилуєш. 2. Сядемо рядком та поговоримо ладком. 3. З одного села ні поросяти не купуй, ні жінки не бери. 4. Замолоду женяться, а потім бідують. 5. До сивої коси сиди, а за ледащо заміж не йди. 6. Судженого і конем не об'їдеш. 7. Сироту лають і б'ють, та плакати не дають. 7. Вчителю і дерево пізнають з плодів. 8. Маленькою латкою великої дірки не прикриєш. 9. Дарованому коневі в зуби не дивляться. 10. Вискочив, як Пилип з конопель (З народної творчості).

Завдання 3. Прочитати українські народні прислів'я, яким притаманний найвищий ступінь вияву узагальненості суб'єкта. Схарактеризувати узагальнено-особові речення за структурою головного члена. З-поміж запропонованих речень окремо проаналізувати ускладнені конструкції, указавши засоби ускладнення структурної схеми. Поміркувати, якими ще типами речень, крім односкладних узагальнено-особових, найчастіше оформлені народні прислів'я.

1. Сирітським добром не доробишся. 2. Буду сива, як вівця, а не піду за вдівця. 3. Кішку б'ють, а невістці докоряють. 4. На злість моїй жінці нехай мене б'ють. 5. Умієш дітей родить, умій їх і вчить. 6. Від гніву старієш, від сміху молодієш. 7. Не шепчи глухому, не моргай сліпому. 8. Ложки за вухо не занесеш. 9. Не знайшовши броду, не лізь у воду. 10. Гірко зарибиш, солодко з'їси (З народної творчості).

Завдання 4. У структурі складних речень визначити предикативні одиниці, побудовані за схемою односкладних узагальнено-особових речень. Установити тип складних речень, до складу яких входять аналізовані односкладні конструкції. Із текстів художньої літератури підібрати 10 прикладів таких складних конструкцій.

1. Надійся на себе, тримай собі віжки, аби тільки шал до їзди не зачах, аби не злякався, однак, анітрішки, як шори відчуєш на зрячих очах (В. Вознюк). 2. Прокиньмося – бо летимо до дна, згуртуймося й прийдем на поміч брату, і виберімося разом із розбрату. Чекає ж нас з надією Весна! (В. Васкан). 3. На те коня купують, щоб не спотикався (Народна творчість). 4. Не забувайте незабутнє, воно вже інеєм взялось (Л. Костенко). 5. Не шукаймо між себе чужих, бо одні у нас доля й надія, і молитва єдина на всіх, і Дніпро, і Тарас, і Софія (В. Васкан). 6. Рубають ліс – тріски летять, а ліс терплячий, не бунтує (В. Вознюк). 7. Буває мить якогось потрясіння: побачиш світ, як вперше у житті... (Л. Костенко). 8. Не скачи в гречку, бо обстрижуть, як овечку (Народна творчість). 9. Не оженишся, поки тебе не оббрешуть (Народна творчість). 10. Колишу, колишу, а як заснеш, то тебе лишу (Народна творчість).

Завдання 5. *Розмежувати означено-особові та узагальнено-особові речення, установивши відмінності між поняттями «означеності» та «узагальненості» суб'єкта. З'ясувати основні критерії розрізнення таких конструкцій. Підготувати розгорнуту відповідь про реалізацію предикативності (підкатегорій темпоральності, персональності, модальності) в узагальнено-особових реченнях?*

1. Лиш борися, не мирися, радше впадь, а сил не трать, гостро стій і не корися, хоч пропадь, але не зрадь! (І. Франко). 2. Не озиваєшся до мене ні голосом, ані рядком, а вже осінню світять клени од літа втомленим листком (В. Вознюк). 3. Але правди в брехні не розмішуй, не ганьби все підряд без пуття, бо на світі той наймудріший, хто найдужче любить життя (В. Симоненко). 4. Будьмо! Будьмо і будуймо наш міцний державний дім! (Г. Черінь). 5. Любіться, брати мої, Україну любіте і за неї, безталанну, Господа моліте! (Т. Шевченко). 6. Рахуєш дні, години і хвилини, не можеш дочекатися, коли покрийються килимами долини, обшиються дороги від золи (М. Лазарук). 7. Зазираю в завтра – тьма і тьмуца тьма (В. Стус). 8. Не ладьтеся під наші прапори! І не журіться нашою журою – ходи до персональної нори видніються за вашою спиною (В. Воз-

нюк). 9. Поринаю в гущави несходжені, заставляю на глищі сліди (М. Лазарук). 10. Даймо на працю для України серце, і розум, і руки! (Б. Грінченко).

***Завдання 6.** Визначити предикативний центр у поданих узагальнено-особових реченнях, встановити засоби вираження головного члена. Скласти власне висловлення за тематикою, що об'єднує ці прислів'я.*

1. Будь господарем своєму слову. 2. Коня керують уздами, а чоловіка – словами. 3. Добре говорить, а злеє творить. 4. Знай більше, а менше говори. 5. Не все говори, що знаєш, та все знай, що хочеш говорити. 6. Не говори тоді, коли хтось інший говорить. 7. Не говори пишно, аби ті на зле не вийшло. 8. Пізнай самого себе, а тоді говори про другого. 9. Стережися чоловіка, що не говорить, і собаки, що не гавкає. 10. Ти-бо вже коли говориш, то говори одно, а то разом хочеш бути і за попа, і за дяка (З народної творчості).

***Завдання 7.** Подані односкладні речення розподілити за структурними типами у три групи: означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові. Зробити синтаксичний аналіз виділених речень.*

1. Мій бідний оракуле, дивишся на мене очима кольору полину, проводиш поглядом кольору попелу (Г. Тарасюк). 2. Багато казали, а потім руки склали (Народна творчість). 3. Лиш виведуть те слово із тої в'язі літер, а слово ж без коріння, покотиться, втече (Л. Костенко). 4. **Доживемо – побачимо і тоді розкажемо** (Народна творчість). 5. Але не отямишся, не упізнаєш із тисяч облич те єдине, одне, яким ти ще й досі удосвіта мариш, яке вже давно, наче Бог, неземне (М. Лазарук). 6. **Благословляю сонце призахідне, що поринає за грядою гір туди, куди не досягає зір, і що лиш серцеві моєму видне** (Б. Мельничук). 7. Будь господарем своєму слову (Народна творчість). 8. Для едельвейса витворили грядку, продумали хід вітру й світлотіні. А ще на згадку, прародинну згадку, підсипали з його Карпат каміння (В. Вознюк). 9. Спитай себе, коли у строфах долаєш слова Єверест, чи є в тобі своя Голгофа і чи

несеш туди свій хрест? (В. Вознюк). 10. Не шкодуй добра мені, людині, щастя не жалій моїм літам – все одно ті скарби по краплині я тобі закохано віддам (В. Симоненко).

***Завдання 8.** Переписати речення, уставляючи розділові знаки та розкриваючи дужки. Довести, що ці речення є узагальнено-особовими. З яким із інших типів односкладних конструкцій співвідносяться головні члени запропонованих речень? Підготувати розгорнуту відповідь на питання: у яких художніх текстах найчастіше використовують узагальнено-особові речення?*

1. Багато будеш виб...рати зостанешся зовсім (не) жонатим (Народна творчість). 2. Вовка пастухом (не) ставлять (Народна творчість). 3. Пл...каймо в серці кожне гроно прозоре диво кал...нове (Д. Білоус). 4. Хоч...ш зятечка придбати мусиш з хати утікати (Народна творчість). 5. Життя як стерня (не) пройдеш ноги (не) вколовши (Народна творчість). 6. Див...шся і (не) надив...шся диш...ш і (не) надиш...шся чистим г...рячим і пахучим повітрям (І. Нечуй-Левицький). 7. Як сіно косять то дощів (не) просять (Народна творчість). 8. (Не) щадні будьмо до найменших хиб... (О. Підсуха). 9. (Не)хвали коня поки з дороги (не)верн...шся (Народна творчість). 10. Знаєш кажи (не) знаєш мовчи (Народна творчість).

***Завдання 9.** Прочитати афоризми Григорія Сковороди, що побудовані за схемою односкладних узагальнено-особових речень. Визначити головний член, указавши засіб його вираження. Запропонувати тематику творчих робіт за поданими повчальними виразами українського мислителя. У виділених реченнях визначити частиномовну належність кожного слова, за допомогою символічних позначок установити їхню структурну схему.*

1. Більше думай і тоді вирішуй. 2. Бери вершину і матимеш середину. 3. **З видимого пізнавай невидиме.** 4. Визначай смак не по шкарлупі, а по ядру. 5. Пізнаєш істину – відійде тоді у кров твою сонце. 6. Не за обличчя судить, а за серце. 7. Не називай солодким те, що породжує гіркоту. 8. На новий путівець шукай нові ноги. 9. **Збери всередині себе свої**

думки і в собі самому шукай справжніх благ. 10. Комай всередині себе криницю для тої води, яка зросить і твою оселю, і сусідську. 11. Облиш забобони, обмий совість, а потім одержу, залиш усі свої хиби і підіймайся! (Г. Сковорода).

***Завдання 10.** Переписати афоризми з творів Ліни Костенко, підкреслити предикативні центри, визначити засоби вираження головних членів та співвіднесеність їх з головними членами інших типів односкладних конструкцій. Виписати афоризми відомих письменників, культурних чи громадських діячів. Підготувати наукову розвідку на тему: «Синтаксична природа афоризмів (на матеріалі обраного письменника)».*

1. Тримай від себе хама на версту. 2. Криши, ламай, трохи стереотипи. 3. Шукайте цензора в собі. 4. О, не взискуй гіркого меду слави. 5. Пишіть листи і надсилайте вчасно. 6. Не проміняйте неповторне на сто ерзаців у собі. 7. Не розстрілюй часу робочого кулеметною чергою слів. 8. Не говоріть від імені народу, – розперетричі ви йому впеклись. 9. Віддай людині крихітку себе. За це душа поповнюється світлом. 10. Не бий на сполох в невідлтий дзвін. 11. Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть. 12. Що не напишеш, що не скажеш, Не те! – застогне камертон... 13. На телефонних дротах не зіграєш свій плач гітари. Уже собі нічого не пробачиш (Л. Костенко).

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Визначити ряд з односкладним узагальнено-особовим реченням.

1. Жити – Вітчизні служити (Народна творчість).
2. Семеро одного не ждуть (Народна творчість).
3. Ночвами моря не переплинеш (Народна творчість).
4. Часто оглядаючись, далеко не заїдеш (Народна творчість).
5. Бідному завжди вітер в очі (Народна творчість).

2. Установити односкладне узагальнено-особове речення, головний член якого виражений дієсловом 2-ої особи однини майбутнього часу дійсного способу.

1. Де ся люблять, там ся чублять (Народна творчість).
2. Що маємо – не дбаємо, а втративши – плачем (Народна творчість).
3. Цілив у ворону, а попав у корову (Народна творчість).
4. Хліб-сіль їж, а правду ріж (Народна творчість).
5. Скажеш – не вернеш, напишеш – не зітреш (Народна творчість).

3. Установити односкладне узагальнено-особове речення, головний член якого виражений дієсловом 2-ої особи однини наказового способу.

1. По ниточці дійдеш до клубочка (Народна творчість).
2. Працюватимеш вволю – матимеш долю (Народна творчість).
3. Здобудеш освіту – побачиш більше світу (Народна творчість).
4. Чужими руками нічого не доробишся (Народна творчість).
5. Не хвались, як їдеш у поле, а хвались, як їдеш з поля (Народна творчість).

4. Установити неповне двоскладне речення, головний член якого виражений формою дієслова чоловічого роду минулого часу дійсного способу.

1. Дивиться лисицею, а думає вовком (Народна творчість).
2. Вище станеш – далі побачиш (Народна творчість).
3. Все сниться гук весни і вітер, веселий вітер світлих літ, а – тут – молюсь, убогий митар, шукаю Твій вогненний слід...(Є. Маланюк).
4. Панів за те там мордували і жарили зо всіх боків, що людям льготи не давали і ставили їх за скотів (І. Котляревський).
5. Немає диму без вогню (Народна творчість).

5. Установити односкладне узагальнено-особове речення, головний член якого виражений дієсловом 1-ої особи множини теперішнього часу дійсного способу.

1. Буду їсти сухарі з водою, аби, серце, з тобою (Народна творчість).

2. Живіт – не мішок, запасу не зробиш (Народна творчість).
3. Добре живемо: хоч повіся, хоч заріжся (Народна творчість).
4. Буду сивіти, як вівця, а не піду за вдівця (Народна творчість).
5. Не перебирай, дівчино, щобись не перебрала, абись за солов'я горобця не дістала (Народна творчість).

6. Установити речення, що репрезентує зв'язково-іменний тип односкладного узагальнено-особового речення.

1. Холодним словом серце не запалиш (Народна творчість).
2. Який убогий, бідний день – звемо життям і жить в ніч хочем, – і забуваєм, що веде – він, як і все, до брами ночі (Є. Маланюк).
3. Як будемо живі, то будем і ситі (Народна творчість).
4. Сади свій сад, плекай свої надії (Леся Українка).
5. Дай сну волю – проспиш щастя й долю (Народна творчість).

7. Установити речення, що презентує відмінювано-інфінітивний тип односкладного узагальнено-особового речення.

1. Не губи голови перед тим, що – нетлінне, тТа не бійся упасти перед ним – на коліна (Т. Севернюк).
2. Як маєш сказати щось дурне – візьми в рот води і трохи потримай (М. Матіос).
3. Вченого за стіл саджають (Народна творчість).
4. Тут освятімо земну нашу муку і все, що од щастя росте (В. Вознюк).
5. Що маємо – не дбаємо, а втративши – плачем (Народна творчість).

8. Установити складне речення, обидві предикативні частини якого становлять односкладні узагальнено-особові конструкції.

1. Не лай старого – сам старий будеш (Народна творчість).
2. Ворота зачиниш, а людям рота – ні (Народна творчість).
3. Гляди, не забудь – людиною будь! (Народна творчість).

4. Будь мудрий: натягай маленьку латку на велику дірку (Народна творчість).

5. Не будь тією людиною, що догори щетиною (Народна творчість).

9. Визначити ряд з односкладним узагальнено-особовим реченням, що входить до структури складного речення.

1. На чужому горбі в рай не заїдеш (Народна творчість).

2. Богу молися, а до берега гребися (Народна творчість).

3. Люби свій край і дорожи ним вічно (О. Підсуха).

4. Бога вживай, а рук прикладай (Народна творчість).

5. Не заглядайся на чужих жінок, бо свою згубиш (Народна творчість).

10. Визначте односкладне узагальнено-особове речення.

1. Земля Вітчизни, квітни і живи! (Л. Костенко).

2. Не беріть гріха на душу, бо не буде щастя (Г. Тарасюк).

3. Вам призначено скалу сесю розбить (І. Франко).

4. Крізь темний бір до ясних зір прорубую дороги (Б. Лепкий).

5. Вовка ноги годують (Народна творчість).

ТЕМА 5. ОДНОСКЛАДНІ БЕЗОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Односкладні безособові речення – це речення, головний член яких означає дію або стан, що мисляться як незалежні від особи або носія стану.

Загальним граматичним значенням безособових речень є утвердження незалежної ознаки, не співвіднесеної з діячем, а віднесеної до моменту мовлення. Це граматичне значення знаходить вираження насамперед у головному члені.

Граматичну форму головного члена односкладних безособових речень складають:

- а) вираження незалежної ознаки – дії чи стану;
- б) маркування неспіввіднесеності дії з діячем, невідповідності ознаки до особи, відношення ознаки до моменту мовлення;
- в) формальний показник цих значень – форма безособовості: 3-тя особа однини минулого часу середнього роду.

Саме ці особливості односкладних безособових речень зумовлюють виокремлення структурно-семантичних підтипів, серед яких:

- **дієслівного типу;**
- **прислівниково-іменного типу.**

Безособові речення **дієслівного** типу формують такі моделі:

а) власне-безособові – безособові речення, головний член яких виражений безособовим дієсловом: *Звечоріло, зірки проступали на небі* (О. Гончар);

б) безособові речення, головний член яких виражений особовим дієсловом у безособовому вжитку: *Смоктало під грудьми від голоду* (З. Тулуб);

в) безособові речення, головний член яких виражений безособовими формами на **-но, -то**: *Віконця замуровано морозом* (Панас Мирний); *Ой у полі жито копитами збито* (Народна творчість).

Безособові речення **прислівниково-іменного** типу формують чотири моделі:

а) безособові речення, головний член яких виражений предикативними прислівниками: *Ставало вогко й холодно* (М. Коцюбинський);

б) безособові речення, головний член яких виражений предикативними словами типу **жаль, біда, гріх, шкода (жаль), шкода (марно), охота, час, страх, сором, досада, час, пора** та ін. (слова категорії стану), напр.: *Мені стало себе шкода* (П. Панч); *Матері кожної дитини жаль* (Розм.);

в) безособові речення, головний член яких виражений предикативними словами типу **можна, треба, слід, варто, необхідно, доцільно** та ін.: *Йому все можна* (Розм.);

г) безособові речення, головний член яких виражений заперечними предикативними словами **немає** та ін.: *У гаю, гаю вітру немає* (Т. Шевченко).

Усі ці підтипи утворюють зв'язково-прислівникову модель реалізації.

Безособові речення можуть містити різноманітну інформацію, а саме:

а) повідомлення про стихійні явища, стани та процеси в навколишньому середовищі, напр.: *Незабаром мало світати* (О. Кобилянська);

б) настрої, відчуття, переживання людини незалежно від її волі, напр.: *В голові у Соломії розвиднілось* (М. Коцюбинський);

в) модальні значення бажання чи небажання, напр.: *Хотілося залізти в найдавший кутток канапи, поруч із Валею або й Алею, і слухати* (Ю. Смолич);

г) успіх чи неуспіх, певний внутрішній стан особи, напр.: *Мирославі ще ялось щастило* (А.Головко);

г) наявність чи відсутність деяких кількісних змін, явищ або станів у навколишньому середовищі, напр.: *Бракує арфи струн, співцеві слів* (Леся Українка).

ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

Завдання 1. Прочитати речення, визначити головні члени, пояснити засоби їх морфологічного вираження. Встановити семантичні різновиди безособових речень (вказівка на явище

природи чи навколишнього середовища, на психічний та фізичний стан особи, її переживання тощо).

1. Шкода праці! Хто раз попався в мої руки, то вже не пушу ніколи! (І. Франко). 2. На вулиці було тепло, сонячно і малолюдно (Г. Тарасюк). 3. А в степу весніє, весніє... (О. Гончар). 4. Яке ви неладне слово говорите! Аж слухати страшно! (І. Франко). 5. Було свіжо й затишно (Леся Українка). 6. Жінку лихоманило. Злякано клала слухавку, ходила нервово по хаті, пила валер'янку, тихо плакала...(Г. Тарасюк). 7. Понасипаю кучугури і сніг весь снігом замело (С. Скляренко). 8. Йому так гарно, так смачно світом дрімається (Панас Мирний). 9. Захотілося сміятися, жартувати (О. Донченко). 10. Тихо у вулицях (А. Головка).

Завдання 2. *З поданих уривків, дібраних з творів М. Коцюбинського, виписати односкладні безособові речення. Визначити предикативну основу кожного безособового речення, її морфологічне вираження. Записати можливі перетворення поданих безсполучникових речень у синонімічні односкладні інших типів або у двоскладні речення.*

У цій пітьмі, де доволі було зробити кілька ступенів, щоб заблудитись, трудно було шукати воду. Треба було дочекатися світу. Остап лежав на очереті й почувався ослабленим. У грудях у нього хрипіло, і було боляче дихати. Соломії ставало моторошно. От коли б лиш світало уже, коли б світало... Недовго їм довелося шукати воду. Соломія приклала до рани холодну ганчірку, і Остапові стало легше. Почали радитись, як їм вибратись з плавнів... Управо горіло – і туди вітер гнав вогонь. Значить, треба йти туди, проти вітру. Їй стало душно. Соломії не так жалко було себе, як Остапа. Їй жаль стало молодого змарнованого життя... В хаті стало душно. Дим слався по хаті, і сині хвилі, змішані з криком, тягло в одчинені двері. Хіба присилує хто робити в пана?. Треба пристати... Навколо – ні душечки. Ні, їм таки везло нині! До світа було далеко, а кордонна сторожа або поснула, або вигинула. На березі було теж тихо і безлюдно. Вода зносила пліт, і нелегко було пристати до берега (За. М. Коцюбинським).

Завдання 3. Згрупувати односкладні безособові речення, ураховуючи морфологічне вираження головних членів: а) головний член виражений безособовим дієсловом; б) головний член виражений особовим дієсловом, вжитим у безособовому значенні; в) головний член виражений формою на **-но, -то**; г) головний член виражений предикативними словами; ґ) головний член виражений заперечними предикативними словами.

1. Лукії чогось не співається (О. Гончар). 2. Не бігай на річку, бо в мене і душі нема – ще в ополонку вскочиш (М.Старицький). 3. Метрові не спалося й не писалося (Г. Тарасюк). 4. Невже і йому трішки-трішки лячно, тривожно? (О. Гончар). 5. Надворі вже зовсім потемніло (І. Нечуй-Левицький). 6. Надворі стало ясно, хоч голки вибируй (І. Нечуй-Левицький). 7. Од усього цього місця віяло дикою могутньою красою (Б. Грінченко). 8. А тихо біля тебе, як зачаровано (Марко Вовчок). 9. Вікна позамуровано (Панас Мирний). 10. Подихнуло на Пилипка вільним холоднішим повітрям, ущипнуло за ніс (Панас Мирний). 11. Ніч. Гримить і блискає! (І. Франко). 12. Їй зробилося душно, немов щось стискало груди (І. Франко). 13. Од ріки тягне прохолодою (С. Васильченко). 14. Ледь почало розвиднюватись (С. Скляренко). 15. Чимось особливо рідним повіяло від цього села (Леся Українка). 16. Ще осені такої не було (Л. Костенко). 17. Треба твердо нам в бою стояти (І. Франко). 18. Холодно надворі було (А.Тесленко). 19. Темніє. А й досі немає Григорія... (М. Бажан). 20. Та нині гріх замкнути в клітку вільну мисль (І. Франко).

Завдання 4. У поданих безособових реченнях установити предикативний центр, пояснити морфологічне вираження головного члена. З'ясувати особливості поширення безособового речення, визначивши: а) речення, головний член яких не потребує другорядних членів; б) речення, головний член яких потребує додатка у формі родового відмінка; в) речення, головний член яких потребує додатка у формі давального відмінка; г) речення, головний член яких потребує додатка у формі орудного відмінка; ґ) речення, головний член яких потребує прямого додатка.

1. Старого Демида нещадно побито (О. Довженко). 2. От не щастить! Це ж зовсім близько од гречки. Ніяк буде і їсти йому понести (А. Головка). 3. Чи скоїлось щось? Чи затримавсь в своїй залізничній майстерні? Ночіє (М. Бажан). 4. Господи, – як темно, – як страшно! А де того дно? Нічого... нічого! Лиш п'ятьма, – і сопух!... Як тяжко дихати! (І. Франко). 5. Не була в них? Ох, ох, ох! Нема сили... (У. Самчук). 6. Сіро і сумно ставало на заході сонця (М. Коцюбинський). 7. Чую я – не спиться щось моєму парубкові (Марко Вовчок). 8. І йому стало спочатку гірко, а далі соромно і образливо... (Г. Тарасюк). 9. Придумане не кепсько! Ну, а що, якби про се дізналися кияни... (І. Франко). 10. Йому тоді, капітанові, після злиденної Рязанщини, метушливої Москви, страшних років війни теж не спалося... (Г. Тарасюк). 11. Знов повіяло в душу весною, хоч кругом ще біліють сніги (П. Грабовський). 12. Неділя. Надворі примеркло (С. Васильченко). 13. Кілька днів підряд мело дрібненьким колючим сніжком (В. Козаченко). 14. Тріском, тупотом, гуркотом стрясло всі поверхи (О. Гончар). 15. Тільки блискало у хмарах та ревіли із гір потоки (П. Тичина). 16. Далеко за річкою горіло і в шибці жевріло, переливаюсь, палахкотіло (О. Гончар). 17. Листоношу було кинуто на пісок (Ю. Яновський). 18. Ні тих, ні інших не видно було... (Г. Тарасюк).

Завдання 5. У поданих реченнях визначити предикативні центри. З'ясувати, чим поширені безособові речення. Установити морфологічні засоби вираження поширювальних членів. Підготувати розгорнуту відповідь щодо особливостей поширення мінімальної структурної схеми безособового речення.

1. З-за лісу почало видніти (Панас Мирний). 2. Надворі сутеніло. Василину брала журба (І. Нечуй-Левицький). 3. Сіріє у вікнах, встаєм (А. Тесленко). 4. Надворі стихло й потеплішало (І. Нечуй-Левицький). 5. В очеретах реве, стогне, завиває, лози загинає (Т. Шевченко). 6. Тільки блискало у хмарах та ревли із гір потоки (П. Тичина). 7. Того літа можна було теж досить вільно ходити, бо давненько не дощило (О. Ільченко). 8. А тут ще третього дня подорожі цієї занегадилось (А. Тесленко).

9. Завивало, бурхало і мело... майже цілу добу (В. Козаченко). 10. Ще вчора не курило, а сьогодні завихрюється вслід (О. Гончар). 11. Пізнє снідання на сході випогодилось (О. Десняк). 12. У нас доходило до тридцяти градусів морозу (З часопису). 13. Загоготіло навкруги, як у пеклі, тріщить, лущить, палає (Панас Мирний).

***Завдання 6.** Схарактеризувати односкладні безособові речення за структурою та семантикою, вказати засіб вираження головного члена. Підготувати фрагмент уроку у 8-му класі на тему «Односкладні безособові речення», у якому було б розкрито питання про стилістичний потенціал цих односкладних конструкцій.*

1. Засніжило кругом, заіскрилось – білі коні на крилах зими по далеких шляхах розлетілись, та чекаємо зустрічі ми (В. Васкан). 2. Все снігами запорошено. Все лежить, дріма в снігу (П. Усенко). 2. Блискає за вибалком місяця підкова. Ким її загублено, срібну та гарячу? (А. Малишко). 3. Когось на пісню раптом потягло (С. Олійник). 4. Світало. Золоті човни, причаливши до берега, зникали у сизо-голубій затоці (М. Драй-Хмара). 5. Хату спалено (О. Довженко). 6. Наче диво, сонце бризне, сто пісень мені дано (М. Ткач). 7. Жінка – не рукавиця: міняти жінку не годиться (Народна творчість). 8. Це тільки в юності думається, що твоя кохана остається однаковою на все життя (М. Стельмах). 9. Не співалось тієї весни Настусі веснянок (Ю. Збанацький). 10. Хай слово мовлено інакше – та суть в нім наша застається (П. Тичина).

***Завдання 7.** Переписати подані безособові речення з головним членом, вираженням дієслівною формою на **-но**, **-то**. З'ясувати, у яких реченнях предикативи на **-но**, **-то** означають наслідок минулої дії, а в яких – тривалу, повторювану дію. З опертям на самостійно підібраний ілюстративний матеріал зробити висновок, яких речень більше.*

1. На сизих луках скошено отаву (М. Рильський). 2. Лиха доля чекала втікача: його оддавано в некрути, засилано на Сибір, катовано канчуками, тавровано, мов худобу, одсилано в кайданах

назад до пана (М. Коцюбинський). 3. Там переказувано останні новини, оцінювано спектаклі, вернісажі, нові поеми, романи (О. Ільченко). 4. Багато слів страшних тут наговорено (Л. Костенко). 5. Командира батальйону викликано за допомогою рації (О. Гончар). 6. Всі шляхи на Україні стоптано та збито (Л. Первомайський). 7. Як дрібно розсипано серць полохливі удари! (В. Стус). 8. Нашу волю вольную не скуто (А. Малишко). 9. Всі квітоськи-зірниченьки геть вирвано з пшениченьки (Леся Українка). 10. Тихе поле копитами поорано, засіяно костяками, а кровію густо-густо поливано (Т. Шевченко).

Завдання 8. *Схарактеризувати подані безособові речення за структурою та семантикою, встановити засоби вираження головного члена. Розгорнути дискусію щодо функційних особливостей безособових речень у різних стилях української мови.*

1. Добре тут з погляду мистецтва (В. Винниченко). 2. Привіт! Так тут гарно. Так сонечко сяє любесенько, так небо голубіє з-за кучерів. Так таємно... (В. Винниченко). 3. Чутно тиху розмову закоханих (А. Головка). 4. Не жаль мені, кохана, за тобою, свого ж одуреного серця жаль (Д. Павличко). 5. Горе тому, хто посміє підняти руку на першу усмішку дитяти! (М. Рильський). 6. Добре жити у рідної мами, як щирішого серця немає (Л. Горбенко). 7. Не буває біди, щоб прийшла назавжди (Л. Первомайський). 8. Немає тут місця ні для паніки, ні для розгубленості (О. Гончар). 9. Немає мудріших, ніж народ, учителів (М. Рильський). 10. Нема нічого чарівнішого від старого дубового лісу місячної ночі (В. Гжицький). 11. І так гарно, так хороше в серці моїм (А. Малишко). 12. Треба жити повно! Треба жити радісно! (Олександр Олесь). 13. Нам треба голосу Тараса (П. Тичина). 14. Поглянула – скрізь тихо. Бує дике жито. – За що тебе розп'ято? За що тебе убито (П. Тичина). 15. Така потома всюди! Скільки доль загублено! А скільки бережуть, аби покласти в узголів'я смертне про чорний день (В. Стус).

Завдання 9. *У наведених прислів'ях підкреслити головні та другорядні члени. Визначити структурно-семантичні типи поданих односкладних безособових речень. Підібрати 10*

прислів'їв та приказок, побудованих за схемою односкладного безособового речення.

1. Без труда нема плода. 2. Видно пана по халявах. 3. Диму без вогню не буває. 4. За дурною головою і ногам нема спокою. 5. Казаному кінця немає. 6. Київ не одразу збудовано. 7. На нема й суду нема. 8. Для людської думки немає віддалі. 9. Хоч близько, та слизько. 10. Хоч гірше, аби інше (Народна творчість).

Завдання 10. *Перетворити, де це можливо, двоскладні речення на односкладні безособові та схарактеризувати їх. Пояснити, як змінюється при цьому значення речення, чи виникають синонімічні синтаксичні конструкції. Визначити випадки, коли така трансформація неможлива.*

1. Вечір вечоріє, сонце при землі! (П. Усенко). 2. Тільки в нас так пахне рута-м'ята, зачарують піснею дівчата... (М. Подолян). 3. Я заглянув в люстерце – притрусив мене сніжок (Д. Павличко). 4. Вже срібло засіває наші скроні (В. Фольварочний). 5. А сад як зацвіте весною! (О. Довженко). 6. Надворі метелиця мете (Я. Щоголів). 7. Дзвони голосять, мряка мрячить (А. Тесленко). 8. На всьому небі блискає страшна блискавка і гримить грім (І. Нечуй-Левицький). 9. Наближався вечір (М. Коцюбинський). 10. Надходить осінь (І. Ле). 11. Івана обійняв сум (М. Коцюбинський).

Завдання 11. *Прочитати фрагменти поезій. Схарактеризувати односкладні безособові речення (зокрема і в структурі складних речень). Підготувати есе на тему «Безособові речення у структурі поетичного тексту (на матеріалі поезії обраного автора)».*

1. Останні зустрічі з тобою мені згадалися тепер (Г. Донець). 2. Туман молочний досвітком розлито (В. Фольварочний). 3. Заморосило осінь у сльозу (Л. Костенко). 4. Трохи полегшало. Та сумно на душі. 5. Світає, господи світає, земля у росах, як в парчі (Б.-І. Антонич). 6. Мені немов полегшало відтоді. 7. Гей, де ж тебе так, хлопче, забарило? (Б.-І. Антонич). 8. Залізний круче, перестань, не кряч, не вий! Ох, Боже, як тріщить, тріщить! (Б.-І. Антонич). 9. Чи нам за це віддячиться в

раю? (Л. Костенко). 10. Завесняніло квітами в твоїм саду
далекім, троянда оксамитова на сонці виграє (В. Васкан).
11. Додому хочеться мені, додому серцем повертаю...
(В. Васкан). 12. Зима. Вечоріло. Карпати влягалися спати
(В. Васкан). 13. Важко жити, коли нема життя... (Т. Севернюк).
14. Потрібно багато робити сьогодні, щоб завтра пам'ятало про
вчора (Т. Севернюк). 15. Уже немає вороття під погляду
врочистої зорі, де й з нитки голосу ти твориш власне щастя, і
життя. Уже немає вороття (В. Вознюк). 16. Миколайчука уже
нема... (В. Вознюк). 17. Не буде рук твоїх і голосу не буде...
(В. Вознюк). 18. Мовби землю протято камінням (В. Вознюк).
19. Було мовлено: цей час не для розваг, од вин й видовищ,
кажуть, дим полуди (В. Вознюк). 20. Що ж, друже, як бачиш, і
нам пощастило: у день знавіснілих снігів скраєчку могили
свічки запалили, вогонь той пречисто горів (В. Вознюк).

Завдання 12. Утворити від наведених дієслів безособові
форми та, увівши їх у речення, написати роздум на тему, споріднену
з семантикою поданих дієслів: *вірити, дихати, хотіти, думати,*
говорити, згадувати (наприклад: «Спочатку думка, а тоді слово»,
«Віра в себе», «Мистецтво говорити» тощо).

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Визначити ряд з безособовим реченням.

1. Крізь темний бір до ясних зір прорубую дороги
(Б. Лепкий).
2. Здавна українці передавали рушник з роду в рід, з
покоління в покоління (М. Сингаївський).
3. Сійте вчасно – матимете рясно (Народна творчість).
4. У лісі поночіє (Леся Українка).
5. Вантажать динь багряні кулі (А. Малишко).

2. Визначити ряд з відмінювано-інфінітивним безособовим реченням.

1. Хотілося швидше дізнатися про життя дорогих мені
людей (М. Чабанівський).

2. Співалося хором «Заповіт» (Ю. Смолич).
3. Чудес в природі не буває (А. Головка).
4. Скільки сходжено, зміряно, створено!.. (П. Усенко).
5. Посумніло в лісі (О. Кобилянська).

3. Визначити ряд із прислівниково-іменним безособовим реченням.

1. І світає й не світає (П. Тичина).
2. Мило мені і спокійно серед тої лісної тишини (О. Кобилянська).
3. Нахмарило, мабуть, дощ буде (І. Карпенко-Карий).
4. Вечоріло. Блакитне небо неначе оперезалось широким рожевим поясом (М. Коцюбинський).
5. Між будинком та брукованою вулицею розбито мальовничий палісадник (І. Ле).

4. Визначити ряд із відмінювано-дієслівним безособовим реченням.

1. Журитися не варто (С. Крижанівський).
2. Юрчику не треба було нікуди поспішати (Д. Бедзик).
3. Мені хочеться всім людям крикнути в обличчя: я щасливий! (В. Винниченко).
4. Не чути широкого шуму сосен. (О. Кобилянська).
5. Сну вже не було до ранку (Р. Іванченко).

5. Установити безособове речення, головний член якого виражений безособовим дієсловом.

1. Гарно тут. Безтривожно (О. Гончар).
2. В хаті стало тихо (М. Коцюбинський).
3. У хаті все темнішало та темнішало (Марко Вовчок).
4. Світає світ в терновому галуззі (Л. Костенко).
5. Рана гоїлася, і Павла лихоманило (М. Іщенко).

6. Визначити, предикативний центр якого безособового речення становить головний член, виражений особовим дієсловом, що вжите у безособовому значенні.

1. Та не судилося нам бути в парі... (О. Підсуха).

2. Не дуже віриться мені (В. Винниченко).
3. Чому не спиться убогому сироті старому? (Т. Шевченко).
4. Пахло чебрецем, свіжою травою (А. Шиян).
5. Сіро й сумно ставало на заході сонця (М. Коцюбинський).

7. Установити безособове речення, головний член якого виражений предикативним прислівником.

1. У Франковії творчості головним чином наголос поставлено на культуру думки (В. Винниченко).
2. Навколо надзвичайно тихо (С. Скляренко).
3. І не спалось мені, не спалось (Л. Костенко).
4. Інтересний підхід до теми... Але це ж не поезія...Очей нема і духу нема... (В. Винниченко).
5. Довкола мене гриміло (І. Франко).

8. Установити безособове речення, головний член якого виражений дієслівною формою на -но, -то.

1. Під білою березою козаченька вбито (Народна творчість).
2. Неможливо криком бездіяльності заповнити простір німоти (Т. Севернюк).
3. Додому хочеться мені, додому серцем повертаю... (В. Васкан).
4. Згадалось Тоні, як позаторік на свято урожаю приїхали колективно з Центральної до моря купатись (О. Гончар).
5. І снилось, як гаряче дихають дня (А. Малишко).

9 Установити безособове речення, у семантиці головно члена якого виражено модальне значення бажання.

1. Від їхніх пісень робилося так тоскно, що аж за серце брало (П. Панч).
2. Ну що ж, нема лісу, то й нема (В. Винниченко).
3. Треба було дочекатися світу (М. Коцюбинський).
4. Такої землі нам забути несила (С. Крижанівський).
5. Кортить йому з панночкою романи вчинити (Б. Грінченко).

10. Установити безособове речення, головний член якого виражено прислівником з семантикою сприймання.

1. Жаль стало батька (М. Коцюбинський).
2. Але перед тим перед їжею, перед обідом, треба було хоч на секунду спочити (Ю. Смолич).
3. Подеколи видно було то тут, то там дядьків, коней, плуги (В. Винниченко).
4. Дивлюся – ранком вже заволочено серпанком сіреньке небо (Леся Українка).
5. Добиралось геть-геть за північ (Панас Мирний).

ТЕМА 6. ОДНОСКЛАДНІ ІНФІНІТИВНІ РЕЧЕННЯ

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Інфінітивні речення – це односкладні речення з головним членом, вираженим граматично незалежним від інших членів інфінітивом: *Ох, де б того холодочку взяти, хоч на хвилиночку під нього свою голову притулити* (Панас Мирний).

З урахуванням морфологічних засобів вираження головного члена з-поміж інфінітивних речень виокремлюють:

1. **Власне-інфінітивні** (з часткою *би* / *б* чи без неї), напр.: *Мені б молебень відслужити* (Л. Костенко); *Знати пана по халявах* (Народна творчість); *Жартувати та жартувати!* *Завжди отак, а що ж далі?* (В. Самійленко); *Уломи ж, моя Доле, хоч отую ожину, щоб собі промести, по снігу провести хоч маленьку стежину!* (Леся Українка).

2. **Інфінітивно-іменні** із значенням об'єктивної неминучості:

- з дієсловами *бути*, (*не*) *бувати*, напр.: *Де б йому іще бути* (В. Шкляр); *Цьому, хлопче, не бувати* (Ю. Мушкетик);

- зі зв'язкою *бути* та субстантивом: *Старому бути за суддю* (І. Багрянний); *Двічі молодим не бути* (Народна творчість).

Власне-інфінітивні речення за структурою поділяють на два основні різновиди:

1. З інфінітивним головним членом без частки *би* (*б*), що виражають модальні відтінки:

- необхідності, неможливості, наявності / відсутності дії чи стану, *Творити світ, а не вклоняться світу* (А. Малишко);
- сумніву, вагання щодо доцільності чи необхідності дії (стану), названої інфінітивом *Та й що картатися словами, любя?* (Леся Українка);
- спонування: наказ, просьба, порада, побажання, заклик до виконання (невиконання) певної дії, напр.: *Тобі вести людей* (О. Гончар);

2. З інфінітивним головним членом із часткою *би* (*б*), що має семантику:

- бажаності дії, побоювання чи застереження щодо здійснення / нездійснення дії, напр.: *Покласти б голову в коліна... Відчути б руку на чолі...* (В. Еллан-Блакитний).
- оцінки здатності або схильності до дії тощо, напр.: *Голос мав сопранний, йому б у церковному хорі пускати попід куполи херувимські голуби* (Р. Федорів).

Зверніть увагу! У шкільному курсі української мови односкладні інфінітивні речення не виокремлюють у самостійний тип, а розглядають як різновид безособових речень. Утім, у сучасній синтаксичній науці обґрунтовано необхідність виділення інфінітивних речень в окремий тип односкладних речень дієслівного типу, зважаючи на синтаксичні особливості інфінітива як синтаксично незалежного головного члена таких конструкцій.

Передусім мова йде про те, що в інфінітивному реченні головний член не підпорядкований жодному іншому члену речення, а тільки має залежні слова, тоді як у безособовому реченні інфінітив прилягає до модального дієслова або предикативного прислівника з модальним значенням, компенсуючи їхню інформаційну недостатність. Крім того, інфінітивні речення виражають потенційну дію, яку необхідно здійснити в майбутньому конкретній або узагальненій особі, тобто такі речення не є безсуб'єктними, хоч форма інфінітива не вказує на особу.

ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

Завдання 1. *Визначити синтаксичну функцію інфінітива у поданих реченнях. Виписати односкладні речення, встановити спільні та відмінні риси синтаксичної функції інфінітива в безособових та інфінітивних реченнях, вивести їхню структурну схему.*

1. Під барвистим невідомим прапором до нас будуть підпливати галерою люди Рамелі-Гасара (З. Тулуб). 2. Мені б уже на печі або призьбі кахикати потроху, а не головувати (М. Стельмах). 3. Я приїхав просити товариша відкласти нашу

розмову (О. Корнійчук). 4. Командувач видав наказ атакувати в лоб Турецький вал (Ю. Яновський). 5. Мені б ще гратись в піжмурки і класи, в казки літять на крилах палітур (Л. Костенко). 6. Треба набратися терпіння для доброго учіння (Народна творчість). 7. Час і вишні в саду червонити, пташенят випускати малих, готувать синій одяг для льону, розстилять полотно на гречках і сушить конюшину червону (І. Савич). 8. Тепер тільки підвестись, постукати в шибку й просунути між ґрат клунок (В. Винниченко). 9. Дід-провідник зупинився, наказав усім залазити в комиші, скласти свої клунки й бути напоготові (М. Коцюбинський). 10. Я ж був готов за ті стіни вмирати (Л. Костенко). 11. Біда забрала в мене щастя радіти теплому дощу (Г. Чубач). 12. При вогні не прийнято говорити непристойно (І. Огієнко).

Завдання 2. *Змодельовати речення, які б відповідали вказаним характеристикам.*

1) Односкладне інфінітивне речення із семантикою спонукання, в якому наявні обставина місця та непрямий об'єктний поширювач, виражений прийменниково-відмінковою конструкцією «для+Р.в.».

2) Односкладне речення зі структурною схемою «Inf» та суб'єктною синтаксевою, вираженою Д. в.

3) Односкладне інфінітивне речення з семантикою схильності до дії, ускладнене однорідними головними членами речення.

4) Односкладне інфінітивне речення зі значенням неможливості дії, узгодженим означенням та додатком – власною назвою.

5) Односкладне речення, в якому один інфінітив виконує роль головного члена, а інший – обставини мети.

Завдання 3. *Наведені інфінітивні речення схарактеризувати за семантикою. Проаналізувати морфологічні та морфолого-синтаксичні засоби вираження поширювальних членів речення.*

1. До тебе вже шляхів не напитати, і в ніч твою безсонну не зайти (В. Стус). 2. Палати, знов і знову мерзти, кохати знов і

знов п'яніти (Б.-І. Антонич). 3. Від нас вам не втекти, нікуди не втекти (М. Бажан). 4. Як же мені не любить руки твої золоті (В.Сосюра). 5. І як мені з твоїми солов'ями твоє життя у пісню перелить (А. Малишко). 6. Бігти Миколі до саги мимо Ягорової хати, мимо солом'яного дідового палацу (О. Гончар). 7. Ні врізати, ні доточити (Народна творчість). 8. Що ж, годі вже мені нещасним бути! (Леся Українка). 9. Ой не пізнати отчої хати, ні зелен-саду, ані подвір'я (О. Підсуха). 10. По снігу березневому пройти б, шмигнути б вихором – і вдаритись... (І. Драч). 11. Не втекти. Не сховатись. А встати. Захланно повстати. Океаном повстати. Океаном свободи роздерти всі груди, як грати, і людину, як сонце, пронести на чорнім крилі! (І. Драч). 12. Запросити б друзів до хліба-солі і живих, і мертвих у далекім полі (А. Малишко).

Завдання 4. *Переписати інфінітивні речення, підкреслити у них головні члени. Визначити, який відтінок модальності вносить частка **б** (**би**) в інфінітивні речення (бажаності дії, побоювання чи застереження щодо здійснення / нездійснення дії; оцінки здатності або схильності до дії тощо).*

1. Бодай би вік не бачить цих бояр (Л. Костенко). 2. Кого питати і як спокутувати той гріх? (В. Шкляр). 3. Більше ніколи не їздити на ту околицю. І нікому про це не розповідати (І. Роздобудько). 4. Стояти тут! Нема шляхів назад! (М. Бажан). 6. Відпустити коня й іти пішки до міста? (В. Лис). 7. Не відступити. І не покласти лжу на струни (Л. Костенко). 8. Заснути б так, що не почути уві сні таємних землетрусів та розпуки (Д. Павличко). 9. Може б нам полинати у вирій (Д. Павличко). 10. Та що ж лишилось? Піднімати брили (Л. Костенко). 11. Та що ж тут думати! (В. Шкляр). 12. Натякнути б про стосунки з чоловіками, попередити б про наслідки (І. Роздобудько).

Завдання 5. *Переписати інфінітивні речення, визначити їхні типи, характеризувати за модальністю та інтонацією. Трансформувати, де це можливо, інфінітивні речення на*

синонімічні двоскладні чи односкладні (безособові, означено-особові чи узагальнено-особові).

1. Не співати вже малим соловейкам... (О. Довженко).
2. От злізти б тут, побігати по широкому полю або полежать в траві (М. Коцюбинський).
3. Пером не можна написати, не можна і в козаках сказати, яких було багацько див! (І. Котляревський).
4. Чого ж би розкривати чорного рота, сидіти б уже там нишком, поки тебе терплять. (В. Шкляр).
5. Просто ніколи нам підраховувать листя... (П. Мовчан).
6. До такого стану довести людину! (О. Гончар).
7. Мріяти й шукати, доки жити, шкварити байдужість на вогні (В. Симоненко).
8. Вона ж не дерев'яна, а якщо подумати – то їй і впасти ні на кого...(М. Матіос).
10. Тож відпустити дівчину негайно і скасувати вирока того (Л.Костенко).
11. І сам не знаю, – щоб одну кохати, а другу в церкву до вінця вести (Л.Костенко).
12. Може, мені б зібратися й піти геть? (В.Шкляр).

Завдання 6. *Виписати односкладні інфінітивні речення, схарактеризувати їх за комунікативною настановою, емоційним забарвленням та характером предикативних відношень.*

1. Арештувати, хто порушить тишу! (В. Барка).
2. Стань над тобою і кликнуть до бою злую мару, що тебе забирає, взять тебе в бою чи вмерти з тобою, з нами хай щастя і горе вмирає (Леся Українка).
3. Іноді людям щастить у житті (В. Собко).
4. Прощаючись, поклянемося честю ніколи і ні в чому не зраджувати своїй землі, як добрі діти не зраджують свою матір (Ф. Роговий).
5. І згадується Дорошеві. Ніч. Мороз. Сніг... По снігу бредуть бійці (Г. Тютюнник).
6. А часто хочеться закрити очі кляті, забути все і в затишку глухім кубельце звити, завести свій дім, щасливим бути, як дурак на святі (В. Симоненко).
7. Але з ним не хотіли говорити й відмахувалися від нього рукою (Г. Хоткевич).
8. Чого ще бажати? (С. Бортников).
9. Нам другої дороги нема! (І. Нехода).
10. Як про тебе пісню заспівати, коли ти сама – найкраща пісня?! (І. Бердник).
11. Нічого не хочу знати про твої особисті справи (І. Драч).
12. Усмішкою дитячої фортуни було для нас потрапити в цей дім (Л. Костенко).

Завдання 7. *Виписати односкладні інфінітивні речення, визначити їхні структурні та семантичні особливості. Проаналізувати особливості підрядного зв'язку між головним членом та залежними поширювачами.*

1. Не відчувати дотиків сумління? Просто йти? (В. Стус).
2. Пливе тонкий фіалковий озон, хоча до квітня ще дістатись треба (Т. Севернюк).
3. Дбати про когось, бути хоч трошки потрібними – це теж ознака старості (І. Роздобудько).
4. Чоловікам не варто знати про наслідки, їм достатньо причин (С. Жадан).
5. Йому ніколи не знати, як ламається голос від розмов із тобою (С. Жадан).
6. Будеш зіштовхувати їх, як більярдні кулі (І. Роздобудько).
7. Днями орати поля гіркуваті, сіяти зерна ядерні, хмільні. Вночі у травах під зорями спати – більшого щастя не треба мені (М. Стельмах).
8. Бо жити – то не є долання меж, а навикання і само особою – наповнення (В. Стус).
9. Перехиляюсь через всі літа до джерела неспитого любові (Г. Тарасюк).
10. Якби ще тоді знати, що ними часом так просто вирішити питання (І. Роздобудько).
11. Не варт і вік збавляти, і мучитись не варт над тим, що перебігло по досвіткових снах (В. Стус).
12. Як зловити на кінчику тиші запах звуків, мелодій і рим? (В. Місевич).

Завдання 8. *Виконати повний синтаксичний аналіз односкладних інфінітивних речень.*

1. А їй не підняти відерце, водою налите (Л. Забашта).
2. Мені давно начхати на Томочку, на її майже щоденні візити, безцеремонні втручання в наше життя, стан здоров'я і розлогі розмови «про вічне» (І. Роздобудько).
3. Чути співи Ваших хорів (Х. Алчевська).
4. І сьогодні, в цей вечір іскристий, не забудь мені слів тих твоїх (В. Сосюра).
5. І чим тільки пособити моєму Михайлику? (М. Стельмах).
6. Чи не випити б нам по чашечці чаю? (В. Шкляр).
7. Але їм [трубам] не перекидати плачу матері (В. Голобородько).

8. Без мови не створити нам держави (М. Лотоцький).
9. Як спинити той праліс високий на межі поміж ніччю і днем? (В. Місевич).
10. На хвилю б лягти у колиску та й відпочити (Я. Павуляк).

***Завдання 9.** Прочитати поезію. Визначити кількість односкладних інфінітивних речень, виконати синтаксичний аналіз одного речення (на вибір). Зробити висновок про функційно-стилістичний потенціал інфінітивних речень.*

«Напитись голосу твого,
Того закоханого струму,
Тієї радості і суму,
Чаклунства дивного того.
Завмерти, слухати, не дихать,
Зненацька думку перервать.
Тієї паузи безвихідь
Красивим жартом рятувать.
Слова натягувать, як луки,
Щоб вчасно збити на льоту
Нерозшифрованої муки
Невідворотну німоту.
Триматись вільно й незалежно,
Перемовчати: хто кого.
І так беззахисно й безмежно
Чекати голосу твого».
(Л. Костенко)

***Завдання 10.** Змодельовати поширені повні односкладні речення із поданими інфінітивами так, щоб вони в одному випадку виконували роль головного члена безособового речення, а в іншому – інфінітивного (з часткою **б (би)** чи без). Записати структурні схеми утворених речень.*

Мріяти, прагнути, прийти, не зустріти, подякувати, ступати, скорити, посміхнутися, здогадатися, пекти раків, віддухопелити, співати, мріяти, оглянути, завоювати.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Визначити речення, якому властиві такі формально-граматичні ознаки: односкладне, інфінітивне, поширене, повне, неускладнене.

1. Мені дуже кортіло подивитися на моє вікно знадвору (В. Шкляр).
2. Чогось путящого за наші гроші не можна було купити (М. Стельмах).
3. Прийти б і, незабудому, ступити на поріг, дорожню б торбу скинути, (М. Нагнибіда).
4. Не повернуть минулого ніколи (М. Рильський).
5. Лиш боротись – значить жити (І. Франко).

2. Серед наведених речень визначити односкладне інфінітивне.

1. Все, все покинуть, до тебе полинуть, мій ти єдиний, мій зламаний квіте! (Леся Українка).
2. Тобі подякувати, земле, треба (В. Ткаченко).
3. Не міг собі уявити такої чудасії (М. Стельмах).
4. Тому дозвольте час від часу бувати у вас, допомагати вам і бути поруч у важку хвилину (І. Роздобудько)
5. Хай їй хоча би тут буде спокійно (С. Жадан).

3. Речення *І, соків земляних відчувши міць, розплющить очі і зустрів коралі таких веселих запаших суниць (М. Зеров)* за формально-граматичними показниками:

1. Просте, односкладне, безособове, ускладнене..
2. Просте, двоскладне, неповне із пропущеним підметом, ускладнене.
3. Просте, односкладне, означено-особове, ускладнене.
4. Просте, односкладне, інфінітивне, ускладнене.
5. Складне, складносурядне, складається із двох предикативних одиниць – односкладних інфінітивних речень.

4. Серед наведених інфінітивних речень визначити конструкцію із семантикою схильності до дії.

1. Отак би тут упасти край дороги, примкнувши вії, і хоча б на мить од псів гавкучих солодко спочить (М. Зеров).

2. А чого б їй теж було не посушити гриби? (М. Стельмах)
3. Роботящим умам, роботящим рукам перелогі орать (Т. Шевченко).
4. Душа не своїм голосом кричить. Аби – любити. І – аби страждати (В. Стус).
5. Славним людям жити в цім будинку (О. Ющенко).

5. Серед наведених інфінітивних речень визначити конструкцію із семантикою вагання щодо доцільності чи необхідності дії.

1. І не гуляти чорним чумам по полю, всіяному сумом (М. Рильський).
2. Чи то побігти глянути на диво, привезене з чужої сторони? (В. Ткаченко).
3. Що тепер мені робити в цьому світі? (М. Стельмах).
4. В нашій стороні з такого дерева білі палати робити б (Гр. Тютюнник).
5. Безглуздішої сцени вам не уявити (В. Шкляр).

6. Серед наведених речень визначити односкладне інфінітивне із семантикою заклику до виконання певної дії.

1. Відгоріти треба, відпалати, попелом розсіятись між люди (Я. Кузик).
2. Не нам на прю з тобою стати, не нам діла твої судить! (Т. Шевченко).
3. Завжди пісням моїм дзвеніти про тих, хто творить щастя дні (В. Сосюра).
4. Важко прокинутись і піти в ранок похмурий (В. Герасим'юк).
5. Привести нам негайно цього птаха! (В. Шкляр).

7. Визначити речення, якому властиві такі ознаки: питальне, неокличне, стверджувальне, односкладне, інфінітивне, неускладнене?

1. Чому ж прощатися навіки? І нащо вірністю клястись? (Г. Чубач).
2. Поезіє, красо моя, окрасо, я перед тебе чи до тебе жив? (В. Стус).

3. Може, на зорі літатимеш сині? (А. Пригара).
4. Може, нам полинати у вирій? (Д. Павличко).
5. Чого являєшся мені у сні? (І. Франко).

8. Серед наведених речень визначити односкладне інфінітивне.

1. Потім немовля починали загортати в пелюшку (І. Роздобудько).
2. Отак би жити синім квітнем під небом зоряно-рясним (А. Малишко).
3. Очима відкритими подивлюся в лице землі (Т. Севернюк).
4. Мені теж годилося підкріпитися після важкого дня (В. Шкляр).
5. І ще хотілося Юхимові зажити слави кореспондента (М. Стельмах).

9. Серед наведених речень визначити односкладне інфінітивне.

1. Вам же, тату й мамо, з ним не жити (Гр. Тютюнник).
2. Ліні уже й незручно було за раптові ці сльози (А. Дімаров).
3. Маєш відпити із сієї чаші бодай три ковтки (В. Шкляр).
4. От біжиш по стежині манливій, обіч неї – грядки і грядки... (Т. Севернюк).
5. Ще далеко до Різдва починали готуватися до цього великого зимового свята (С. Килимник).

10. Речення *Удари стріл з руки коханої приймати і все прощай!* (М. Вороний) за формально-граматичними показниками:

1. Просте, односкладне, безособове, ускладнене.
2. Просте, односкладне, інфінітивне, ускладнене.
3. Просте, односкладне, інфінітивне, неускладнене.
4. Просте, двоскладне, неповне.
5. Складне, складносурядне, складається із двох предикативних одиниць – односкладних інфінітивних речень.

ТЕМА 7. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ІМЕННОГО ТИПУ. НОМІНАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Односкладні речення іменного типу – це речення, єдиний головний член яких виражений іменником у називному чи родовому відмінках. З-поміж них виокремлюють номінативні та генітивні.

Номінативні речення – односкладні речення, головний член яких виражений називним відмінком іменника, займенника чи субстантивованої частини мови в однині чи множині, напр.: *Березень... Квітень... Травень... Поле... Ліси... Ріка...* (Т. Севернюк).

За семантикою номінативні односкладні речення поділяють на:

1. Буттєві, які виконують описову функцію і використовують для ствердження наявності певного явища або предмета, напр.: *Глибоке небо, білі хмари та плюскіт срібної води* (С. Маланюк).
2. Вказівні, коли семантику буттєвості посилюють вказівні частки *ось, от, он, онде, осьде*, напр.: *От і гість!* (М. Стельмах).
3. Оцінні, у яких поєднано номінацію предмета та його емоційну оцінку, напр.: *Що то за краса!* (І. Нечуй-Левицький).
4. Власне-називні речення – назви установ, книг, журналів, картин, газет, музичних творів, написів на вивісках тощо, напр.: *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*.
5. Спонукально-бажальні, що виражають категоричну вимогу чи наказ, напр.: *Тиша! Мовчок!* (В. Яворівський).
6. «Називний уявлення» – особливий тип номінативних речень, у якому констатується уявлення про предмет, стверджується його наявність чи необхідність. Після такого речення обов'язковим є відповідний коментар, напр.: *Літо! Скільки в тебе є скарбів!* (Т. Корольова).

Зверніть увагу! Номінативні речення можуть бути поширеними та непоширеними. Поширювачами в таких структурах виступають узгоджені препозитивні поширювачі означального типу та об'єктні поширювачі. Речення, до складу яких входять обставинні поширювачі, належать до неповних двоскладних, напр.: *Навколо зелень, квіти, сонце, тиша, спокій* (М. Чабанівський).

ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

Завдання 1. *Виписати односкладні номінативні речення, підкреслити головний член, з'ясувати морфологічні засоби його вираження.*

1. Ото й увесь спільний гешефт (М. Матіос). 2. На Трійцю – дощ (Т. Севернюк). 3. Голодний день. Холодна даль. Розірвано навіки руки. (Є. Маланюк). 4. Старезний, густий, предковичний ліс на Волині (Леся Українка). 5. Щастя у душі моїй малинове (В. Сосюра). 6. Спокійні очі, сива голова, жорстка кирея кольору нічного (Л. Костенко). 7. В моєму серці листопад (Н. Забіла). 8. Знов ті самі вулиці незрячі і замету хвиля снігова (Л. Костенко). 9. Співочий грім батьків моїх, дітьми безпам'ятно забутий (Олександр Олесь). 10. Кожного вечора нові зустрічі (С. Скляренко). 11. Дев'ять літ праці! Праці щирої, повсякчасної (Б. Грінченко).

Завдання 2. *Схарактеризувати наведені односкладні номінативні речення за семантикою. Визначити морфологічні та морфолого-синтаксичні засоби вираження поширювальних членів речення.*

1. Ні відра, ані раків, тільки один Сергіїще (А. Дімаров). 2. Он і домівка батька (Н. Хоменко). 3. Дубів осінніх бронзова печать (О. Пахльовська). 4. Ніч. Безсилі метелики. Лампа і сніжний папір (М. Рильський). 5. Вогонь! І ще вогню! Хай зникне ця почвара (Б. Лепкий). 6. Яка краса: відродження країни! (Олександр Олесь). 7. Ось тобі й Палестина, край овець і ячменю (І. Манжура). 8. Яка чудова знахідка (Л. Денисенко). 9. А ось лист Вам! (О. Мак). 10. Зелений шал... (Т. Севернюк).

11. Міністерство освіти і науки України. 12. Тиша. Така тиша, що в нього задзвеніло у вухах (О. Довженко).

Завдання 3. *Виписати односкладні номінативні речення, підкреслити в них предикативні основи. Схарактеризувати засіб вираження головного члена речення.*

1. Безмежний степ. Широкий лан. Глибокий став. Безкраї луки (М. Терещенко). 2. Тільки вчора ще сні березневі, а сьогодні і сонце, й розмай (П. Усенко). 3. А потім осінь. Вітер (Н. Забіла). 4. Сірий, як зайчик, березовий ліс (В. Стус). 5. У кухні, як в музеї, тиша (Д. Павличко). 6. Щебетання пташок (О. Гончар). 7. Що за дівчина! (Б. Бойчук). 8. Затишний шелест крапель у тополиному листі, прохолода і спокій (К. Москалець). 9. І сон на сіні, й сонні лісу тіні, і смерк в руїні, і казки в країні, і чалі коні, й чвал баский по степу... (Б.-І. Антонич). 10. Нема ні стін, ні вікон, ані свіч (О. Пахльовська). 11. Яке безмежжя! Небеса безкраї... (А. Малишко). 12. Коню, мій коню, крилатий брате (Р. Лубківський). 13. Життя – свіча (В. Вознюк).

Завдання 4. *Схарактеризувати номінативні речення за семантикою. Установити, які другорядні члени можуть поширювати формально-граматичну структуру номінативного речення. Визначити морфологічні засоби вираження прислівних поширювачів.*

1. Удар! (М. Хвильовий). 2. Хто ти мені? То дощ, то листопад, то пізній квіт, то приморозки ранні, жаданий берег в золотім тумані, дорога, що не вернеться назад (Г. Тарасюк). 3. М'які і тихі літні дні, мов посмішки бабусь (І. Жиленко). 4. Докірливий погляд зоряних очей (М. Бердник). 5. Посуха! Це страшне, лихе слово старанно замовчувалось (І. Ле). 6. Сутінки й густий туман. (Ю. Яновський). 7. Ось і наша хата (М. Стельмах). 7. Дуби, посивілі від пилу, сторінки рожево-сухі (А. Малишко). 8. І дощ, і сніг, і віхола, і вітер. Високовольтна лінія Голгоф (Л. Костенко). 9. Ет, така школа! (І. Вільде). 10. Чорне. Чорне. Ні вогника в морок. (Є. Маланюк). 11. Для дівчини квіти! (В. Підмогильний). 12. Три хвилини напруженої тиші... П'ять хвилин... Ще тиша... (Остап Вишня).

Завдання 5. Визначити відмінності «називного уявлення» від інших типів номінативних речень. Схарактеризувати речення за комунікативною настановою та емоційним забарвленням.

1. Червоні маки! Скільки сягало око, жевріли й жевріли вони на луках, ніким не сіяні, але радуючи всіх (О. Гончар). 2. Весна! Весна! Яка блакить, який кругом прозор! (П. Тичина). 3. Весна! Скільки свідчень про неї, ознак! (І. Нехода). 4. Шопена вальс... Ну, хто не грав його і хто не слухав? (М. Рильський). 5. А дитина! Сердешна дитина! Обідране, ледве, ледве несе ноженята (Т. Шевченко). 6. Карпати... Млиста давнина при цьому слові вирина (М. Рильський). 7. Лиш небо, і земля, і я... Душі розмова наодинці з Богом. Волошка, мак, рясні жита – не оскверню я це мовчання словом. Лиш порух думки... Сум. Краса. Так трепетно мовчить душа моя (С. Шабат-Савка). 8. Щастя! Воно прийшло, як завжди, неждано-негадано (О. Гончар). 9. А овечата? Подивисься – аж сміх бере (Л. Глібов). 10. А барвінок? Барвінок хрещатий? Притоптаний коло тину, засихає, в'яне (П. Тичина).

Завдання 6. Прочитати поезію. Виписати односкладні номінативні речення, визначити їхні стилістичні функції в тексті (повідомлення про буття певного предмета, номінація певного предмета з його емоційною оцінкою, створення та увиразнення образності й експресивності, забезпечення синтаксичної компактності та раціональності побудови тексту, висловлення іронічного ставлення до явищ та створення стримано-саркастичного звучання тексту).

«Пригадалось літо. Яблука червоні.
І веселе небо. І гарячий степ,
І метелик в квітті. Сонце на долоні,
Все, як в царстві миру – любе і просте.
Пригадалось літо з молодим обличчям,
І волошки в житі. Маки – при межі,
Перемови вітру з листям – таємничі,
Колоскові хвилі... Дивні міражі.
Пригадалось літо у ранковім дзвоні,

Спориші зелені край старих воріт.
Давній голос щастя. Яблука червоні,
Тихий і не хворий божевіллям світ»
(Т. Севернюк).

Завдання 8. Виокремити односкладні номінативні речення серед інших односкладних чи двоскладних, схарактеризувати їх за семантикою та поширеністю / непоширеністю структурної схеми. Зробити висновок про вираження категорії часу в односкладних номінативних реченнях.

1. Отакі браконьєри! (Остап Вишня). 2. Пора й до школи (М. Стельмах). 3. Останнії зимовії хмари (Х. Алчевська). 4. Комар круть-верть (Л. Глібов) 5. Повні вола. Теплий супокій. Ні тривоги. Ні клопотів. Дрімота (М. Лукив). 6. Силою не бути милою (Народна творчість). 7. Лише холодні клавіші і руки (О. Пахльовська). 8. Синій вечірній городок... Азія (М. Хвильовий). 9. Підйом! Такий наказ! (В. Шкляр). 10. Земелька, братця мої, земелька! І те, що в земельці! (Остап Вишня). 11. Попід горою гай (Л. Глібов). 12. Яке нещастя! (М. Хвильовий). 13. У новітнім раю – хащі й пущі (Т. Севернюк). 14. Ось і голе галуззя, і зимна синь. (Є. Маланюк). 15. І тінь на склі (Л. Костенко). 16. Одвічна тема: квіти на снігу. Червільні гвоздики й холодність сніжинки (Н. Кашук). 17. Тисяча дев'яťсоті роки... Перше двадцятиліття двадцятого століття! Спогади... (Остап Вишня). 18. Зухвалі кроки. Почуттєвий бран. Гарячий повів спраглої пустелі (Т. Севернюк). 19. Отаке ти, людське горе, отака ти, чорна хлань, демократіє покори, і сподобо міркувань (В. Стус). 20. На першому поверсі – двоє людей, на другому – їхні тіні (В. Стус).

Завдання 9. Виконати повний синтаксичний аналіз односкладних номінативних речень.

1. А от дискусія (у печінках сидить)! (М. Хвильовий).
2. Весна... Весна... Кожнісінький будяк над все волів би квіточкою бути (Т. Севернюк).
3. А ось лист Вам! (О. Мак).
4. Цей дивовижно божественний Бах! (К. Москалець).

5. Яка чудесна молодь! (Остап Вишня).
6. Квітнева загадковість дня (В. Вознюк).
7. І сині його губи (М. Матіос).
8. Кав'ярня!.. Тут був цвіт міста... (Ю. Липа).
9. Поклін! Кому говорять?! (В. Малик).
10. Снігів голодних немічні пастелі (Т. Севернюк).

Завдання 10. *Списати однокладні номінативні речення, схарактеризувати їх за семантикою та комунікативною настановою. Проаналізувати особливості підрядного зв'язку між головним членом та залежними поширювачами.*

1. Двори стоять у хуртовині айстр. Яка рожева й синя хуртовина! (Л. Костенко). 2. Сніг. Сніжок. Голуба далина. В даліні синє саяво вікна (Г. Коваль). 3. Ох, же ж і буженина з річного оленя! (М. Матіос). 4. Ліс і вітер. Ніч зимова (В. Сосюра). 5. Який хитрий! (М. Стельмах). 6. Що за політичні побрехеньки! (В. Шкляр). 7. Оце тобі про славу і огуддя. Оце воно, життя. Оце воно (В. Стус). 8. Пізній-пізній вечір (К. Москалець). 9. Велика класна кімната, повна електричного світла і квітів (Ю. Збанацький). 10. Зима. Холоднеча. Засніжений ліс (М. Старицький). 11. Стілець і ліжко, вільних три квадрати (В. Стус). 12. Приамурські нетрі... Сопки і кряжі Малого Хінгану. (І. Багрянний). 13. Це розмивання родових ознак, і відчуття, немов зникає вічність, ці клятви про ніколи і ніяк, і забуттів безжалісна двосічність (Б. Томенчук).

Завдання 11. *Написати власне висловлення (за вимогами ЗНО: теза, два аргументи, два приклади (приклад з літератури чи інших видів мистецтва, із власного життя чи історичних подій), висновок), використавши для формулювання тези один із варіантів.*

1. Твій голос. Перший усміх твій. Твій перший крок. Твоє найперше слово. І безліч найзаповітніших надій... (О. Підсуха).
2. Любов. В тобі і дружба, й добра згода, і радість стріч, й печаль розлук (В. Сосюра).
3. Он лани, он лука, он сіножаті, он ліски, он села. От вам і природа (Остап Вишня).

4. Важкі віки. Але не марні жертви. Тривожний дим фігур сторожових! (О. Пахльовська).
5. Свята чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій! (О. Довженко).
6. Козацька школа, крита очеретом, благоденські стіни, плетені з лози... три лави, стіл, псалтир і образи (Л. Костенко).
7. Слов'янщина! Який величний гук, який широкий і містично-темний (Леся Українка).
8. Окоп. Залізниця. Гармата. Дуби, посивілі від пилу. Світанки рожево-сухі (А. Малишко).

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Серед наведених речень визначити односкладне номінативне.

1. І нігде ні садочка, ні квіточок! (І. Нечуй-Левицький).
2. Бездонне небо і безмежний світ. (Л. Костенко).
3. Там хата білена, й осніжені каштани (Б.-І. Антонич).
4. Посеред лісу простора галява з плакучою березою і з великим прастарим дубом (Леся Українка).
5. А кругом життя веселе, скільки сонця і тепла (В. Стус).

2. Визначити варіант, в якому наведено поширене односкладне номінативне речення.

1. ...І зірниці сині над Дінцем моїм (В. Сосюра).
2. Гаряча пора для мисливців (І. Багрянний).
3. Спокійний, простий і життєтворчий свіжий хліб на чистій скатертині (К. Москалець).
4. Ані усмішки на смаглявому личку (О. Гончар).
5. Тиша. Тиша. Вітер і жита (В. Швець).

3. Серед наведених речень визначити односкладне номінативне.

1. Тиша над містом (Є. Маланюк).
2. А вже в похід нам витрублено, браття! (Л. Костенко).
3. Силою не бути милою (Народна творчість).
4. Ні жодної зірки на небі. (М. Кропивницький).
5. Глибоке небо, білі хмари та плюскіт срібної води (Є. Маланюк).

4. Речення *Гай, овіяні ласкавими вітрами* (О. Пахльовська) за формально-граматичними показниками:

1. Просте, двоскладне, неповне.
2. Просте, односкладне, номінативне, поширене.
3. Просте, односкладне, номінативне, ускладнене.
4. Просте, двоскладне, повне, ускладнене.
5. Просте, односкладне, номінативне, оцінне.

5. Визначити рядок із реченням, якому властиві такі ознаки: питальне, неокличне, стверджувальне, односкладне, номінативне, поширене?

1. Він ваш? Ви брешете! Не ваш (А. Малишко).
2. Глуха гроза на клавіші камінні? (О. Пахльовська).
3. Павло? Під спідницю Доці буде зазирати? (М. Матіос).
4. А до Владивостока?! Апетит, прости Господи (І. Багрянний).
5. Життя важке? – дивуюсь я (М. Стельмах).

6. Серед наведених речень визначити односкладне номінативне вказівне.

1. Ось глянь яка краса! (І. Багрянний).
2. Ось на сцені артисти (М. Стельмах).
3. Ось і листопад! (Н. Красоткіна).
4. Ось пора настала жнивна (Г. Чубач).
5. Ось так і ти згорай (В. Стус).

7. Визначити семантичний різновид односкладного номінативного речення *Куці й завжди боягузливі заячі хвости та спалі додолю колись пишні хвости дрогови* (М. Матіос).

1. Оцінне.
2. «Називний уявлення».
3. Називне.
4. Вказівне.
5. Буттєве.

8. Визначити варіант, у якому є односкладне номінативне оцінне речення.

1. Яка (Маруся) стоїть немов свята та божа! (Л. Костенко).
2. Яка страшна і дика пуща! (І. Багрянний).

3. Яка ж добра штука оцей комп'ютер (В. Шкляр).
4. І яка це була людина! (В. Стус).
5. Якої волі нам не вистачало? (В. Вознюк).

9. Виокремити ряд, у якому всі наведені речення є односкладними номінативними.

1. Ні щастя, ні лиха, ні боргу, ні війн. А літо. І домок по вуха в траві (І. Жиленко).
2. ...Дослідів зливи. Каскади думок. Експериментів напружений крок (І. Драч).
3. Ні клятв, ні сліз і ні колін! Лиш горде горе тонкостанне. Вікно, і вітер, і квилінь, квиління віт неперестанне (М. Вінграновський).
4. Батько і мати – два сонця гарячих (В. Крищенко).
5. Чудесна київська осінь... Падає листя з київських каштанів. День осінній, але сонячний, ясний, щедрий (Остап Вишня).

10. Визначити ряд, у якому всі наведені речення є односкладними номінативними.

1. Далекий місяць, ніби недогарок. Пора така, що кожному своє (Б. Томенчук).
2. Зірньо моя! Циганочко! Ясонько! Оченя моє каре, щастячко рідне моє!.. (О. Гончар).
3. Кожному – горнятко, калачик і свічечку, іще грушку або яблучко (М. Матіос).
4. Небо. Кручі. Провалля. Вода. Сонце. Чайки. Високі хвилі (В. Стус).
5. Зорі й трави, мрево світанкове, магія коханого лиця (В. Симоненко).

ТЕМА 8. ОДНОСКЛАДНІ ГЕНІТИВНІ РЕЧЕННЯ

ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

Односкладні генітивні речення – це синтаксичні конструкції із семантикою наявності, існування, буття предметності з її кількісним виявом, головний член яких виражений Р. в. іменника (іменної частини мови). З-поміж таких структур виокремлюють власне-генітивні речення з словесно невираженим квантитативним компонентом та генітивно-квантитативні речення з вербалізованим квантитативним складником (Л. Рабанюк).

Серед власне-генітивних речень вирізняють:

1. **Стверджувальні генітивні**, що передають семантику буття, наявності предметів у значній кількості, представлені різними моделями. До найбільш поширених належать: N_{gen} : *Жита! Винограду! І пшениці!..* (П. Тичина); **там-то, там же** + N_{gen} : *Там-то намиста дорогого, там-то дукачів!* (Марко Вовчок); N_{gen} + **таки**: *Народу-таки* (А.Тесленко); **якого, всякого, такого** + N_{gen} : *Такого зела в Дарусі на подвір'ї!* (М. Матіос); *А всякого зілля, квіток!* (Марко Вовчок); **що** + N_{gen} : *Що там крику! Що людей!* (П. Тичина); **от ще** + N_{gen} : *От ще балачок про неї у нас!* (А. Тесленко); **хоч (би, б)** + N_{gen} : *Хоч би рукавиці* (В. Малик); **скільки** + N_{gen} : *Скільки тої ночі в Петрівку* (М. Матіос); **стільки** + N_{gen} : *Стільки вигод! Стільки трунків! Стільки розкоші!* (І. Багрянний).

2. **Заперечні генітивні**, у яких заперечується будь-яке буття з імпліцитним зазначенням мінімального (нульового) кількісного вияву. Ці речення репрезентовані моделями **ні (ані)** + N_{gen} : *Ні душі. Ні вітерцю. Ні пугикання сови. Ні собачого гавкоту* (М. Матіос); **ні + один (єдиний)** + N_{gen} : *Ні єдиного шелесту* (Б. Грінченко); **ніякий** + N_{gen} : *Ніякої риби в струмках, ніякого звіра, ніяких пташок у тих нетрях* (І.Багрянний); **жодний** + N_{gen} : *Жодної дірочки в мішені* (І. Багрянний); **Pron_{gen} (нікого)**; **Pron_{gen} (нічого)**: *На подвір'ї – нікого* (В. Малик).

З-поміж генітивно-квантитативних речень виокремлюють:

1. **Стверджувальні** (структурна схема **Quantit** + **N_{gen}** // **N_{gen}** + **Quantit**), у яких головний член (**N_{gen}**) поєднується із квантитативними компонентами (**Quantit**) різного типу: числівниковим, іменниковим, прислівниковим, фразеологізованим словосполученням, порівняльним зворотом, фразеологізованим реченням, напр.: *Стосот доріг у пошуках тебе* (Т. Севернюк); *Сміху – море, море гомону-гумору* (С. Васильченко); *Грому багато, дощу мало* (Народна творчість); *Багато шуму – мало тепла* (Народна творчість); *Грошей – повні кишені* (О. Маковей). *У мене справ – по горло* (Розм.); *Здоров'я – як кіт наплакав* (М. Іщенко); *Риби – хоч греблю гати* (Народна творчість).

2. **Заперечні** (структурна схема **Neg Quantit** + **N_{gen}** // **N_{gen}** + **Neg Quantit**), що репрезентовані структурно-семантичними моделями:

- **N_{gen}** + **ні (ані)** + числівник (іменник, фразеологізоване словосполучення), напр.: *У темній кімнаті ні одного звуку* (В. Шкляр); *Сніг по коліна – дров ні поліна* (Народна творчість); *А колії ні кінця ні краю* (А. Дімаров);

- **N_{gen}** + **Pron_{gen}** з квантитативним компонентом – заперечним займенником (прикметником): *Жодного вогника, жодної людської постаті!* (В. Малик); *Від нього ні звістки, ні звуку, ніякого знаку* (В. Шкляр).

ПРАКТИКУМ: СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

Завдання 1. *Виписати односкладні тенітивні речення (самостійні предикативні одиниці чи частини складного речення), підкреслити головний член, з'ясувати модель репрезентації головного члена.*

1. А небо синє-синє. Байдуже. А сопки та кряжі понурі, як мури непрохідні. А нетрі безмежні та чужі, по пояс снігом заметені, непролазні. Та ні доріг, та ні стежок... Та ні рідні, та ні вісток... (І. Багрянний). 2. Десять верстов од села до города (А. Тесленко). 3. І я розповідаю їй усе: і про ключ, і про квартиру, і про те, що ось уже минула зима, а від того чоловіка ні слуху ні духу (В. Шкляр). 5. Угорі над нами – неба! неба! (П. Тичина). 6. Ні жайворонка в небі, ні чорногоуза в траві,

ящірки поснули в землі, цвіркунці позамерзали на смерть, і трави всі сухі, сонце не гріє, тільки високо під хмарами летять останні птахи в ірій, – осінь (Ю. Яновський). 7. Народу сила, ледве продерешся (О. Стороженко). 8. Ані душі. Ні вітерцю. Ні пугикання сови. Ні собачого гавкоту. Лиш нібито насувається холод (М. Матіос). 9. Ні муки жменьки, ні солі дробинки, ні горілки росинки (Народна творчість). 10. Там-то цвіту! Там-то стежечок і до води, й до судіди, і до другої (Марко Вовчок).

Завдання 2. *Визначити тип генітивного речення (генітивне, генітивно-квантитативне), схарактеризувати його за характером предикативних відношень (стверджувальне, заперечне).*

1. Землі у нас сім десятків (Г. Квітка-Основ'яненко). 2. Ні тривог, ні турбот на душі (І. Багряний). 3. Крику та гуку, реготу та жартів понад річкою (Панас Мирний). 4. Щастя – ні на макове зерно... (Д. Бедзик). 5. На шії намиста разків десять (Г. Квітка-Основ'яненко). 6. У полі гусей тьма, на просищі пасуться (О. Гончар). 7. Небагато хлібця, клаптик наждачного паперу (М. Матіос). 8. Щоб там не більше двох днів! (А. Дімаров). 9. Скільки у Гаміда й Ферхада війська! (В. Малик). 10. Землі п'ятдесят вісім десятин, є де розмахнутися. Дві пари волів. Троє коней (А. Головка).

Завдання 3. *Утворити односкладні генітивні речення, які б мали наведені нижче формально-граматичні показники та відповідали вказаним моделям.*

1. Односкладне генітивне, власне генітивне, заперечне, модель **ніякого** + **N_{gen}** (іменник, власна назва), поширене обставиною місця.

2. Односкладне генітивне, генітивно-квантитативне, стверджувальне, модель **Quantit** (прислівник) + **N_{gen}** (особовий займенник), поширене обставиною часу.

3. Односкладне генітивне, власне генітивне, стверджувальне, модель **скільки** + **N_{gen}** (іменник, загальна назва, речовинний), ускладнене дієприкметниковим зворотом.

4. Односкладне генітивне, генітивно-квантитативне, заперечне, модель **N_{gen}** (іменник, загальна назва) + **Neg Quantit** (прислівник).

5. Односкладне генітивне, власне генітивне, стверджувальне, модель **що** + **N_{gen}** (іменник, загальна назва, збірний), поширене обставинами місця та часу.

6. Односкладне генітивне, генітивно-квантитативне, заперечне, модель **N_{gen}** (іменник, загальна назва, абстрактний) + **Neg Quantit** (фразеологізоване словосполучення).

***Завдання 4.** У поданих генітивних реченнях виокремити поширювальні члени. З'ясувати їхні морфологічні та морфолого-синтаксичні засоби вираження. Визначити модель генітивного чи генітивно-квантитативного речення.*

1. А всякого зілля, квіток! (Марко Вовчок). 2. Що було в його поля, худоби, що всякого добра! (Марко Вовчок). 3. Стіл довгий, довгий, а ласощів усяких! (А.Тесленко). 4. Що то плачу, що то гомону було та страху по селу! (Марко Вовчок). 5. Так вже в мене і грошей, і усякої худоби! (Марко Вовчок). 6. – Антонович, вогника! – гукає комбат від телефону, – Хорошого вогника (О. Гончар). 7. На вулиці дітвори, як маку (Остап Вишня). 8. На небі ні хмаринки (І.Франко). 9. Скільки там островів, необітаємих... (В. Нестайко). 10. Дочок – як на небі зірочок (Народна творчість).

***Завдання 5.** Трансформувати односкладні генітивні речення в кореферентні до них односкладні та двоскладні конструкції. Записати структурні схеми вихідних та отриманих речень. Визначити сталі формально-синтаксичні ознаки твірних та похідних речень, виокремити граматичні показники, що зазнали змін.*

1. Ні ягоди, ні якогось овода, крім гадючих грибів, нічого такого (І. Багрянний). 2. Стільки огню, а люльки нема чим запалити (Б. Лепкий). 3. Гостей же до вас, гостей! (Марко Вовчок). 4. У річці риби – тьма-тьмуща! (М. Стельмах). 5. Вже у моєму серці ні образи, ані гніву (А. Дімаров). 6. А пляшок же то, пляшок з напитками! (Г. Квітка-Основ'яненко). 7. Грошей –

повні кишені (О. Маковей). 8. У нашої Параски ні гніву, ні ласки (Народна творчість). 9. Не щастя сьогодні для тебе, а розпачу і тривоги на розпутті (І. Масенко). 10. Грошей – кури не клюють (Народна творчість). 11. В мене ще он скільки діла! (Панас Мирний). 12. Весна прийшла, а в нас ні зернини, ні пилини (С. Чорнобривець).

Завдання 6. *Указати засоби вираження головного члена в наведених заперечних тенітивних реченнях (частинах складних речень). Визначити, з якими двоскладними реченнями співвідносні односкладні конструкції?*

1. Про сиріт та безталанних – ні гадки!.. (Панас Мирний). 2. Ні грошей (принаймні у мене), ані штанів (В. Шкляр). 3. Ні слова про спокій! Ні звуку про втому! Вмремо, – а здобудеш ключі від життя (В. Еллан). 4. На грому, ні блискавки, ні трясці, ні тряся, ні лихої години, ані синього смутку (М. Стельмах). 5. Усе вам мало, щоб вам ні дна ні покришки! (Г.Тютюнник). 6. Ні стін, ні вікон у твоєму домі. (О. Пахльовська). 7. Вже у моєму серці ні граму образи, ані краплі гніву (А. Дімаров). 8. Ні батька, ні неньки; одна, як та пташка в далекому краю (Т. Шевченко). 9. Ніякого палива, ніякого захисту, ноги в ганчірках, холодний вітер (Ю. Яновський). 10. Ні тривоги, ні турбот на душі (І. Багрянний).

Завдання 7. *Наведені тенітивно-квантитативні речення характеризувати за структурою та семантикою.*

1. На березі росли кущі срібної лозини, а під берегом тьма-тьменна червоних ягід в травиці (П. Козланюк). 2. Світ широкий, людей чимало на землі (Т. Шевченко). 3. Увійшов у цвинтар, аж дітвори, дітвори ... видимо-невидимо! (Г.Квітка-Основ'яненко). 4. Тут не більше двох кілометрів, а машини одна за другою ходять (З. Мороз). 5. Вітамінів багато. Самі вітаміни (В. Нестайко). 6. У мене багато книжок (В. Підмогильний). 7. Жодної живої душі навкруги (Ю. Яновський). 8. Ніяких тобі екзаменів! (В. Нестайко). 9. Ціле море роблених квіток, як живі (Панас Мирний). 10. І жодних скарг на неймовірні умови роботи (Ю. Яновський).

Завдання 8. *Визначити генітивні речення з-поміж інших односкладних чи двоскладних. Виконати їх повний синтаксичний аналіз.*

1. Степ і степ один без краю... Ні гайочка, ні лісочка, всюди – спалена земля (Народна творчість). 2. Ні словом не обмовилися про недоторканність приватного життя (В. Шкляр). 3. Роботи там багато, цікавої роботи (В. Підмогильний). 4. Хм... мало, зовсім мало приданого (А. Тесленко). 5. Скільки то людей може згинуть протягом години (Б. Лепкий). 6. Сонька зібрала набагато більше колосків, аніж кожен із нас, п'ятикласників (В. Нестайко). 7. Лиш стільки її справжнього життя (М. Матіос). 8. Такого полювання не зрівняти ні з яким іншим (І. Багряний). 9. Похмурі кам'яні стіни замку ховали безліч таємниць (В. Малик). 10. В діамантовому замку ані брами, ані вікон (Леся Українка). 11. Якби стільки великих подарунків – у дві гарби не вбереш (В. Нестайко). 12. Багато хлопців його терпіти не могло (А. Дімаров).

Завдання 9. *Переписати текст, розставивши та прокоментувавши пропущені розділові знаки. Підкреслити граматичні основи в реченнях. Виокремлені речення проаналізувати за схемою.*

Гашта позіхнув. Потягся й правицею обмацав м'язи своєї лівої руки. **Ні відчуття ні крихти болю.** Оглянув широкі груди утнув у стані тулуб сюди й туди. Пересвідчився що нема ушкодження ні в ребрах ні на ліктях ні на ступнях. І здивовано похитав головою. **Скільки стріл від ворогів! Ні значка на ньому!**

Молодий скит не знаходив на собі жодної рани й не відчував найменшої болісті в тілі. А тим часом чувся недужим. Не спалось хоч трава була під ним м'яка а день теплий. Зрана не мав нічого в роті бо не хотілося ані випити гострого смашного добре заквашеного кобилячого молока. Не мав смаку й до прозорого червоного як гранат в'яленого на сонці м'яса з дикої ноги. Так само ані в'ялена дніпровська чечуга що її особливо любив не викликала бажання їсти. **Після такого випадку ніякого апетиту?** Ото дивина!

(За Н. Королевою)

Завдання 10. Пояснити стилістичні функції генітивних речень у тексті. Вивести структурні схеми виокремлених конструкцій.

1. На кораблях – ні поруху, ні звуку (В. Кучер). 2. Ні шелесту, ні каганця, – ніхто не гляне на їздця (М. Бажан). 3. **О, скільки, скільки тут знайомих милих лиць!** (В. Сосюра). 4. А подушок, подушок, так може під саму стелю (Г. Квітка-Основ'яненко). 5. І заговорили так, що німець не второпа; учитель великий, а не те, щоб прості люде. **А гвалту! а крику!** (Т. Шевченко). 6. Ні цвіту-квіту, ні зелен-м'яти, Ні ластів'яти у вікні (П. Палій). 7. От я і сам. Навкруги ні душі (М. Коцюбинський). 8. Ні дерева, ні двору, ні бджоли, невже ми справді тут колись жили? (О. Пахльовська). 9. Бачу: степ безкрайї, наче море зелене. А на ньому – нічого. Ані звіра, ані птаха. Ані полоз-велет не зашустить в зелених хвилях нежер-трави...(Н. Королева). 10. **Ні скарги, ні думки про втомленість серця, про хворість – ні слова, про старість – ні згадки** (М. Бажан).

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Визначити генітивне речення з-поміж інших односкладних.

1. Не допомагає ні клечання, ніщо (М. Стельмах).
2. Ні тучі, ні грому не бояться (І. Багрянний).
3. Не хотілось рухати ні рукою, ні ногою (М. Матіос).
4. Дров ні хворостини (Ю. Федькович).
5. Навіть узимку ні чхнеш, ані кашлянеш (А. Дімаров).

2. З-поміж наведених речень різних типів виокремити односкладне генітивно-квантитативне речення.

1. Квітів – багато.
2. Немає квітів.
3. Було багато квітів.
4. Квітів!!!
5. Квіти!

3. Визначити ряд із власне-генітивним реченням.

1. Сну – ні на волосок (Народна творчість).
2. Навіть ні за що пива випити (В. Малик).

3. Біла помада не лишала слідів ні на склянці, ні на фільтрі (В. Шкляр).

4. Нічого у нього святого (У. Самчук).

5. Не ушкодить тобі ні людина, ні полоз, ні звір, ані птах (Н.Королева).

4. Речення *В очах ні сміху, ні скорботи* (Д. Павличко) за формально-граматичними показниками:

1. Двоскладне неповне.

2. Односкладне номінативне.

3. Односкладне безособове.

4. Односкладне генітивне, генітивно-квантитативне.

5. Односкладне генітивне, власне-генітивне.

5. Визначити стверджувальне генітивно-квантитативне речення серед інших односкладних.

1. Води чимало утекло (Т. Шевченко).

2. Жита! Винограду! І пшениці!.. А на морі – вірні кораблі (П. Тичина).

3. У дворі панському наче рій вироївся: людей! (Марко Вовчок).

4. І багато, багато чудного розказував ще... (О. Кобилянська).

5. Як тут багато згадок! (Г. Тарасюк).

6. Визначити власне-генітивне заперечне речення серед інших односкладних.

1. Ні клятв, ні сліз і ні колін! (М. Вінграновський).

2. Нема ні стін, ні вікон, ані свіч (О. Пахльовська).

3. Та вона вже не боялася ні вогню, ні Дмитрика (М. Матіос).

4. Ні муки жменьки, ні солі дробинки, ні горілки росинки (Народна творчість).

5. Вона не противилась тому ані одним словечком (О. Кобилянська).

7. Структурній моделі «*ні (ані)* + N_{gen}» односкладного генітивного речення відповідає речення, наведене в рядку:

1. Він не скинув ні одного разка намиста, не загубив ні однісінького дуката (Ю. Яновський).

2. Ніколи не стрижено йому довгого волосу ні в хвості, ні в гриві (Н. Королева)
3. Куля не зачепила ні мене, ні Гаміда (В. Малик).
4. Ні долі, ні волі у мене нема (Леся Українка).
5. Ждав я ранку, ждав я світу: ні привіту, ні одвіту (П. Грабовський).

8. Структурній моделі «стільки + N_{gen}» односкладного генітивного речення відповідає речення, наведене в рядку:

1. Стільки краси й ніжності... (О. Кобилянська).
2. Ще жодна робота не приносила мені стільки втіхи (А. Дімаров).
3. В цих словах було стільки туги (В. Підмогильний).
4. Де тобі ще стільки платитимуть? (В. Шкляр).
5. Нащо вони стільки терпіли, стільки набідувалися на Бессарабії? (М. Коцюбинський).

9. Визначити генітивно-квантитативне заперечне речення серед інших односкладних.

1. Мідяні плями над бровами трандуватого, торкнені немов білуватим мохом плісені, не викликали у Аліпія ні жаху, ні огиди (Н. Королева).
2. Ні одна жінка не була така добра до мене... (М. Матіос).
3. Нема на світі України, немає другого Дніпра (Т. Шевченко).
4. Вона не противилась тому ані одним словечком. (О. Кобилянська).
5. Жодного слова для тебе, жодної згадки про нас (О. Мак).

10. Визначити власне-генітивне стверджувальне речення серед інших односкладних.

1. Звик ставитись чолом проти всякого нападу (Н. Королева).
2. Скільки різного всякого пережив я за своїх тринадцять років (В. Нестайко).
3. Всякої було, кумко... (М. Матіос).
4. А худоби всякої, багатства?... (Панас Мирний).
5. Але замість бажаної зосередженості всякий дріб'язок відтягав його увагу (В. Підмогильний).

КОНТРОЛЬНИЙ МОДУЛЬ-ТЕСТ ДО ТЕМИ «ОДНОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ»

1. Визначити означено-особове односкладне речення.

1. Не з жалю так забаглося чути твій голос, не з жалю заридали у вікнах з вітрами сніги (М. Матіос).
2. А ранок? Ранок – він гряде неспішним кроком пілігрима (Є. Маланюк).
3. Не будь солодким – проглинуть, не будь гірким, бо проклянуть (Народна творчість).
4. Благословляю твою сваволю, дорого долі, дорого болю... Виглядаю долю довгождану, а не діжду – вибуду із гри (В. Стус).
5. Щоб довкола було ясно-зоряно, щоб у саду чисто-метено, щоб на душі світло-радісно (М. Сингаївський).

2. Визначити односкладне речення, у якому головний член має складену будову?

1. Поїдемо поговорити з лісом (Л. Костенко).
2. Дай помститись за недолю, за сором мій і мого люду! (Х. Алчевська).
3. Їй і в темряві соромно своїх думок (М. Стельмах).
4. Та врятувати край свій не судилось (Л. Костенко).
5. Взискуй терпіння витримати все (Л. Костенко).

3. У поетичних рядках *Не вимовлю ні слова. Помовчу. А дощ іде. А вітер хилить клени. На серці так бентежно – до плачу. Присядь, кохана, ближче біля мене.* (М. Луків) з-поміж односкладних речень є:

1. Два означено-особових, одне безособове, одне узагальнено-особове.
2. Три означено-особових, одне безособове.
3. Два означено-особових, два безособових.
4. Одне означено-особове, одне узагальнено-особове, два безособових.
5. Немає односкладних речень.

4. Серед наведених речень визначити просте односкладне дієслівного типу.

1. На синім блюдечку – лимон, і чай на шість персон (І. Жиленко).
2. Наслухавсь од нього чимало цікавих життєвих історій (А. Содомора).
3. Іноді людині треба просто поплакатися в камізельку, зовсім сторонню... (Н. Неждана).
4. Василя мучила спрага, але черпати долонею воду з джерела не вдавалося (І. Франко).
5. Мене водило в безвісти життя (Д. Павличко).

5. Визначити рядок із неозначено-особовим реченням.

1. Мов сопілки завелись у грудях враз (М. Старицький).
2. Соняшники вже порізано, повимолочено дрючками або качалкою (Є. Гуцало).
3. Дарованому коневі в зуби не дивляться (Народна творчість).
4. Аби тільки ви нас чекали завжди край воріт! (Б. Олійник).
5. Стали спускатися в темний яр, звідки повіяло холодом і проваллям (Г. Тютюнник).

6. Визначити безособове речення серед інших односкладних.

1. Чи ж неповторне можна повторити? (Л. Костенко).
2. Мені вас не судити (Леся Українка).
3. На однакові квадрати поділили білий сніг (В. Стус).
4. Ні років довгий ряд, ні часу літ невпинний (М. Зеров).
5. На самоті із самотою так несамотньо гомоніть (І. Жиленко).

7. Односкладне речення, структурна схема якого «Inf», наведено в рядку

1. Все б мала собі що кидати взимку в борщ (М. Стельмах).
2. Невже мені доведеться впустити в замок козаків на Гризельдину згубу! (І. Нечуй-Левицький).
3. І степом можна йти безвісти і лягти на землю (Ю. Яновський).
4. В наш динамічний вік сидіть на лаві? (І. Жиленко).
5. І наперед не треба ворожити, і за минулим плакати не варт (Л. Костенко).

8. Установити безособове речення, головний член якого виражений особовим дієсловом, вжитим у безособовому значенні.

1. У нас проханих не люблять (М. Стельмах).
2. На превелику силу вдалося врешті вибитися зі стрижня та наблизитись до берега (М. Коцюбинський).
3. Багато літ минуло відтоді (М. Ярмолюк).
4. Тяжко тобі у нерівному герці нівечить душу твою (Є. Чередниченко).
5. Тим часом потроху світало (Ю. Яновський).

9. Знайти ряд, у якому вказано означено-особове односкладне речення.

1. Чути співи ваших хорів (Х. Алчевська).
2. Промовляв такі вже слова у хвилину ранкову й пізню (Р. Лубківський).
3. Але нині Маковейчикові не до пісень (О. Гончар).
4. Голубими дощами сто раз над тобою заплачу (Л. Костенко).
5. Як весело було широкими грудьми повітря краяти (М. Рильський).

10. Визначити варіант, у якому наведено узагальнено-особове речення.

1. Не даймося, коню, за повід брати (Р. Лубківський).
2. Чекай мене в минулім червні, але прийдешньої пори (Б. Томенчук).
3. Чорну душу милом не відмиєш (Народна творчість).
4. Бери та знай по всіх параграфах мою добрість (М. Стельмах).
5. Купив kota в мішку (Народна творчість).

11. Визначити тип речень *Люби мене... Люби собі мене, цілуй мою ще вечорову втому, повір мені... А хочеш, то не вір, але тоді не вір і Геракліту* (Б. Томенчук).

1. Двоскладні неповні.
2. Односкладні узагальнено-особові.
3. Односкладні означено-особові.
4. Односкладні номінативні.
5. Односкладні безособові.

12. Визначити односкладне безособове речення, головний член якого виражений безособовим дієсловом.

1. Дивитись на спустошене, витолочене, покручене вітром і негодою привілля було тяжко (М. Стельмах).
2. Світає світ в терновому галуззі (Л. Костенко).
3. Треба було дочекатися світу (М. Коцюбинський).
4. Місто височіло на березі, мов кістяк старої шхуни (Ю. Яновський)
5. А в степу весніє, весніє... (О. Гончар).

13. Виокремити ряд, у якому всі наведені речення є односкладними номінативними.

1. Прожитого конопляні сувої, криничний скрип старого журавля, ще стільки тої сили дзвонкової, як пізніх рос в дожнив'яних полях. (Б. Томенчук).
2. Оце – стіна... А це – життя вікно... Поривно-крильний порух за плечима (Т. Севернюк).
3. Червоні кола. Череди берез.... Розмитий приярок.... Ось кладка.... Мокрий сніг..... Острішки тіней, стереометрія нічних думок, підступні манівці орієнтирів і розпачу зникомий парашут (В. Стус).
4. Останні зимовії хмари, і вітер весняний в саду, і плюскіт розбуджених рибок у темнім, забутім ставку (Х. Алчевська).
5. Віки світань. Безмежжя горизонтів. Прадавній смисл усіх людських наріч. І за одним плечем у тебе – сонце. За другим – ніч (О. Пахльовська).

14. Визначити ряд, у якому наведено односкладне генітивне речення.

1. І світ – не світ, і місяць – просто смайлик (Б. Томенчук).
2. Нема горища й комина (Л. Костенко).
3. Жодної людини не торкнулося недобре слово з їхніх уст (М. Стельмах).
4. Яких героїв нині при застіллі (Б. Томенчук).
5. Ні Остап, ні Соломія не могли добре пригадати того (М. Коцюбинський).

15. Визначити рядок, у якому наведено односкладне інфінітивне речення.

1. Будеш завжди цю ніч пам'ятати, Не забудеш, о ні, моїх уст (Н. Лівицька-Холодна).
2. На прощання, милий брате, що сказати тобі? (П. Грабовський).
3. І хочеться часом в двадцятому віці забитись в печеру і няньчить вогонь (Л. Костенко).
4. Всяке таке навіть не можна назвати позитивним набутих досвідом (Т. Прохасько).
5. І степом можна йти безвісти і лягти на землю, прикласти вухо до землі (Ю. Яновський).

16. Визначити типи односкладних речень, які використав автор у поезії *То дощ. То сніг. То пролісків іскринки. То перший зрім. То плімінка блакить...Усе мінливе, наче настрій жінки: Не добереш, чого чекають за мить* (М. Луків).

1. Номінативні, ґенітивне, означено-особове, безособове.
2. Номінативні, означено-особове, інфінітивне.
3. Ґенітивні, узагальнено-особове, інфінітивне.
4. Номінативні, безособове, інфінітивне.
5. Немає односкладних речень.

17. Визначити варіант зі складним реченням, предикативні частини якого слугують односкладними узагальнено-особовими конструкціями.

1. У народі кажуть: розумно жити – хвилиною дорожити (Народна творчість).
2. Прожитого конопляні сувої, криничний скрип старого журавля (Б. Томенчук).
3. Тепер ходжу стежками і стежинами і прокладаю шлях крізь болота (Л. Костенко).
4. Чутно зітхання, приглушені ридання і здавлене шепітіння тих, що не сплять...(Леся Українка).
5. Так шумить же, гаї неозорі, і, сади, зацвітайте, як дим (В. Сосюра).

18. Визначити варіант із двоскладним реченням.

1. Біля будинку з шовковицею зупинився і довго вдивлявся в освітлене вікно (В. Даниленко).
2. Сійся-родися, колосом розвийся, засівайся, ниво, людям на добро! (В. Симоненко).
3. Покремсали життя моє на частки, на тьмяну свічку слів і суєти (Л. Костенко).
4. Спочатку з жалем дивимося на руїни своїх хитрувань, а далі починаємо сміятися (М. Стельмах).
5. І тільки степ, і тільки спека, спека і озерявин проблиски скупі (Л. Костенко).

19. Визначити варіант із генітивно-квантитативним реченням.

1. Трьох братів мав і ні одного не дочекався з війни (М. Стельмах).
2. Нас двоє в кімнаті: самотність і я (Т. Севернюк).
3. Виселок складався всього-на-всього з трьох хаток (М. Коцюбинський).
4. Тьма безликих облич на великих вулицях (Т. Севернюк).
5. Такий здоровий парубок, та щоб трьох пляшок не подужати! (В. Підмогильний).

20. Речення *При лютуванні вічного плину і в найлютішу долеву годину тебе, моє вікно, не зачиню...* (Т. Севернюк) має такі формально-граматичні показники:

1. Непитальне, розповідне, стверджувальне, односкладне, означено-особове.
2. Непитальне, розповідне, заперечне, односкладне, неозначено-особове.
3. Непитальне, розповідне, заперечне, односкладне, означено-особове.
4. Непитальне, розповідне, стверджувальне, двоскладне, неповне.
5. Непитальне, розповідне, заперечне, односкладне, номінативне.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ «СИНТАКСИС ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ»

1. Односкладні речення в синтаксичній системі української мови.
2. З історії вивчення односкладних речень.
3. Засоби вираження головного члена односкладних речень.
4. Типологія односкладних речень.
5. Структурно-семантичні параметри двоскладних та односкладних речень.
6. Означено-особові речення: засоби вираження головного члена та структурно-семантичні різновиди.
7. Неозначено-особові речення: засоби вираження головного члена та структурно-семантичні різновиди.
8. Узагальнено-особові речення: засоби вираження головного члена та структурно-семантичні різновиди.
9. Структура і семантика безособових речень.
10. Односкладні інфінітивні речення: становлення, типологія і модальна семантика.
11. Структурно-семантичні типи інфінітивних речень.
12. Номінативні речення в дослідженнях українських учених.
13. Класифікація номінативних речень у сучасній українській мові.
14. Сфера вживання та стилістичні функції номінативних речень.
15. Називний уявлення як тип односкладних номінативних речень.
16. Структурно-семантичні особливості й типові моделі генітивних речень.
17. Структурно-семантичні особливості стверджувальних генітивних речень.
18. Заперечні генітивні речення.
19. Типові моделі квантитативно-генітивних речень.
20. Односкладні речення в шкільній практиці викладання української мови.

СИНТАКСИЧНИЙ АНАЛІЗ ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Схема синтаксичного аналізу односкладного речення

1. Тип речення за комунікативною настановою
 - 1.1. Питальне.
 - 1.2. Непитальне (розповідне, спонукальне, бажальне).
2. Тип речення за маркерами емоційності
 - 2.1. Окличне.
 - 2.2. Неокличне.
3. За характером предикативних відношень
 - 3.1. Стверджувальне.
 - 3.2. Заперечне.
4. За формою реалізації парадигми
 - 4.1. Вихідна форма парадигми.
 - Дійсний спосіб. Синтаксично теперішній час.
 - 4.2. Вивідна форма парадигми.
 - 4.2.1. Дійсний спосіб. Синтаксично минулий час.
 - 4.2.2. Дійсний спосіб. Синтаксично майбутній час.
 - 4.2.3. Ірреальний спосіб. Умовний.
 - 4.2.4. Ірреальний спосіб. Бажальний.
 - 4.2.5. Ірреальний спосіб. Спонукальний.
 - 4.2.6. Ірреальний спосіб. Повиннісний.
5. За способом вираження предикативності
 - 5.1. Двоскладне.
 - 5.2. Односкладне.
 - 5.2.1. Морфологічний тип вираження головного члена (односкладне речення дієслівного типу / односкладне речення іменного типу).
 - 5.2.2. Структурно-семантичний тип односкладного речення (означено-особове, неозначено-особове, узагальнено-особове, безособове, інфінітивне; номінативне, генітивне).
 - 5.2.2. Підтип односкладного речення (відмінювано-дієслівний, відмінювано-інфінітивний, зв'язково-іменний).
6. Структурна схема речення (символічний запис).
7. За характером поширення предикативного центру речення
 - 7.1. Поширене.

- 7.2. Непоширене.
8. За наявності / відсутності необхідних членів речення
 - 8.1. Повне.
 - 8.2. Неповне.
 - 8.2.1. Контекстуальне.
 - 8.2.2. Ситуативне.
 - 8.2.3. Еліптичне
9. Характеристика головного члена речення
 - 9.1. Морфологічний тип головного члена, вираженого дієслівними та прислівниковими формами.
 - 9.2. Морфологічний тип головного члена, вираженого іменними частинами мови.
10. Характеристика поширювачів речення
 - 10.1.1. Поширювач об'єктного типу (прямий, непрямий).
 - 10.1.2. Поширювач означального типу (узгоджений, неузгоджений).
 - 10.1.3. Поширювач обставинного типу (місця, часу, причини, мети, умови, допусту, способу дії, міри та ступеня).
11. Тип речення за семантичною будовою
 - 11.1. Однокомпонентне.
 - 11.2. Двокомпонентне.
 - 11.3. Трикомпонентне.
12. Комунікативна структура речення
 - 12.1. Тема (відома інформація).
 - 12.2. Рема (нова інформація).
 - 12.3. Тип висловлення (нейтральний / експресивний).
13. За наявністю ускладнювальних компонентів мінімальної структури речення
 - 13.1. Ускладнене
 - 13.2.1. Сурядним рядом словоформ.
 - 13.2.2. Напівпредикативними зворотами.
 - 13.2.3. Пояснювально-уточнювальними зворотами.
 - 13.2.4. Суб'єктивно-модальними формами.
 - 13.2.5. Вокативними формами.
 - 13.2. Неускладнене.
14. Пунктуація речення.

Умовні позначення для виведення структурної схеми

Умовні позначення:

Vf (verbum finitum) – відмінювана форма дієслова

sing – одинина

pl – множина

Inf – інфінітив

N₁, N₂, N₃ ... – іменник у певному відмінку

Adj – прикметник

Pron – займенник

Adv – прислівник

Praed – предикативний прислівник (категорія стану)

Part I – дієприкметник

Part II – дієприслівник

neg – заперечення

cop – зв'язка

Num cardinale – кількісний числівник

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ДІЄСЛІВНОГО ТИПУ

Будь господарем своему слову (Народна творчість).

- 103

НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВЕ РЕЧЕННЯ

Нам дають чаю, гарячого, міцного (М.Коцюбинський).

1. Непитальне, розповідне.
2. Неокличне.
3. Стверджувальне.
4. Дійсний спосіб, синтаксично теперішній час, вихідна форма парадигми.
5. Односкладне, дієслівного класу, неозначено-особове, відмінювано-дієслівного типу.
6. Vf pl₃.
7. Поширене.
8. Повне.
9. Головний член **дають** – виражений особовою формою дієслова (мн., теп. час).
10. Поширювачі (прислівний):
дають (кому?) **нам** – поширювач об'єктного типу, непряий;
дають (чого?) **чаю** – поширювач об'єктного типу, прямий;
чаю (якого?) **гарячого** – поширювач означального типу, узгоджений;
чаю (якого?) **міцного** – поширювач означального типу, узгоджений.
11. Семантична будова:
Р – **дають**;
О – **нам**;
двокомпонентна пропозиція.
12. Комунікативна будова:
Нам дають // чаю, гарячого, міцного
 R T
Наявні Т і R; нейтральне висловлення.
13. Ускладнене відокремленими означальними поширювачами та сурядним рядом словоформ поширювачів означального типу.
14. Подільне.
15. Кома при відокремленому означенні та між однорідними членами речення.

БЕЗОСОБОВЕ РЕЧЕННЯ

Тим часом розвиднілося, світало (М. Рильський).

1. Непитальне, розповідне.
2. Неокличне.
3. Стверджувальне.
4. Дійсний спосіб, синтаксично минулий час, вивідна форма парадигми.
5. Односкладне, дієслівного класу, безособове, відмінювано-дієслівного типу.
6. Vf sing 3.
7. Поширене.
8. Повне.
9. Головні члени **розвиднювалось, світало** – виражені безособовими дієсловами, формально співвіднесеними з дієсловами 3-ої ос. одн.
10. Поширювачі (неприслівний):
тим часом (коли?) – детермінант часу.
11. Семантична будова:
Р – *розвиднювалося, світало*;
однокомпонентна пропозиція.
12. Комунікативна будова:
Тим часом розвиднілося, світало
R
Наявна R; нейтральне висловлення.
13. Ускладнене сурядним рядом словоформ головних членів односкладного речення.
14. Подільне.
15. Кома між однорідними членами речення.

ІНФІНІТИВНЕ РЕЧЕННЯ

Не відчувати дотиків сумління? (В. Стус).

1. Питальне.
2. Неокличне.
3. Заперечне:
 - 3.2.1. Загальнозаперечне.
4. Вихідна форма парадигми.
5. Односкладне, дієслівного класу, інфінітивне, власне-інфінітивне.
6. Inf.
7. Поширене.
8. Повне.
9. Головний член **не відчувати** виражений інфінітивом із заперечною часткою **не**.
10. Поширювачі:

не відчувати (чого?) **дотиків** – поширювач об’єктного типу, прямий, виражений іменником у Р. в.

дотиків (яких?) **сумління** – поширювач означального типу, неузгоджений.
11. Семантична будова:

Р – *не відчувати*;
О – *дотиків*;
двокомпонентна будова.
12. Комунікативна будова:

Не відчувати // дотиків сумління?

R T

Наявні Т і R; нейтральне висловлення.
13. Неускладнене.
14. Подільне.
15. Знак питання в кінці питального речення.

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ ІМЕННОГО ТИПУ

НОМІНАТИВНЕ РЕЧЕННЯ

М'які і тихі літні дні, мов посмішки бабусь (І. Жиленко).

1. Непитальне, розповідне.
2. Неокличне.
3. Стверджувальне.
4. Дійсний спосіб. Синтаксично теперішній час.
5. Односкладне, іменного типу, номінативне, буттєве.
6. N₁
7. Поширене.
8. Повне.
9. Головний член **дні**, виражений іменником у Н. в.
10. Поширювачі:

дні (які?) **м'які** – поширювач означального типу, узгоджений;

дні (які?) **тихі** – поширювач означального типу, узгоджений;

дні (які?) **літні** – поширювач означального типу, узгоджений.

11. Семантична будова:

Однокомпонентна пропозиція.

S – **дні**.

12. Комунікативна будова:

М'які і тихі літні дні, // мов посмішки бабусь.

T

R

Наявні T і R; нейтральне висловлення.

13. Ускладнене сурядним рядом словоформ (*м'які, тихі*) та порівняльним зворотом (*мов посмішки бабусь*).
14. Подільне.
15. Кома перед порівняльним зворотом; крапка в кінці розповідного речення.

ГЕНІТИВНЕ РЕЧЕННЯ

...Забагато в наших мізках песимізму (В. Грабовський).

1. Непитальне, розповідне.
2. Неокличне.
3. Стверджувальне.
4. Дійсний спосіб, синтаксично теперішній час.
5. Односкладне, генітивне, генітивно-квантитативне, стверджувальне.
6. Quantit N_{gen}.
7. Поширене.
8. Повне.
9. Головний член **забагато песимізму** виражений іменником у Р. в. та прислівниковим квантитативним компонентом.
10. Поширювачі:
забагато песимізму (де?) **в мізках** – обставинний поширювач місця, виражений прийменниково-відмінковою формою **в** + М. в.
в мізках (чий?) **наших** – означальний поширювач, узгоджений.
11. Семантична будова:
Однокомпонентна пропозиція.
S – забагато песимізму.
12. Комунікативна будова:
...**Забагато в наших мізках песимізму**
R
Наявна R; нейтральне висловлення.
13. Неускладнене.
14. Подільне.
15. Крапка в кінці речення.

ТЕКСТИ ДЛЯ ДИКТАНТІВ І СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ

ЗАГАДКА ЛІСУ

Ліси й ліси... Скільки їх! Ні поглядом не досягнути, ні перейти навпростець. Стоять похмурі, розвісивши свої зелені шати, і гомонять. Про віщо? Хто знає. Кажуть, отим товстелезним дубам, що могутньо вп'ялися в землю і верхів'ями сягають хмар, немало-небагато сотні літ. Мабуть, пам'ятні їм і Хмельницький, і Кармалюк. От зрозуміти б їхню мову! А що, як вилізти на дуба і причаїтися, то, певно, можна чимало побачити.

Дівчина відкладає віночок, який плела, сидячи біля воза, встає і, переконавшись, що поблизу нікого нема, біжить до старого гіллястого дуба, що, мов сторож, стоїть на узліссі. Вилізти на нього їй нічого не варто. В цьому вона позмагається з будь-яким хлопчаком.

Обійшовши навколо стовбура, в кілька разів товщого за неї, дівчина хапається тоненькими рученятами за сучок, підтягується і за хвилину вже сидить на товстій гілляці.

Ой, як тут чудово! Прохолодно, пахне молодим дубовим листям, а головне – видно всю галявину і все довкола. Ото дорога, а там виблискує на сонці річка, а там ген-ген за лісом мріє місто. Та це ж він, рідний Звягель, з біленькими будиночками на околицях і садками, а далі...

(За М. Олійником)

ВАСИЛЬ СТУС

Україну споконвіку славлять пісні та поети. Поет Василь Стус – один з найбільших патріотів нації, співців-будителів її. Кажуть, В. Стус міг би зберегти своє життя, як би був більш дипломатичним, угідливим та мовчазним. «До віку не буде із мене раба», – писав він в одному із віршів.

Великі поети – завжди пророки, хай навіть щодо себе... У цьому неважко переконатися, узявши до рук збірку поезій Василя Стуса «Дорога болю». Це – перша книга поета, що вийшла в нашій країні. Три збірки Стуса видруковано за кордоном: «Зимові дерева», «Свічка в свічаді», «Палімпсести».

Правдошукання поета було стражденним. Навіть тоді, в молодості, ставши на шлях істини, він усвідомив, інтуїтивно відчув свою жертвну роль на рівні долі, життя.

Стосунки з долею в поета не панібратські, не блазенські: він сам і повелитель, і виконавець. Вірші, написані в неволі, уміщують багато з того, чим жив Василь Стус. В одному з них він щиро висловив заповітне бажання «упасти зерням в рідній борозні».

Доля йому це дарувала.

Видатного поета Василя Стуса посмертно висунуто на здобуття Державної премії імені Тараса Шевченка 1991 року в галузі художньої літератури. Він гідний цієї високої і почесної премії.

(За М. Коцюбинською)

ЦВІТУТЬ ПОЛИНИ

Чи знаєте ви, як цвітуть полини? Чи бачили, як навесні на старих облогах-перелогах квітують гіркі сиві трави? Чи знаєте, як після нагрітого сонцем дня встає над полянами сивий дим і млосний чад пливе понад степом? Здається, тоді до вас говорять віки.

О полини, сиві полини! Хто посіяв вас на землі нашій? Чи вас посіяли по степах неораних прадавні скіфи? Посіяли, щоб самим ховатися в отих сизих хащах, які росли тоді буйні та високі, посіяли, щоб вдень випасати поміж духмяних трав прудких коней, а вночі спати покотом на прив'ялих покосах, ніби на запашних м'яких подушках, спати міцним богатирським сном.

А може, ви посіялись по всій землі нашій у давні роки козаччини? Тоді, коли не житом-пшеницею, а сивою тирсою, буркуном та ще сивим горем хлюпала земля наша аж за далекі обрії самої Татарщини.

Щовесни проростають з кореня буйним зелом полини, цвітуть золотисто-сивою гіркотою серед літа і осипаються пізньої осені дрібненьким темним насінням, яке розносить по степу вітер.

Полини! О сиві полини!

(За І. Цюпою)

З МОЄЇ ПОДОРОЖІ ДО СУЧАВИ

Я ще дитиною був, а добре тямлю, як моя покійна бабка, дай їм Боже царство небесне, прийшли були раз з відпусту з Сучави та з плачем кажуть: «Богу дякувати, що я вас, діти, ще виджу, а то я гадала, що з тих далеких світів і ворон кості мої до вас не занесе». Сі їх слова глибоко застрягли мені в пам'яті, і мені все кортіло піти хоч раз коли в ті «далекі світи», як моя бабка казали. Що ж, я й у війську вислужив і аж поза Львовом бував, а Сучави таки не довелось бачити.

Від нас ідуть люди одні пішки, а одні їдуть і на колії на відпуст до Сучави. Пішки я не міг відважитися йти, бо далеко, а на колії якось мені здається, що не годиться їхати на відпуст. Так гадав я, що вже ніколи не буду в Сучаві, та мій кум Олекса своїми милими словами до мене підійшов, що я інакше став гадати. Як став, як став: «Ходіть, куме, а сяк, а так, чи колією, чи пішки, то все одно, аби лиш добра гадка до Бога...» Та й стара моя йому басує, впелескалась: «Їдьмо та їдьмо!». Ну, їдьмо! Але коли їхати? У свято самого Івана Сучавського або на Івана Довгого не радили нам їхати: кажуть, що тоді дуже людяно та й жандарми дуже б'ють людей, щоби не пхалися. Краще, кажуть, їхати в будь-яку неділю, там щонеділі наче відпуст. Нехай буде так! Літо було – проїхати можна.

Мій кум має одну конину, і я маю одну конину; ми спряглися та й одної п'ятниці вибралися з нашими жінками в дорогу, щоби бути в неділю рано в Сучаві.

(За І. Бажанським)

ЗАСПІВ

Завжди, як заходжу в просторий двір Фортеці, ще й ще раз прискіпливо оглядаю її могутні споруди. Вдивляюся у шпилясті стіни, зарубцьовані рани, нанесені часом. І вслухань у скільки разів уже чутий якийсь невиразний гул, що несеться з підземелля.

Спочатку подумалося: вітри, перестрибуючи сорокаметрові стіни і ще вищі вежі, розгулюють у фортечних катакомбах і ведуть між собою розмову. Та ж є на світі хтось, хто міг би розібратись у її суті?

А якось раннім надвечір'ям у Фортеці застала мене гроза. З заходу швидко насувалися чорні-чорні хмари, величезні блискавиці вздовж і впоперек на мить оперізували їх, а тоді – громи, один за одним, потужної сили небесні удари (ой, як люблю літні грози), від яких здригалися, мов від артилерійських залпів, широченні стіни. Тікати в місто було пізно, і я заховався в Східній вежі, яка захищалась від дощу і пронизливого вітру, що витанцьовував тут, на подвір'ї, мов божевільний. Підхопив торішнє перекотиполе, пересохлі бур'яни, якесь ганчір'я, підняв високо вгору і почав крутитись, стовпом піднімаючись усе вище і вище, щоб десь там, вгорі, шпурнути тим усім у Дністер.

(За С. Снігуром)

НАША ГОРДІСТЬ, НАШ БІЛЬ НЕВИГОЙНИЙ

Володимир Івасюку пощастило народитися в одному з найдревніших і найчарівніших куточків землі української, серед пишного розмаю барв і звуків, серед добрих і щедрих людей. Доля дарувала йому прекрасну родину – безмежно люблячу й ласкаву матір Софію Іванівну, талановитого, високо інтелігентного батька Михайла Григоровича, який завжди був для нього прикладом працелюбності й самодисципліни, гарних, розумних сестричок Галю й Оксаночку. Хороша школа, добрі учителі, улюблені заняття... Перші юнацькі захоплення, перші радісні успіхи у музичній творчості... Усе заповідалося, здавалося, якнайкраще. Та вже на виході зі школи і при вступі до медінституту йому довелося відчувати холодне дихання часу.

Володі судилося вступити у доросле життя і виходити на творчий шлях тоді, коли скінчилися короткочасна «відлига» і почався похмурий і жорстокий період рестанілізації. Агонізуюча система зубами й кігтями чіплялася за минуле, намагаючись якщо не зупинити, то бодай загальмувати прихід свого остаточного краху. Все талановите, неординарне, незвичне, все, що вибивалося з загального хору славослів'я, що яскраво виділялося на загальному сірому тлі, викликало недовіру, а то й підозру.

Володимир Івасюк був глибоко освіченим музикантом, професіоналом у найвищому значенні цього слова, а насамперед вірним сином свого народу. Він завше з нами як наша національна гордість, наш мистецький паспорт перед світом. Відшумлять, минуться усілякі моди і наслідування, а створене ним залишиться, бо це – вічне.

(За А. Добрянським)

ГОСТИНИ БОЯР У СОФРОНІЯ

У неділю з самого ранку сонце пекло немилосердно. Полудень проникав своїм розпеченим повітрям, яке аж мерехтіло, в усі куточки.

У Циганському монастирі не було затишшя, як у глухих оселях в таку пору. Киріак не хотів нудитися, вилежуючись на отомані з гульбища. Бояри з Чернівців, Хотина, Чаплинців, Оршівців, Лукачан, Заставни охоче з'їжджалися до Софронія, бо він умів потішити розповідями про свої незвичайні пригоди, в яких не було правди й скільки синього під нігтем, а казки про двір Василя Лупула та Януша Радзівілла викликали у них подив упереміш із заздрощами. З князями ходив на лови, веселився на бенкетах, грав у карти. Вони мали його за свого... Поталанило ж чоловікові. З усього видно – нетутешній птах. Киріакові лестило схилення гостей, переконувало, що він уже можновладний, усіма шанований боярин, з великими сподіваннями. Обранцем Софронія був Сава Рошка, боярин з села Урвиколеса, який перебував останні роки в Чаплинцях.

Сонце пересувалося у другу половину неба. Гамір боярського зборища вихлюпнувся аж на вали, у розморений спекою ліс. Господар і гості були добре причемеричені медом та вином. Тож Іванко Тихолах і Штефанко Бурий пустили своїх коней чвалом до Циганського монастиря, аби протверезити боярську громаду.

Штефанку, раз мати родила! – крикнув низенький Тихоліз з вишини свого коня.

Бурий сидів незворушно на своєму конику, що дріботів за Йванком, мов лошак за кобилою, й дивився некліпно, як святий угодник з церковного образу, ніби войовничий вигук побратима не стосується його анітрохи.

(За М. Івасюком)

СПЕКА

Сонце вияснювало небо з піднятими навхрест руками. Люди щодень молилися, бо на дев'ять тижнів у небі повмирили дощі.

Припікало на вулицях, під деревами, у хатніх затінках теж. Задуха виморювала людей, а село задихалося в літі.

Стара, як світ, Корпанюкова грушка ніби сухотами хворіла, від того тліло зелене листя, скручувалося у свої свистульки і падало додолу із самої високості. Стовбур ще ціпенів, але й він у своєму гіллі тримав уже свічку, хоч і вріс корінням у три обійстя.

Ступав сільською вулицею і я, мов по гарячому піднебінню сливової сушарні. Крутий окіп, що на розі трьох доріг колись збирав юрмиська дітей, стояв лисий, устелений понівеченими пнями. Людська захланність з'їдала його по обидва боки.

Пекуча теплінь пробивала наскрізь підосви сандалів. Навколо ні душі, лише розмороно дихала тиша на крутих білястих валунах, вколисувала спеку. Сонце, набакир зачеплене у галуззі Корпанюкової грушки, сліпило очі. Було так душно, що бджоли над грушею ліниво гули і літали якось по-особливому байдуже, без своєї звичної запопадливості. Все прагнуло дощу. Не могла ранкова роса вдовольнити ні спраглу землю, ні втомлене зело. Але дощів не було.

(За В. Михайловським)

МУЗИКА ЛІТНЬОГО ДНЯ

День був таким молоденьким, акуратним, прибраним, що аж подив брав. Як зберігся таким аж до полудня? Ранок ніби на таке не показував. Світився приморозком, виглядав якимсь розгубленим, незібраним, аж ніби п'яним. Певно, несподівані прикрі приморозки довели його до такого. Але сонце повагом пригиналося до землі, повітря потроху нагрівалося від того сонця, від людських слів, людського нишпорення, криків, ходіння. Тож і день, як той пізній горіх, якого забули на дереві, вилущувався із старого, аж чорного, шкаралупиння, якось чистішав, ставав впевненішим, добрішим.

Не день, а щойно витягнений з печі хліб! Теплий, запашний та смачний. Смачно, бо он восково похитуються на гіллі великі, майже гранчасті, присипані павутинням плоди айви. Коли задивишся на них довгенько, то починає здаватися, що вони котяться з горба до двору, мов кавуни. А яка смакота пахтить від сушарень та літніх кухонь, де підсихають сливи й вариться повидло! В повітрі бринять бджоли. Нібито вже не їх час, але ж не можуть у вуликах сидіти, коли пахне город, пахне зів'ялим бурячинням, складеним сіном.

День такий лагідний, аж ніби вищий від самого себе, святковий якийсь, ніби навмисне для тебе розквітнув.

(За Д. Герасимчуком)

ДЛЯ МАТЕРІ

Настали чудові літні дні. Сад буяє, повітря пересотане ластівками, а на небі – ні хмаринки. Так хочеться бігати, що аж п'яти сверблять. Погнався б за Дмитриком до Совиці купатися. Мені вже п'ять років, а Дмитрикові – сім. Тато кажуть, що восени він піде до школи. Не знаю, як то буде, бо ми ж один без одного не проживемо ні днини. Де він, там і я... Дмитрик ніколи не б'є мене, навіть не штовхає. Їмо завжди з одної миски. Кожен раз залишає він мені кілька ложок молока чи борщу, хоч і сам радий з'їсти. Він каже, що я ще малий, мушу набиратися сили. Хай буде так, сьорбаю той борщ на всю хату.

Цілими днями граюся з Дмитриком. Від нашого тупання аж земля двигить, нам весело було все літо. Та ось уже тиждень ми навіть не думаємо бігати перед хатою. Нашої голови не беруться ніякі пустощі. Сумно стало на світі і трохи лячно, бо в нас мама заслабли. Така біда впала на нашу хату, що хоч реви до неба. Ось мама загорнули ліву руку, як немовля, в платину, потім обвили її вовняною хусткою та обв'язали баюрками.

Сидимо припиншклі, засмучені. Не побігаєш, коли мама плаче, бо дуже болить. І хоч сусідські діти гупають на вулиці, як лошата, я навіть не дивлюся в їхній бік. Не маю часу, мушу бути коло мами.

(За М. Івасюком)

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Баранник Н. О. Вивчення односкладних речень на матеріалі творчості Ліни Костенко. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Психолого-педагогічні науки. 2016. № 4. С. 51–57.
2. Близнюк Л. Односкладні речення із семантичним суб'єктом (на матеріалі поетичних текстів 50-60-х рр. XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2007. 17 с.
3. Брицин В. М. Односкладні речення в українській мові : до питання методології їх спостереження. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 81–87.
4. Бузько С. Функціонування односкладних номінативних речень у поетичному доробку Ліни Костенко. *Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. С.488-491. URL: <http://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/download/571/568/>
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. К.: Либідь, 1993. 368с.
6. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: Либідь, 1992. 224 с.
7. Вітрук Н. Л. Односкладні іменні речення в сучасній українській літературній мові: структура і функціонування : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2012. 20 с.
8. Вітрук Н. Специфіка граматичного значення односкладних речень репрезентації. *Науковий журнал*. 2014. №1. С. 29–39.
9. Голоюх Л. Односкладні речення в синтаксичній організації мови роману П. Загребельного «Роксолана». *Філологічні науки*. Серія: мовознавство. 2010. № 2. С. 27-29.
10. Городенська К. Особливості актуального членування елементарних двоскладних та односкладних речень. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці : Рута, 2002. Вип. 146–147 : Слов'янська філологія. С. 15–20.
11. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень : посібник для вчителів. К. : Рад. школа, 1984. 128 с.
12. Грищенко А. П. Односкладне речення. Українська мова: енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О.

- (співголови), М. П. Зяблюк та ін. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 395–397.
13. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці: Рута, 1999. 336 с.
 14. Гуйванюк Н. В., Агафонова А. М., Шабат-Савка С. Т. Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речень: навчально-методичний посібник. Чернівці : Рута, 2007. 100 с.
 15. Гуйванюк Н. В., Кардашук О. В., Кульбабська О. В. Синтаксис сучасної української мови: Схеми і таблиці. Чернівці, 2003.
 16. Дудик П. С. Односкладні речення. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. академіка І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972. С. 232–262.
 17. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 663 с.
 18. Замкова Т. Односкладні речення як засіб репрезентації внутрішнього мовлення у структурі поетичного тексту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Лінгвістика. Херсон, 2008. Вип. 7. С. 86–89.
 19. Зоріна Ю. «Називний уявлення» і «називний теми» як лінгвістичні терміни. *Лінгвістичні студії*. Донецьк, 2013. Вип. 27. С. 84–88.
 20. Іваненко З. І. Односкладні речення як синонімічні паралелі двоскладних. *Українська мова і література в школі*. 1985. № 8. С. 30–37.
 21. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові : монографія. К. : Вища шк., 1986. 168 с.
 22. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови: Навч. посібник. К.: НМК ВО, 1992. 396 с.
 23. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові: монографія. Вінниця: ФОП Корзун, 2015. 320 с.
 24. Кондратьєва Г. Н. Вивчення узагальнено-особових речень. *Дивослово*. 1995. № 3. С. 46–51.
 25. Маркітантова В. Ю. Дискусійні питання теорії інфінітивних речень у сучасному мовознавстві. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету*

імені Івана Огієнка. Серія : Філологічні науки. Кам'янець-Подільський, 2009. Вип. 18. С. 14–16.

26. Межов О. Г. Специфіка семантико-синтаксичної організації безособових та інфінітивних односкладних конструкцій. *Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. С. 284–291.
27. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. К.: Наук. думка, 1966. 324 с.
28. Практичні завдання з синтаксису сучасної української мови : Односкладні речення / Укл. : Н. В. Гуйванюк, А. М. Агафонова, С. Т. Шабат. Чернівці: Рута, 2001. 51 с.
29. Рабанюк Л. С. Генітивні речення в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.02.01. Івано-Франківськ, 1998. 23 с.
30. Синявський О. Норми української літературної мови. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 368 с. Репринт з видання 1931 р. (Серія «Українська граматична класика»)
31. Сімович В. Практична граматики української мови. Раштат: Український рух, 1918. 368 с.
32. Слинько І. І. Парадигматика простого речення української мови (односкладне речення). *Мовознавство*. 1980. № 3. С. 22–29.
33. Слинько І. І. Чи є односкладні речення? *Мовознавство*. 1985. № 4. С. 48–53.
34. Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Граматика руської мови. Відень, 1914. 202 с.
35. Смеречинський С. Нариси з української синтакси у зв'язку з фразеологією та стилістикою. Х.: Радянська школа, 1932. 283 с.
36. Сушинська І. М. Структурно-функціональні різновиди номінативних речень у сучасній українській літературній мові: автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2000. 20 с.
37. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці : Букрек, 2014. 412 с.
38. Шабат-Савка С. Т. Суб'єктоцентризм семантичної структури односкладного речення: шкільний дискурс. *Сучасна філологія: тенденції та пріоритети розвитку*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 21–22 травня

- 2021 року. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2021. С. 38–41.
39. Шевельов Ю. До питання прогenezу та природу називних речень. Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2012. 135 с.
40. Шульжук К. Ф. Синтаксис сучасної української мови. К.: Альма-матер, 2004. 408 с.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Навчальне видання

Світлана Тарасівна Шабат-Савка, доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Алла Миколаївна Антофійчук, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Галина Іллівна Теслицька, кандидат філологічних наук,
асистент кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Навчально-методичний посібник

Відповідальна за випуск
Технічний редактор
Дизайн обкладинки

С. Т. Шабат-Савка
В. Д. Цибуляк
Ю. С. Віщак

Підписано до друку 07.10.2021. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк різнографічний. Ум.-друк. арк. 6,7.

Обл.-вид. арк. 7,2. Тираж 50. Зам. Н-108.

Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича 58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002 р.